

Bergeh

Kovara Siyasî * Çandî * Lêkolînî

Siyasi * Kültür * Araştırma Dergisi

Körfez Bunalımı ve Kürt Sorunu

SHP' nin Güneydoğu Raporu

Bagerên Bîzansî

Legal Parti ve Sorunlar

Reformek Pêwîst e (V)

Kürt ve Ermeni Edebi İlişkileri

5 / 1990

Bergeh

1990/5

Kovara Siyasi * Çandı * Lêkolîni
Siyasi * Kültürel * İnceleme Dergisi

Berpîrsîyar:

Alan RONA

Redaksîyon:

Ezîz AZAD

Mehmet BERFIRAT

Bengîn BOTANÎ

Kîkanê EYLO

Sêvdîn FERMAN

Alan RONA

Halit SÎNAN

Adres:

Box 39 122

100 54 Stockholm

SWEDEN

Postgîro:

4292293-0

ISSN 1100-634X

Abone:

100 SEK / sal - yıl

30 DM / sal - yıl

NIVÎSARÊN VÊ HEJMARÊ

Di vê Hejmarê de	1
Körfez Bunalımı ve Kürt Sorunu.....	3
Ortadoğu Bunalımı ve Kürtler.....	8
Körfez Krizi Üzerine.....	13
Kötülüğe Kimlik Kazandırma Sanatı.....	21
12 Eylül Darbesinin 10. Yılı ve Kürt Sorunu.....	24
Deng Dergisi.....	30
Reformek Pêwîst e (V).....	43
SHP'nin Güneydoğu Raporu.....	51
Legal Parti ve Sorunlar.....	61
Li Ser Helbestvanîya "Mîrê Kurd" Gunnar Ekelöf.....	68
Bir Anı: Almışbeş Yıl Önce Diyarbakır'da Ermeni Kıyımı.....	85
Kürt ve Ermeni Edebi İlişkileri.....	88
Bir Metod Sorunu Olarak Kürtlerde Tarih.....	96
Dirincin ve Umudun Ozanı Çigerxwîn Usta Yaşıyor.....	102
Berxadana Karkerên Kurd (1914).....	107
Ağrı İsyasının Romanı: Dağlarda Savaş.....	111
Dinya Weşanan	114

Di vê hêjmarê de

Xwendevanên Hêja,

Di vê hejmara kovara Bergehê de çend nivîsar, ji ber giringbûna krîza Iraq-Kuveytê çawa hûn dibînin, li ser vê babetê hatine amade kirin. Yek ji vana bi navê kovarê hatiye nivîsandin, yek ji alîyê Xalit Sînan, ya mayîn hevalekî ji Anqarê şandîye. Ji alîyê din nivîsareke rojnamevanekî Swêdî-Anders Forsström jî, li ser vê êrîşa Iraqê, di kovarê de cîh girtîye. Em hêvî dikin wekî ev nivîsarana di warê vekirina "Dosya Iraqê" de, wek gaveke giring bên hesibandin.

Li Kurdistanê mercên pêkanîna partîke legal çî ye? Heval Alan Rona di nivîsara xwe de pey bersîva vê pirsê ketîye. Çawa tê zanîn isal darbeya 12-Îlonê-1980 deh salîya xwe tijî dike, heval B.Ayaz di vê hejmarê de li ser van deh salên rabihurî disekine.

Ji xwendevanên me Hesên Yildiz li ser giringîya lêkolînên dîrokî û Mahmud Ferhad jî, di derheqa helbestvanê Kurd Cigerxwin de bawerîyên xwe di vê hejmarê de pêşkêş dikin.

Heval Nacî Kutlay di lêkolîneke xwe de wek dokumenteke dîrokî naveroka du hejmarên kovara Deng(1963) analîz dike. Dokumenteke mayîn jî, li ser berxwedaneke karkerên Kurd e, ku di sala 1914'an de bi destê Lawrence hatiye nivîsîn.

Heval Rohat, di lêkolîna xwe ya dîrokî-edebî de prosesa pêkhatina motîva Kurdistanê di nav berhemên helbestvanê Swêdî Gunnar Ekelöf (1907-1968) de, raberî xwendevanan dike.

Bergeh

Değerli okuyucular

Bergeh dergisinin bu sayısında gördüğünüz gibi Irak-Kuveyt krizinin önemi nedeniyle, birkaç yazı yer almaktadır. Bunlardan birisi derginin görüşü, birisi Xalit Sinan tarafından kaleme alınmış, diğeri de Ankara'dan bir okuyucumuzdan gelmektedir. Diğer yandan İsveç gazetecilerinden Anders Forsström'ün Irak'ın saldırganlığını ele alan bir yazısı da bu sayımızda yer almaktadır. "Irak Dosyası"nın açılması konusunda bu yazıların önemli bir adım olacağını ummaktayız.

Kürdistan'da legal bir parti oluşturmanın koşulları nelerdir? Alan Rona arkadaş yazısında bu sorunun yanıtını arama çabasında. Bilindiği gibi 12-Eylül-1980 darbesinden sonra on yıl geçti, B. Ayaz arkadaşımız yazısında bu geçmiş on yıllık dönem üzerinde durmaktadır.

Okuyucularımızdan Hasan Yıldız tarihsel incelemelerin önemi üzerine, Mahmud Ferhad'ın Kürt şairi Cıgerxwin konusundaki düşünceleri ayrıca bu sayımızda yer almaktadır.

Naci Kutlay incelemesinde 1963 yılında çıkmış olan Deng dergisinin iki sayısının içeriğini tarihsel bir belge olarak incelemektedir. Diğer bir belge de Kürt işçilerinin bir direnişi üzerinedir, bu belge 1914 yılında Lawrence tarafından bir mektup olarak kaleme alınmıştır.

Rohat arkadaş tarihi-edebi bir incelemesinde, İsveç şairlerinden Gunnar Ekelöf'ün (1907-1968) yapıtlarında Kürdistan motivinin oluşma sürecini okuyuculara sunmaktadır.

KÖRFEZ BUNALIMI VE KÜRT SORUNU

Irak'ın Kuveyti işgal ve ilhak etmesi ile birlikte dünyanın gündemi de doğal olarak ciddi bir değişikliğe uğradı. Batılı ülke haber ajansları ve basınının Ağustos ayına kadar sistemli bir tarzda körükleyip geliştirdikleri Sosyalist ülkelerdeki sorunların yerini bir çırpıda "Körfez bunalımı"na bıraktığı gözlemlendi. Şüphesiz ki, Irak'ın Kuveyt'te müdahalesi, emperyalist ülkelerin kanla çizilen "tarihsel sınırlar"ına müdahale anlamına geliyor. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yarattığı koşullarda oluşan bir sürü "yapay devlet"in varolan statülerini kaybetmesi, kendilerini Ortadoğu'da "garantör" gören Batılı ülkelerin ve başta da kendini "dünyanın tek global gücü" olarak gören Amerika'nın bölgedeki çıkarlarını "tehdit" anlamını taşıyor. Bugün başını ABD'nin çektiği bölgeye yerleşme ve yayılma stratejisinin altında yatan ana etken budur.

Ancak gelişmelerin "öznesi" durumuna gelen Irak ve onun devlet başkanı Saddam Hüseyin ise, ülkede varolan bunalımları aşmak için, "dış düşmana" karşı saldırı stratejisini sürekli düstur edindiğinden; İran'a saldırısı ve onu takip eden on yıl savaşının getirdiği siyasi

ve sosyal sorunları, yeniden saldırı ve savaş stratejisi uygulayarak açacağı hesaplamaktadır.

Irak'ın Kuveyt'te saldırısının iki ana boyutunun olduğu muhakkaktır. Bunlardan biri ekonomik. Irak, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin petrol üretimini arttırarak fiyatların düşmesine yol açtıklarını belirtiyor. Diğer etken ise, iki ülke arasındaki toprak anlaşmazlığı. Irak, Kuveyt'i kendi doğal bir parçası saymaktadır. Nitekim işgal ve ilhak taaruzundan sonra Devletü'l Kuveyt varolan statüsünden, Osmanlı döneminde Basra Vilayeti'nin bir parçası olduğu "şehir" konumuna düşürülmüştür.

Bu iki belirleyici unsurun dışında, Irak'ın bölgede güçlü, süper bir güç durumuna getirilmesi ve Saddam'ın da Arap aleminin güçlü yeni Nasır'ı olma dürtüleri de kayda değer etkiler olarak kabul edilebilir. Nitekim, Arap devletlerinin liderliği özlemini kuvveden fiile çıkaran "tarihi adımı" atmış bulunuyor.

Irak'ın işgal ve ilhak operasyonunun şimdilik başarılı olduğu; ilk tepkilerin giderek yerini dalga uzlaşmacı, daha zaman alıcı bir ortama bıraktığı gözlem-

lenmektedir. Nitekim uluslararası planda kabul gören tez de, bir savaş olasılığını ortadan kaldıracak, "diplomatik baskı"dan "ekonomik cezalandırma" stratejisine geçmek şeklinde formüle edilebilir. Her ne kadar Saddam, Kuveyt'ten çekilmemekte direnirse savaşın çıkmasının kaçınılmaz olduğu görüşü egemen ise de, ABD Irak'a yapılacak bir saldırının ABD-Irak savaşından ziyade ABD-Arap savaşı olasılığının giderek artacağı endişesinden çekinmektedir. Bu nedenle elden geldiğince bölgedeki askeri yığınağı çok uluslu bir güce dönüştürmeye çalışmaktadır. Özellikle de Arap ülkelerinin muhtemel bir saldırıda kullanılması için çok yönlü diplomatik-politik ilişkiler geliştirmektedir.

Buna karşın Saddamın, sömürge sonrası dönem ile çizilen sınırların yeniden tartışılması ve ortaya çıkan kimi "yapay devlet"lerin varlığına son vermek retoriği ise, Arap halklarından beklenmedik ölçüde kabul görmektedir. Çünkü dünyadaki petrolün oldukça önemli bir oranına, ülkelerindeki servetin tamamının üstüne ailece tüneyen bu uşak yönetimlere karşı Arap emekçi kitlelerinin nefret ve kini tahminlerin ötesindedir.

Irak'ın Arap aleminin güçlü devleti, Saddam'ın da Arapların yeni Nasır'ı imajı ise giderek güçlenmektedir. Daha önceleri İran'a karşı "Arapları savunan ve koruyan" Irak, bugünde "kutsal Arap" topraklarını "hristiyan"ların taaruzuna karşı savunmaktadır savı; batılı askeri güçlerin Arap topraklarına yerleşmesine karşı yükselen Arap milliyetçi hareketiyle birlikte yükselmekte ve güçlenmektedir. Nitekim Arapların en radikal kesimleri, başta Filistin kurtuluş örgütlerinin çoğu olmak üzere, açık bir şekilde Irak ve Saddam'dan yana tutum takındıklarını açıklamada geçikmediler.

Saddam'ın, kendisini kuşatan ekonomik, diplomatik ve askeri kuşatmadan kurtarmak için daha ilk etapta sorunu

bir Arap-ABD, Filistin-İsrail-ABD ekseninde tutma stratejisinde ısrar ettiği gözlemlendi. Arap halkları arasında derin yankılar uyandıran bu manevra, Arap yönetimlerini zor duruma sokan, "Arap Birliği"ni bozucu gelişmeler göstermekte gecikmedi. Bunun farkında olan ABD, İsraili işin dışında tutma konusunda alabildiğine hassas davranmakta, sorunu, "halkların özgürlüğü", "devletlerin hükümler hakları" ekseninde tutarak, olaya evrensel bir karakter vermek istemektedir. Ancak Batının sömürgeci devletlerinin bu birlikteki taaruzlarının argumanı fazla inandırıcı değildir. Başkalarının topraklarını işgal etmek ve egemenliklerine son vermek geleneğinin kara lekesini alınlarında taşıyan bu ülkelerin şimdi bağımsızlık ve egemenlik kavramlarına bu denli sıcak bakmalarının inandırıcılığı için insanın hafıza kaybına uğraması gerekir. Kaldı ki, bugün bölgeyi ve sorunlarını bir "arapsaçı" durumuna getirenler de biz-zat kendileri değil mi?

Kriz Yeni Dengeler Yaratacaktır

Irak'ın Kuveyti işgal ve ilhakının yarattığı uluslararası gerginlik, Ortadoğudaki bütün halklar açısından yeni gelişme ve arayışlara neden oldu. Kürt ulusal hareketinin de bu gelişmelerden en fazla etkilenen unsurlardan biri olduğu muhakkaktır. Irak'ta otuz yılı aşkıncı özgürlük ve demokrasi için silahlı savaşım yürüten Kürt ulusal güçlerinin, Irak ve onun kanlı diktatörü Saddama karşı uluslararası planda ortaya çıkan bu yeni durumdan doğrudan etkilenmemeleri olası değildi. Saddam yönetiminin yıkılması hedefi, son on yılın Kürt hareketlerinin gündeminde olduğu bilinen bir gerçektir. Irak'ı ve Irak'ın işgalinde olan Kuzey Kürdistan'ı

baştan başa bir zindana dönüştüren eli kanlı bu diktatörün bütün yaptırımların arkasında, bugün ondan yakınan batılı ve doğulu ülkeler değil midirler? Halebçe'de beş bin savunmasız kürdü katleden bu zalime karşı, bir varil petrol için sus-pus olanların, kendisine benzer bir zalimi devirdiği için haykıranların uğultuları bir ikiyüzlülük örneği değil midir?

Yukarıda da vurguladığımız gibi sorun, bölgeyi kendi çıkar ve sömürülerine göre paylaşanların çıkar çatışmasıdır.

Ya bu gelişmeler yumağında en fazla "dikleşen" Türkiye ve onun gaspçı Cumhurbaşkanı'na ne demeli? En azından Saddam kadar halk düşmanı, başka bir ulusu ezmede en az onun kadar hunhar olanların bu bayat numaralarının kim-selerce yutulmadığı iyi bilinmektedir. ABD'nin bölgedeki fedaisi rolünü "başarılı" olarak oynamaya soyunan bu tosuncukların asıl muradı ise yavaş yavaş depresmektedir. Kürdistan'ın Türkiye için "yumuşak karın" niteliği taşımasından ve bu nedenle şimdiye değin Irak'la iyi geçinmek; gerektiğinde Kürt ulusal hareketinin imhası için karışıklık olarak, kendilerine ait olmayan, zorla işgal ettikleri "sınır"ları açmak, birlikte Kürtlere karşı askeri operasyonlar düzenlemeler daha düne kadar sürdürülen geleneksel TC politikasıydı. Acaba hangi köprülerin altından hangi sular aktı da TC için eski sadık dost hemencecik post oluverdi.

Körfez krizinin patlak verdiği andan itibaren, Türkiye, her ne hikmetse, yeniden bölgedeki "stratejik ve jeopolitik" konumu nedeni ile, dikkatleri hemen üstüne toplamaya başladı. Başkan Bush ve "başkan" Özal arasındaki telefon diplomasisinin hatlarda yarattığı sıkı trafik, Türkiye'yi, yeniden Batı'nın vazgeçilmez dost ve müttefiki durumuna yükseltti.

Bu yeniden kazanılmış olan konum, Türkiye açısından ortaya çıkan kimi "tarihi" fırsatların değerlendirilmesi için de önemliydi. Ne de olsa, bütün Türk "şahin"lerinin bir koro halinde "Kerkük-Musul bizimdir" nakaratı artık yeniden kulakları tırmalamalıydı. İlginçtir; Körfez Bunalımından bir hafta önce, eski başbakanlardan ve DYP lideri Süleyman Demirel, Milliyet gazetesinden Çetin Yetkin ve Uğur Özen'le yapmış olduğu bir mülakatta aynen şunları söylemektedir:

"Hep oldum olası Osmanlı Türk devletinin ve Türk aleminin bir parçası olmuş bulunan Kuzey Irak'taki ve Suriye'deki Türklük aleminin, Suriye'den Hatay'ın bize geçmesiyle önemli bir kısmı bizim tarafımıza geçmiştir. Fakat hala öbür tarafta önemli merkezler vardır. Kuzey Irak'ta, yani Süleymaniye'den başlayıp Kerkük'e, yukarıda Musul'a kadar gelen kesimde çok önemli bir Türk varlığı var."

"Biz bunları konuşmuyoruz. Politik olduğu için konuşmuyoruz. Çünkü biz hiçbir zaman Irak'ı itmedik. Irak'ın itilmesi bizim aşağıımızı fevkalade sıkıntıya sokardı. Altımız, yumuşak karnımızdır. Irak'ı yanımızda tutmaya, onunla beraber falan olmaya çalıştık."

"Açıktır söyleyelim: Bizim Irak'a karşı bir düşmanlığımız falan yok ama nihayet Kerkük ve Musul, Misak-i Milli hatları içerisindedir."

Demirel, sözlerine bağlarken şöyle diyor:

"Ama Kerkük yıkıldı, çok haraplaştırdılar. Şimdi kim arkasında meselenin? Araplar ve Kürtler!... Türkler orada Araplar ve Kürtler arasında sıkışıp kalmıştır..." (Milliyet, 26.7.1990)

Demirel'in görüşleri hemen hemen bütün Türk burjuva politikacılar tarafından paylaşılmakta, Kerkük ve Musul hepsinin iştahını kabartmaktadır. Bu nedenle salt ABD ve diğer Batı ülkeleri istedi diye Türkiye, körfez bunalımında

müdahaleci olmuyor. Ortadoğu haritasının yeniden çizilmesi gerektiği, "Milli ve hayati" çıkarları bunu zorunlu kıldığı için taraf oluyor. Bu nedenle Irak'a yapılacak askeri bir müdahalenin ortaya çıkaracağı yeni olanaklardan ne ölçüde pay alırım plan ve projelerinin iyi izlenilmesi gerekir.

Kriz ve Kürt Ulusal Hareketini Bekleyen Olası Gelişmeler

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakının yarattığı uluslararası gerginlik, dolayısıyla Kürt ulusal hareketini de yepyeni bir gelişmeyle karşı-karşıya getirdi. Kürt ulusal güçlerinin Saddam'ı devirme planlarının içerisine alınması ve bu amaçla gerçekleşen görüşmelerin kimi işaretlerinin iyi değerlendirilmesi gerekir.

Birleşmiş Milletler'in ekonomik bloke kararı alması ve ABD'nin bölgede yüz bini aşkın bir güçle giriştiği askeri operasyonun getireceği değişikliklerin Kürt halkının geleceği üzerinde doğrudan doğruya etkilerinin olacağı muhakkaktır. Kürt halkının bu gelişmelerden nasıl etkileneceği sorununun yanında, gelişmeleri nasıl etkileyeceği sorunu da giderek önem kazanmaktadır. Daha doğrusu Kürtler bu tarihi olanaktan nasıl ve hangi yararları elde ederek çıkabilirler.

Krizin nasıl bir noktada sonuçlanacağı konusunda kesin yargılara varmak mümkün değil, hergün beklenmedik yeni gelişmeler oluyor. Bu nedenle Kürt yurtsever güçlerinin kendilerini tek bir pozisyonda kilitlemelerinin sakıncaları alabildiğine fazladır.

Kürt halkı açısından ABD'nin askeri hazırlıkları ve BM kararının pratik uygulanışı yanında, Helsinki'de Bush-Gorbaçov görüşmelerinin kapsamı da önem kazanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin, kumandanın ABD'nin elinden

alınıp BM'e verilmesi gerektiği önerisi, Kürt halkı açısından umut verici gelişmelere neden olabilir. Helsinki görüşmesinin ikinci önemli noktası, Gorbaçov'un tüm Ortadoğu'ya yönelik çözüm önerisidir. Sovyetlerin, Ortadoğu ve Basra Körfezinin "geri kalan bütün çelişkilerini" çözmeğe çalışacak bir konferans önerisi, Kürt sorununun otomatikman bir politik sorun olarak gündeme girmesine olanak sağlayacaktır.

ABD'nin, böylesi bir konferansın, Kuveyt krizini geri plana iteceği savı ile konferans önerisine karşı çıkışının altındaki ana neden; İsrail ve Türkiye faktörlerine dayanıyor. İsrail, Filistin sorununun güncelleşmesini engellerken, Türkiye, Kürt sorununun gündeme getirilmesine karşı alabildiğine duyarlı ve tepkili davranıyor. Bölge halkları tarafından oldukça olumlu karşılanan bu öneride, şayet Sovyetler Birliği kararlı davranırsa, Dünyanın en gırtlak sorunlarından birini oluşturan Ortadoğu sorunlarının çözümünde önemli adımlar atılabilir. Zira ABD'nin Filistin sorununun "ılımlı" bir şekilde çözülmesinde Sovyetler Birliğine büyük gereksinimi vardır.

ABD'nin, Kürt yurtsever güçlerini Saddam'a karşı yönlendirmeye çalışırken, Kürt sorununu politik planda gündemleştirmedeği dikkat çekicidir. Irak'ın Kuveyt'i işgali büyük çaplı propaganda unsuru haline getirildiği halde, Kürdistan'ın işgali karşısındaki suskunluk elbetteki anlamlıdır. Türkiye'nin krizdeki "önemli" konumundan kaynaklanan kimi iki yüzlü politikaların deşifre edilmesi gerekir. Saddam'a karşı vurucu bir güç olarak öne çıkarılmak istenilen Kürt halkının, politik sorunlarının gündeme getirilmemesi kabul edilemez ve bu oyunların mutlaka bozulması gerekir. Elbette ki, Saddam'ın yıkılması Kürt halkı açısından bazı olumlu gelişmelere

neden olacaktır. Çünkü Kürtler açısından bugün Saddam'dan kötüsü düşünülemez. Irak'ta bir iktidar değişikliği Kürtlere bir nefes alma olanağı verecektir. Ve zayıf bir Irak Arap gücünün, Kürt halkının pozisyonunu güçlendireceği ise muhakkaktır. Gerek kriz dönemi içinde olsun gerekse kriz sonrası, ne gibi yeni dengeler ortaya çıkacağı konusunda Kürt ulusalcı güçlerin alabildiğine dikkatli ve duyarlı olmaları gerekir. Kesin olan bir şey varsa o da, bölgedeki dengelerin artık eskisi gibi olmayacağıdır. Yani, yeni bir uluslararası durum ortaya çıkacaktır. Kürtlerin ortaya çıkan bu yeni durum karşısında tutumları ne olmalıdır sorusunu cevaplandırmak için henüz vakit erkendir. Çünkü, bunu değerlendirmek için, yeni dengelerin ve düzenin belirgin şekilde ortaya çıkması gerekir. Zira Orta-doğu'nun kaygan ve kaypak zemini bir takım dengelerin hesaplanmasını alabildiğine güçleştirmektedir. Nitekim dün kadar uzlaşmaz düşmanlar görülen Irak ve İran, bir gecede tüm anlaşmazlıklarını "çözdüklerini" ilan ettiler. Yarın buna benzer gelişmeler kimseyi şaşırtmamalıdır. Bu nedenle Kürt ulusal hareketi bu karmaşada kendisini sıkıntıya sokacak angajmanlardan kesinlikle kaçınmalıdır. Başta ABD ve Batılı ülkelerin Orta-doğu'daki konjonktürel destekleri konusunda, tarihsel olaylar da hatırlandığında daha bir dikkatli daha bir duyarlı olmak gerekir. Burada bir hatırlatmayı yapmada sanırım sayısız yararlar vardır. Yaşamını Kürt halkının özgürlüğü yolunda veren Mustafa Barzani'nin 1975 yenilgisinden sonra ABD Başkanı Jimmy Carter'a gönderdiği mektuplarında bu konu alabildiğine duygulu ve öğreticidir.

"...Biz Kürtler, ABD ve İran'ın şeref sözüne güvenerek düşmana karşı koyduk ve onunla savaştık. Bize mükafat olarak söz verilen özerklik nerede?"

...Sayın Başkan, biz dostlarımızın yardım vaadine güvenerek bir savaşa girdik, fakat ansızın, savaş alanında kendimizi yalnız bulduk; Amerika ve İran yardımından yoksun, arkamızda kapalı bir İran sınırı ve karşımızda durmadan akan son model Sovyet silahlarıyla donanmış Irak ordusu.

...Biz düşmanlarımız tarafından askeri yenilgiye uğratılmış değildik. Dostlarımız tarafından yıkılmıştık.

...Sayın Başkan, eğer Amerika'nın verdiği söze tam olarak inanmasaydım, halkımı bugün içine düştüğü felaketten kurtarabilirdim. Üst dereceli Amerikan yetkililerinin teminatı üzerine başka alternatifte iltifat etmedim, onun yerine, ABD ve İran'la işbirliğini tercih ettim."

Kürt halkı açısından esas önemli olan, kendi güçlerini hazırlaması ve kendi politik taleplerini sunabilmesidir. Kürt sorununu gündemden çıkarmak isteyen güçlere karşı en büyük güvence budur. Gerek askeri planda olsun, gerekse diplomatik planda ustalıklı yürütülecek bir politika, Kürt ulusal sorununa adil bir çözüm getirebilir. Her iki planda da hazırlıklı olma gereği giderek kendisini dayatmaktadır. Güç yaratma ve siyasi-diplomatik önderlik kaçınılmaz bir şekilde Kürt halkını beklemektedir. Bu faktörlerin her birinin eksiklik ve yetersizliği Kürt halkının ulusal kurtuluşunun önünde ciddi handikaplar doğmasına neden olur. Diplomatik-politik önderlikten yoksun bir ulusal savaş tecrit ve kısırlaşmaya mahkum olduğu gibi, sadece diplomatik mücadeleye de kulak veren olmaz. Bunca dünya güçlerinin değişik hesaplar peşinde olduğu; son derece girift ve ağır sorunların aşılması büyük sorumluluklar, usta bir politika ve çetin bir mücadeleyi dayatıyor. Irak krizinin sürdüğü bütün bu süreç içerisinde aktif, müdahaleci bir savaşım geliştirmek zorundayız.

ORTADOĞU BUNALIMI VE KÜRTLER

Bir Yurtsever (ANKARA)

16 Mart 1988 tarihinde Kürdistan üzerinde zehirli bulutlar binlerce Kürd'ü üç saniye içinde öldürüyordu. İran'la sürdürülen savaş sonrasında, savaştan güçlü çıkan Irak ve lideri Saddam Hüseyin bütün güçleri ile Kürdistan'a ve Kürt halkına yöneldiler. Her birimde bütünleşen ve 30 yıldır özgürlük savaşını veren Kürt halkını dağıtmak, Irak için İran'la savaşmaktan daha zordu. Yüzbinlerce asker ve modern silahları ile Kürt halkının mücadelesini geriletemeyeceğini anlayan Saddam, bütün uluslararası anlaşmaları hiçe sayarak Kürdistan üzerine kimyasal silahları püskürttü. Böylesi bir uygulamaya hazırlıksız yakalanan Kürt halkı, büyük şaşkınlık içinde üç saniyede can veren binlerce ölüsünü geride bırakarak çeşitli yönlere dağıldı.

İran'ın iç sorunlarını ve karışıklığı fırsat bilerek İran'a saldıran Saddam, saldırganlığının mükafatı olarak tüm batı devletlerinden, ABD'den, Doğu Bloku devletlerinden ve Sovyetlerden talimin etmediği oranda destek alınca, yapacaklarının ve hareketlerinin yandaşı olarak kendisini destekleyen devletleri görüyordu. Saddam, bu konuma güvenerek üretiminde Fransa, Almanya ve

Sovyetlerin başrol oynadığı kimyasal silahlar ile Kürt halkı üzerinde dünyada eşine çok az rastlanan jenoside başladı. Saddam haklı çıkmıştı. Dünya devletleri Saddam'a "yürü ey kulum" diyordu. Birkaç pasif kınama dışında dünyadan büyük bir tepki gelmedi. Kürt halkı geçmişinde yaşadığı pek çok örnekte olduğu gibi, çeşitli ülkelere dağıldı. Saddam dünyadan aldığı bu destek ve cesaretle zafer naraları ve daha sonra da savaş naraları atmaya başladı. Saddam'a Irak dar geliyordu. Yıllardan beri çeşitli Arap liderleri tarafından hayal edilen Arap İmparatorluk liderliği Saddam'ın rüyalarında idi. Arap halklarının sempatisini kazanabilmek için yıllardır düşmanlık beslenen İsrail'e tehditler savurmaya başladı. Saddam'ın İsrail'i tehdit eder boyutta güçlenmesi, Batı'yı ve ABD'yi tedirgin etmeye başlamıştı. ABD ve Batı devletleri bu duruma bir çözüm ararken Saddam onlara müdahale fırsatı yaratan hareketi yaptı. Saddam, Kuveyt'e girdi. İsrail'in tehdit edilmesini hazmedemeyen Batılı Devletler ve ABD Kuveyt'in işgalini bahane ederek Irak'a karşı harekete geçtiler. Saddam'ın binlerce Kürd'ü katletmesi

sonradan hatırlatıldı. Zalimliği ve hayvani kişiliği anlatılırken Halepçe katliamı örnek gösterildi.

Saddam'ın Kuveyt'i işgalinden önce, Irak'taki Kürt örgütleri toplanıp yeniden mücadeleye başlamışlardı. Irak Kürdistanı'ndaki Kürt örgütleri bir araya gelerek oluşturulan Kürdistan Cepheleri, uluslararası devletlerin Kuveyt krizinden dolayı Irak'a karşı geliştirdikleri tepki, beraberinde Kürt Sorunu'nu da gündeme getirmişti. Kürdistan Cepheleri, bu durumdan yararlanarak destek arayışlarını geliştirerek, uluslararası planda Kürt sorununu da güncel duruma getirmeye çalıştı. Kürdistan Cepheleri bu işle görevlendirdiği Celal Talabani, bu amaçla Batı devletlerine ve ABD'ye gitti. Ortadoğu sorununda Kürt unsuru tartışılmaya başlandı. Barışın sağlanmasında Kürtler bir denge unsuru olarak tertüldü. Kürdistan'ı sömürgeleştiren Türkiye, İran, Irak ve Suriye her dönemde Kürt Halk Hareketini etkisiz kılmak için akıl almaz girişimlerde bulunmuşlardı. Kendi aralarında anlaşmalar sağlayarak kendi dışında diğer parçalardaki Kürt hareketini kontrol altında tutmak düşüncesiyle kısmi yardım sağlayarak ve Kürt hareketinin geliştiği parçada değişik bahanelerle operasyonlar düzenleyerek, sürekli engel olmayı varlıklarının bir nedeni saydılar. Talabani'nin ABD'de bulunması bütün sömürgeci devletleri tedirgin ediyordu. Özellikle Kürdistanın en büyük parçasını elinde tutan Türkiye, yetiştirdiği sadık elemanları vasıtasıyla O'nu adım adım izletti. Talabani'nin ABD'de ki her hareketini büyük bir sadakatla izleyen dünyanın marksisti Cengiz Çandar, Türkiye'yi sürekli bilgilendirdi. Ortadoğu dengesinde önemli bir unsur haline gelen Kürt halkının olası kazançlarını engellemek için Türkiye'nin daha faal

bir rol oynamasının gerekliliğini yazıp durdu. Cengiz Çandar, 18 Ağustos 1990 tarihli Güneş Gazetesindeki köşesinde şöyle diyordu: "...1. Türkiye'nin bu kriz dışında kalabilmesi imkansızdır. 2. Türkiye, bu krizden en az zararla, azami kazançla çıkmalıdır." Çandar'ın azami kazançla ne demek istediğini anlamak güç değildir. Musul ve Kerkük, Çandar'ın ve Türkiye'nin hayalini süslemektedir.

Dünya devletlerinin Ortadoğu'ya ilgisinin arttığı bu dönemde, kaçınılmaz olarak Kürt Sorunu'nun gündeme gelmesi bazı çevreleri karşı atağa kaldırmıştır. Özellikle işgal güçleri bu durumdan oldukça tedirginlik duymaktadırlar. Bu amaçla bütün kurumlarını ve yedek güçlerini harekete geçirmişlerdir. Bu güçlerin bazıları Türkiye'nin mutlaka savaşa katılmasını ve Saddam'ın yok olacağını düşünerek bunalım sonrasında masaya "güçlü oturma" hakkı elde ederek, Kürtler lehine gelişecek bir durumu engellemek ve Türkiye'nin "tarihi kayıpları"nu yeniden kazanmak gerektiğini belirtiyorlar. Bazılar ise, bunalım sonrası ABD'nin galibiyeti sağlayacağını ve bu arada yeni oluşturulacak denge de Kürtlerin de yer alacağını düşünerek; bu durumu engellemek amacıyla mevcut statükonun korunmasının sağlanılmasını istiyor ve buna bağlı olarak ablukanın kalkmasını, sorunun, yöre halkları arasındaki bir sorun olduğunu savunmaktadır.

20 Ağustos 1990 tarihli Hürriyet gazetesinde Ertuğrul Özkök şöyle yazmaktadır: "*Şimdi mesele şurada: Türkiye böyle bir "sulh masasında" yer alacak mı, almayacak mı? Bu soru, bu ülkenin vatandaşı olarak hepimizi çok yakından ilgilendiriyor. Çünkü Irak, bizim de içinde yaşadığımız bir siyasi coğrafyaya ait. Burada olup biten herşeyin milli çıkarlarımızla*

çok yakın ilişkisi var. "Aman biz bulaşmayalım" diyenler, yarın Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması fikrinin bu masaya gelmesi durumunda, Türkiye'nin bunu nasıl engelleyebileceğinin cevabını da vermeliler."

Kendi varlık nedenini Kürt halkına karşı, sistemle birleşmekte gören, solculuk adına Kürt halkının her türlü haklı mücadelesini eleştiren, ispiyonlayan Uğur Mumcu, Özkök'ten farklı bir bakışla aynı sonucu yakalamaya çalışıyor. Mumcu, 23 Ağustos 1990 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde şöyle yazmaktadır: "Türkiye'de Ortadoğu artık eski Ortadoğu olmayacağına göre oluşacak yeni dengelerde benim etkinliğim ve söz hakkım olsun düşüncesiyle ABD'nin yanında yer alıyor. Saddam bu ambargo, abluka yada savaş sonunda yıkılırsa Irak'ta BAAS rejimi yerine Kürtlerin desteğiyle ABD yanlısı bir hükümet kurulur, yoksa Irak ikiye bölünürde Kuzey Irak'ta yine ABD yanlısı bir Kürt devleti mi? Türkiye izlediği bu dümen suyu siyaseti yüzünden birde bakacak ki sınırlarında bir Kürt devleti kuruluvermiş."

Mumcu, 5 Eylül 1990 tarihli köşesinde ise, endişelerini şöyle dile getiriyor: "Bush, Irak sorununu kürtler ile birlikte çözmeye çalışıyor. Saddam sonrası Irak'ta Kürtler hiç kuşkusuz, çok daha etkin roller üstlenecekler. Türkiye, bu etkin rolün olası sonuçlarından yararlı çıkabilir mi?"

"...Hayır. Bugünkü bunalımlar bitsin; göreceksiniz ABD, örneğin Ermeni ve Kürt sorunlarında yine Türkiye'yi "destabilize" edecek her türlü kararı almakta hiç duraksamıyacaktır."

Kemalist "sol"un kalemlerinden Ali Sirmen ise, yandaşlarıyla yarışarcasına şöyle kasmaktadır: "...Gerçekten CIA Irak'ta Saddam Hüseyin'e karşı girişeceği herhangi bir harekatta kaçınılmaz

olarak Kürtlere dayanmak zorundadır.

"Kıscacası diyeceğimiz odur ki ABD, ister Saddam'ı devirmek için olsun ister Saddam devrildikten sonra Ortadoğu'da daha kolay denetleyebileceği yeni bir düzenlemeyi olutururken olsun, hep Kürt ögesine oynayacaktır." (5.Eylül.1990,Cumhuriyet)

Bu keramet-i kendinden menkul şovenlerin kervanına katılan Uluç Gürkan, 3 Eylül tarihli Güneş gazetesinde: "Batı bu cepheyi (Irak cephesini) açabilmek için Kürt kartını oldukça sürprizli bir biçimde oynayabilir. Saddam'a karşı mütefik sayılan Kürtlerin harekete geçirilmesi, Türkiye'yi açmaza düşürebilir. Haklı olarak bu olaya müdahale edelim derken kendimizi doğrudan Irak'ın karşısında bulabiliriz."

Yine Kemalist "sol"culardan Cüneyt Arcayürek 17 Ağustos 1990 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Talabani ve ABD ilişkilerine değinerek, ABD'nin olası bir Kürt planına karşı Türkiye'yi uyarıyor.

Sağcısı ile solcusu ile Türkiye'de bir çok kesim Saddam sonrası oluşacak dengelerde Kürt unsurunun yer alabileceğini düşünerek böyle bir ihtimali yok etmenin yoğun çabası içindeler. Sosyalist sol da bu koroya katıldı. Hasan Yalçın "Saddam'a Hitler diyenler gerçek Hitlerlerdir." diyerek kendisinin ve çevresinin tutumunu çok iyi örnekledi. Doğu Perinçek Arap Birliği belirlemesi ile Saddam'dan yana tutum alırken ABD'ye karşı mücadele görüntüsü altında Kürt halkının mücadelesinin önünde sarsılmaz bir bayrak gibi durduğunu gösterdi. Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkün. Gorbacov'un ABD'de oluşu kimseleri rahatsız etmezken Talabani'nin ABD'ye gitmesi Türk egemen çevreleri, sağ-sol çevreleri fazlasıyla rahatsız ve tedirgin etti. Bu arada Kürt çevresinden bazıları da bu

rahatsızlığını dile getirdi. Kürt unsurlarının böyle düşünmesi Kürt halkını şaşırttı.

Nasıl düşünmeliyiz? Bu soruya doğru bir cevap bulmak için Kürt halkının varlığından rahatsız olan veya Kürt halkının olası haklar elde etmesinden rahatsız olan kesimlerin politikalarını iyi bilmek önemlidir. Bunlar nasıl düşünüyor? Yukarıda örneklerini verdiğimiz kurum temsilcilerinin veya kişilerin görüşleri açıktır. Bu düşüncelerin ikili yönü vardır. Birincisi, statükonun mutlaka değişeceğini, yeni oluşturulacak statükoda Kürtlerin olası haklar elde etmesini engellemek için Türkiye'nin aktif rol oynayıp ABD ile ilişkilerini bu çerçevede güçlendirmesi; gerekirse aktif olarak savaşta katılması ve bu arada hayallerini süsleyen Kürdistan'ın petrol bölgelerini işgal etmesini düşünmektedirler.

İkincisi: Statükonun korunmasıyla ilgilidir. Bu kesimi de iki bölümde incelemek lazım. İlki devlet mekanizması içindeki kişi ve kurumlardır. Bunlar Türkiye'nin Kuzey Kürdistanı işgal etmekle başına çok büyük belalar alacağını düşünerek, Türkiye'nin temkinli davranmasını, Saddam'ın ayakta kalmasını veya Saddam sonrası BAAS'ın güçlü iktidarının varlığını korumasını, böylelikle güçlü Irak yönetiminin Kürtlere hiç bir hak vermeyeceğini düşünerek bir başka grubun düşüncesine katkıda bulunurlar. Bir de sosyalist kesim veya sol kesim var ki, bu kesim olaya enternasyonalist bir çerçevede bakmayı Kürt sol çevrelerine empoze etmeye çalışırlar. Geçmiş yıllardan kalan alışkanlıklarını dünyadaki bütün değişmelere karşı değiştirmeyen, Proletarya devrimi, devrim sonrası birlik ve eşitlik sloganları ile Kürt Halk Hareketine daima çıkarıcı bakan bu sol çevreler her dönem Kürt meselesinin önünde

durmuşlardır. Bugün Ortadoğu'da Kürt halkının celladına karşı uluslararası tepki gelişmiştir. Bu gelişmeden, bu cephe-den yararlanmak Kürtlerin en doğal hakkıdır. Saddam'ın bu sıkışık durumdan kurtulmasını istemek, mevcut statükonun devamını istemek, tek ifade ile şartları Kürtler lehine dönüşme ihtimaline karşı durmaktır. Hangi gerekçelerle olursa olsun böyle bir tutum Kürtlere karşı bir tutumdur.

Kürtlerin Ortadoğu'da "barışı" koruma diye bir sorunu yoktur. Barışı koruma Kürtlerin köleliğinin devamını ifade eder. Kürtlerin ulusal-demokratik hakları için savaşı devam ediyor. Savaşın bu halk, uluslararası dengelerden yararlanmak zorundadır. "Düşmanımın düşmanı benim dostumdur" sözü Kürtler için gerektiğinde taktik olarak benimsenmesi lazım gelen bir sözcüktür. Ortadoğu'da Kürtler, yıllardır verdiği mücadele ile artık bir denge unsurudur. Her Kürdün bunu görmesi bunu bilmesi önemlidir. Kürtler, ABD Ortadoğu'ya askeri yığınak yapmadan önce de savaşıyordu. ABD geldiği için savaşı bırakmaları beklenemez. Kaldı ki, savaş Kürtler yüzünden gündeme gelmedi. Savaş ihtimali, Irak'ın Kuveyte girmesiyle gündeme geldi. Kürtler bu bunalımı lehlerine kullanmak zorundadır. Statükonun Kürtler lehine değişmesi gerekir. Başka türlü bunalımı ortadan kaldırmaz.

Kürtlerin karşı karşıya bulunduğu durumu anlamak için Kürdistan'ın konumunu çok iyi bilmek önemlidir. Kürdistan Türkiye, Suriye, İran ve Irak tarafından parçalanmış, ilhak edilmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Kürdistanı sömürgesi olarak elde eden bu dört devlet dünyadaki birçok zengin ve büyük devletle çıkar ilişkileri bağı kurmuştur. Bu dört devletin çıkarları büyük devletlerin çıkarları ile çakışmış durumdadır. ABD, Sovyet-

ler Birliği ve Batının büyük devletleri bu devletlerle ilişkilerinde daima kendi büyük devlet çıkarlarını önplanda tutmaktadırlar. Dolayısıyla Kürt halkının mücadelesi her seferinde bu devletlerin ve özellikle de nedense hep Sovyetler Birliğinin çıkarlarına çarpmaktadır. Ayrıca bu dört sömürgeci devlet hangi parçada Kürt hareketi gelişirse bu hareketi yoketmek için ittifaklarını elden bırakmıyorlar. Yardım adı altında kendi dışındaki parçalarda gelişen hareketi kendi kontrolleri altında tutmayı ihmal etmiyorlar. Bununla amaçları; birincisi, savaşı "kendi" toprağı dışında tutmak, uluslararası dikkatleri kendinden uzak tutmaktır. İkincisi: Kürt örgütlerinin kendileri dışında başka devletlerle ilişki kurmasını engellemek ve bu örgütlere yaptıkları sınırlı yardımlarla verilen mücadeleyi belli bir seviyede tutmaktır. Üçüncüsü: Kürt halkının zaman zaman gelişen mücadelesini hep yenilgiye sürükleyip mücadele kararlılıklarını yıkmak ve kitleyi karamsarlığa sürükleyip teslimiyet göstermelerini sağlamaktır. Bu sömürgeci devletlerden herhangi biri ile veya birkaçı ile, sınırlı da olsa ittifaklar kurup diğer bir sömürgeciye karşı verilen mücadelenin sonu yenilgidir. Bu dört sömürgeci devletin ablukasında ve dolayısıyla bu sömürgecilerin dayandığı diğer devletlerin karşısında Kürtler ne yapmalıdır? Kürtlerin nefes alabilecek bir aralığa ihtiyaçları vardır. Bu aralık nedir? Bunu çok iyi tespit etmek gerekir. Bu aralık bu dört sömürgeci devletten hiç biri değildir. Bu aralık, Kürtlerin Ortadoğu'da güçlenmesinde çıkarı olan devletler veya kesimlerdir. İkincisi uluslararası koşullar çok önemlidir. Bugüne kadar birçok büyük devletin çıkarı, Ortadoğu'da mevcut statükonun devamında yatıyordu. Bugün durum sadece

Irak'la sınırlı dahi olsa farklılık göstermektedir. Uluslararası çıkarlar Ortadoğu'da dengelerin yeniden kurulmasını gerektirmektedir. Bu yeni dengeyi kurmada Kürt halkı çok önemli bir unsurdur. Bir denge unsurudur. Kürtleri gözardı ederek dengeyi sağlamak güçleşmiştir. Bu dengede belirleyici veya etkileyici bir unsur olmak bir nefes aralığıdır. Bugüne kadar Kürtleri fazla dikkate almayan büyük devletler artık dikkate alınması gereken bir halk olarak görmek zorunda kaldılar. Bu çok önemli bir gelişmedir. Kürt halkı kendi özgücünü yılların mücadelesi ile sağlamıştır. Bir takım teorik belirlemelerle bu gücün gelişmesinin önünde durmak afedilmez bir hatadır. Kürtler birliğini sağlayıp bu tarihi fırsatı değerlendirmelidir.

Sonuç olarak Kürdistan'ı savaş alanı haline getirecek olan Türkiye'nin savaşa girmesine hayır demeliyiz. Böyle bir savaş durumunda hiçbir kürt gencinin askere gitmemesi, askerde ise cepheye gitmemesi, cephede ise savaşmaması gerekir. Saddam'a karşı savaşan kürt peşmergelerinin bu mücadelesini geliştirecek ve Saddamı zayıflatacak her girişim desteklenmelidir. Kürtlerin, lehine dönen uluslararası koşulları akılcıca kullanması lazımdır. Dünyada ender görülen bu uluslararası birliğin içinde hesaplanması gereken bir güç olmak pazarlık garantisidir. Kürtler Ortadoğu'da ortaya çıkan bu birinci denge bunalımından güçlü çıkmak zorundadır. İkinci bunalım döneminde veya olası çözümlü sonucu dengelerin yeniden kurulması öngörüldüğünde Kürtlerin bu yeni yapılanmada dengelerde ağırlık taşınması lazımdır. Kürtler kendini şimdiden ona hazırlamalıdır.

Körfez Krizi Üzerine

Nurî Semdîn

Körfez Krizi'nin başladığı Temmuz sonu ve Ağustos başından sonra, Bergeh dergisi için, bu konudaki düşüncelerimi yazmak istedim. Ancak, bölgenin karmaşık yapısı, ileri teknoloji ve krizin özelliği nedeniyle durum her saat başı yeni boyutlar alıyordu. Değişimler, bazan tahmin edilemeyen bir yönde olduğu için, başta düşündüğüm, olaylara daha da somut bir şekilde değinme yöntemini gerçekleştirmek olanağını kaybettim. Böyle olunca, temel neden ve büyük global olasılıklar hakkında yazmak zorunlu oldu. Dergi yayınlanıp bu yazıyı okuma olanağını bulduğunuzda, birçok şey aydınlığa kavuşmuş ve yeni bir durum yaşanmakta olabilir. Büyük olasılıkla böyle de olacaktır. Eylül ortalarında kaleme alınan yazıda sözü edilen olayların, bugünkü ve onu okuduğunuz andaki konularının göstereceği birtakım ayrılık ve uyumsuzluklara bu gözle bakacağımızı umarım.

ABD'nin başını çektiği kapitalist sistem, 21. Yüzyılın eşliğinde olduğumuz 90'lı yıllarda, parlak dönemlerinden bi-

rini yaşıyor. Üstelik son üç yılda sosyalist ülkelerde oluşan çöküntü, bu kapitalist ülkelere büyük üstünlükler sağladı. Özellikle de ABD'ye.

Sıcak ilişkiler kurduğu günden beri, ABD, Ortadoğu'da sürekli olarak kontrolü sağlamak istedi, ancak bu, o kadar rahat olmuyordu ve zaman zaman başarısız dönemler yaşandı. İsrail, Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye gibi devletler, ABD'nin bu denetimi sağlama eyleminde baş yardımcılarıydı. Fakat, bütün bunlara karşın, ABD, bölgeyi gönlünce denetim altına alamadı. Beyrut'ta ABD askerlerinin toplu öldürülmeleri, ABD'li ve Batı'lı yurttaşların rehine alınarak kaçırılmaları ve benzeri olaylarda, ABD, bilinen sert metodlarıyla müdahale edemedi.

Ayrıntılara girmekten kaçınarak değinelim; İsrail ve Arap anlaşmazlığı, Arap'ların bir bölümündeki -net olmasa da- antiemperyalist tavırlar, Filistin ve Kürt faktörleri başta olmak üzere, sıralandığında görüleceği gibi bir dizi neden, bölgenin stabilitesini bozuyordu.

Sovyetler Birliği'nin bölgedeki ilişkileri ise bunların başında geliyordu. Kısacası, ABD, bu bölgedeki "gidişat"tan hoşnut değildi. Oraya kuvvet kullanarak girmeyi ve istediği "huzur"u sağlamayı hep düşündü. Ancak bunu gerçekleştirmek için açık ve kabullenebilir nedenler yoktu. ABD'ye çok uzak olan bölge, onun yakın komşularına benzemiyordu. Bölgede huzuru bozan ve onun yararlarını dolaysız bir şekilde engelleyen durum olmadı. Granada, Panama, Nikaragua'da yaptıklarını yapamıyordu. Ortadoğu'daki faktörler alabildiğine karışıktı. Kullanılacak "kuvvetin" ne getireceği kestirilemezdi. Ortadoğu, ABD'nin komşu ülkelerine benzemiyordu. Dünya, ABD'yi haklı bulmazdı. Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkeler, birkaç yıl öncesine kadar çok büyük bir etken idi. ABD, uluslararası her olayda, "Sovyetler Birliği'nin tavrı ne olur" faktörünü hesap etmek zorundaydı. Bu faktör büyük ölçüde yok şimdi. Vietnam Savaşı'ndan sonra, ABD, benzeri olaylara bulaşmamada oldukça duyarlılık gösteriyor. Şimdi, kamuoyu eskisi gibi kolay kolay evet demiyor. ABD'de, Senato ve Meclis'te, bu işin hem politik ve hem de ekonomik yönleri ele alınarak derinlemesine tartışmalar yapılmaktadır. Özellikle ekonomide tamiri güç yaralar açıldığından, ABD Senato'su ve Meclis'i, Başkan ve yönetiminin bu tür eylemlerine evet demekten kaçınıyor.

Bu ve daha bir dizi nedenlerle ABD, bölgede kuvvet kullanamadı. İran'ın Basra'yı düşürme olasılığı olduğu günlerde, ABD yöneticileri ciddi hazırlıklarda bulunmadılar değil. Ancak Basra düşmedi.

Ayrıntılarına girmiyelim; 2 Ağustos'ta Irak, Kuveyt'i işgal ve burayı "eski bir vilayeti" olarak Irak'a katınca, "Körfez Krizi" dedığımız durum oluştu. ABD,

Kuweyt ve yine tehdit altındaki Suudi Arabistanın yanında yer aldı. Birleşmiş Milletler aygıtını işleterek dünyanın hemen hemen tümünü yanına alarak, bölgeye askeri güçler gönderdi.

Unutmamak gerekir, bölgeye büyük ölçüde askeri yığınak yapmakta olan ABD'nin amacı, "huzursuz" bölgeye girip bazı düzenlemelerde bulunmak değildir. ABD, girdiği yerde kalmak, bölgeyi tam denetimde tutacak gücü bölgede bulundurmak üzere girmek istiyor. Bölgede "huzursuzluk"lar sona ermeyeceğine göre, -ABD istediği zaman nedenler bulabilir- ABD'nin yeteri kadar gücü sürekli olarak bölgede kalacaktır. Kalacağını açıkca demeyecek, ancak, orada kalmasını gerektirecek nedenleri uzun süre bulacaktır. Dünyadaki dengeler de buna uygundur. Artık etkin bir Sovyetler Birliği yoktur. Arap ülkeleri ise, birlik halinde değil. Tutucu Arap devletleri ABD'nin yanında yer alırken, dünün radikal ve bir tür sosyalist olduğu söylenen Suriye'deki Hafız Esat yönetiminin de ABD'ye yaklaşma içinde olduğu ve Irak yönetimine karşı Suudi Arabistan'a asker gönderdiği bilinmektedir. Radikal ve antiemperyalist olduğu iddia edilen bir kısım Arap devletlerinin bu özelliği için de çok şey söylenebilir. Halk deyimiyle; antiemperyalistlikleri "paçalarından akıyor". Arap Birliği, etkinliği olmayan, sözde bir birlikten öteye gitmiyor. ABD'yi bölgeden uzak tutmaktan çok, tam tersine, yerleşmesine yardım etmektedir.

Peki, iki yıl önce kendi yurttaşı binlerce suçsuz kadını, çocuk ve her yaşta insanı zehirli gaz bombalarıyla öldüren Saddam Hüseyin'i kim bu duruma getirdi? Fransa, en modern silahları sattı, Batı Almanya'nın bu gaz fabrikalarını kurduğunu bilmiyen yok. ABD hem silah ve hem de uydular aracılığıyla elde

ettiği bilgileri Saddam'a vererek, ona yardım etmedi mi? Ya İngiltere ve Çin! Hangisini sayalım. ABD ve Batı'lı Devletler, dün binlerce Kürt insanını öldüren Saddam'a bu denli tepki göstermezken, bugün kıyameti koparıyor. Sovyetler Birliği Halepçe kırımında susarken, şimdi en sert tepkilerin yanında yer alıyor. Neden? Çünkü sorun, "dünya enerji işletimi"ne dayandı şimdi. Sovyet'lerin ise ABD ve Batı'dan alacağı krediler sorunu var ve son yıllarda gösterdiği değişimlerin yarattığı görünüme gölge düşürmek istemiyor. Enerji sorunu, teknik bir konu olmaktan çok siyasi bir konudur. Ancak, "enerji" konusunun uzmanlık isteyen yanlarını yetkililerine bırakarak, birkaç cümleyle değinelim. Bu konunun uzmanlarına göre, her yerde olduğu gibi, Ortadoğu'daki petroler de bir süre sonra bitecektir. Bazıları ikiyüz yıl ve daha uzun bir süre hesaplıyor. Ancak kimileri de ikiyüz yıl dayanamayacak petrol bölgelerinin olduğunu söylüyor. O halde, bu bölge insanların ikiyüz yıl sonraki kuşaklarının yararları, şimdiden alınıp Batı'ya aktarılıyor demektir. Bu bölge insanların inali olan petrol, satın alınarak, halkın elinden alınıyor. Ne var ki, bu gözden kaçırılıyor ve kimse bunu tartışmıyor. Dünyanın petrol şeklindeki enerjisinin % 40 kadarını Batı'lı kapitalist ülkeler kullanıyor. Kaba görünümü ile, bu enerji oradan alıp ileri ülkelerde kullanılıyor demektir. İşte bu günkü kriz, Batı'nın yaşamsal yararlarına dokunduğu için büyük tepkilere neden olmuştur. Doğaldır, parasını ödeyerek satın alıyorlar. Bu paraların ancak çok önemli olmayan bir bölümü o ülkede kalıyor. Fabrika, yol, hastahane vs yapımında kullanılan bu paralar o ülkelerin yaşam düzeyini az da olsa etkiliyor. Ancak şu bir gerçektir ki, tutucu yönetici-

ler kanalıyla bu paraların aslan payı, yine Batı'lı ülkelerdeki yatırımlara ve bankalara gidiyor. Bunu bozmaya yönelik her olay, bu tür "kriz"lerin doğmasına neden olur. Saddam Hüseyin, anlatmaya çalıştığım mekanizmayı bozmak isteyen biri değildir. Ne var ki, oyunun bozulabileceğini göstermesi bakımından kötü bir örnektir. Yarın daha başka ve mekanizmayı bozma girişimini düşünen örneklemelerin gelmeyeceğinin güvencesi nedir? Bu nedenledir ki, onlarca, Saddam cezalandırılmalıdır. Kendi elleriyle büyüttükleri bu yaramazı "idare" etmek zor değildir, ama, kötü olan, böyle örneklerin yaşayabilme olasılığıdır. Saddam ortadan kalkmalı ki, bölgede, benzeri şeyi düşünmek, kimse'nin aklına gelmesin.

Nüfus ve yerleşim alanı bakımından dünyada azınlıkta olan Batı'lı kapitalist ülkeler, parasını ödeyerek aldıkları petrolün kullanımında, kendi yararlarına işleyen bir uygulama yaratmışlar. Bu bozulmamalıdır, önemli olan budur. Bu paranın bir bölümü o ülkeye intikal ediyor ama, daha çok fazlası Batı'ya gidiyor. Örneğin, Kuveyt, göreceli olarak, oldukça ileri bir kent görünümünde, ama, Kuveyt Şeyhi'nin milyarlarca dolarının olmadığı ülke yok dünyada. Türkiye'deki bankalarda bile büyük paralarının bulunduğunu gazeteler yazdı. Bu nedenle Batı'lı ülkeler kolayca yanyana geldi.

Komşu Arap ülkelerini bile işgal edeceği korkusunu yaratan Saddam Hüseyin yönetimine son vermek için ABD, bölge denetimini sağlamayı üstlenirken, çok karmaşık bir durum ortaya çıktı. Saddam, bölgede ve dünyada saldırgan bir izlenim yaratmıştır. İran'a saldırdı ve sekiz yıl süren savaşta bir milyon insan öldükten sonra, elde edilen yerleri İran'a gerisin geri verirken, akla birşey

geliyor; nedendi bu savaş? En açık şekilde bu haksız ve nedensiz bir savaşı. Saldırgan kimdi? Saddam... Sonra Kuveyt'e saldırdı. Suudi Arabistan, Suriye ve diğer Emirlikler korkanların başında. Bundan önce de Kuzey Irak'ta Kürdistan'ı yerle bir etti ve dört bin köyü yağmaktan sildi.

Bu psikolojik ortamdan yararlanmak isteyen ABD, bölge denetiminde başkalarını ortak yapmayı düşünmüyor. Onların sınırlı askeri yardımları yanında, daha çok ekonomik ve moral destek vermelerini arzuluyor. Sorumluluğu başkalarıyla paylaşmak istemeyen ABD, Birleşmiş Milletler'in desteğine gereksinin duyuyor, ancak, Birleşmiş Milletler Gücü veya Birleşmiş Milletler Komutanlığı gibi kurumlarda yönetimsel bölüşüm ABD'nin işine gelmiyor. Ne var ki, bunu açıkca dile getirmek güç olduğu için, süreci bu şekilde bir seyir almaya zorluyor. Bu nedenle de, ABD yönetimi ve basını, "B.M.Kuvvetleri" konusunda çok suskundur. Bilinçli bir suskunluk... ABD, Ortadoğu'ya "düzen" verecek bir eylem ve yönetimin komutanlığını elinde tutmak istiyor. Bunda hiç kuşku yok.

Ancak burada bir çelişkinin ip uçlarını yakalamaya çalışmalıyız. Batılı kapitalist ülkeler, hep, aralarındaki çelişkileri büyük ölçüde ön plana çıkarmayan bir tavırla, Sovyetler Birliği ve Sosyalist Blok karşısında uyumlu olma-ya çalıştılar. Derin ayrılıklara varmadan, birtakım ödünlerle ve karşılıklı "anlaşılı" davranışlarla bunu sağladılar. Şimdi, çünkü "tehlikeli" Sovyetler Birliği yok artık. Üstelik Sosyalist Blok diye birşey kalmadı. Bu böyle oldu diye, Batılı Devletler'in çelişkilerinin hemen su yüzüne çıkacağını beklemek saflik olur. Ancak bugünkü "uyumlu" tavrılarında bile, yarının işaretlerini yakala-

mak olanaklıdır. Dünyanın sosyalist ülkelere, karlı yatırım girişimleri, krediler açılması, yeni verimli pazarlar olarak bu ülkelerle yaratılmak istenen ekonomik ilişkiler başta olmak üzere, pek çok konu, sessiz bir mücadelenin nedenini oluşturmaktadır. Doğal olarak, bundan sonra da, her ekonomik ve siyasi olayda bu etkenlerin izlerini göreceğiz. Nitekim bu savaşta, ABD, atak davranarak bölgeye asker çıkardı, Birleşmiş Milletler'de Batılı ve diğer devletleri yanına almasını bildi. Sovyetler Birliği, karşı tavrı almamayı kabul etti. Batı Cephesi'nde ABD, diğerlerinin çok önüne geçti. İlerde bu durumdan en büyük ölçüde yararlanmasını da bilecektir. Ortadoğu'da ABD'yi yalnız başına bırakmanın gereğini Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği iyi anlamaktadır. Bu ülkelerdeki muhalefeti de göz önüne alırsak, şimdilik bölgeye azımsanmayacak silahlı güç göndermekle ve politik tepkilerinin tonunu yükseltmekle İngiltere Başbakanı Teacher ve Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand, kendilerini anımsatmak gereğini duyuyorlar. Saddam Hüseyin'e en modern silahları satan, Irak'ı bir silah deposu haline getiren Fransa'nın ve İngiltere'nin davranışlarını yalnızca "saldırı karşıtı" iyi niyetlerle açıklamak güçtür. Bir kez daha anımsayalım, bu, her yönüyle çok karmaşık bir olaydır.

Bu karmaşık yanlardan birisi de, bölgede belli ölçülerde olan anti-Amerikancı ve antiemperyalist bir dalganın boyut kazanmasıdır. Giderek yükselen bu dalga, ister istemez ağırlık kazanacaktır. Günlük basın, televizyon ve radyo yayınları bu içerikteki gösterileri sık sık vermektedir. Ne var ki, Saddam gibi emperyalistlerin uşağı olan bir kişinin önderliğindeki anti-Amerikancılık ve antiemperyalist davranış zaafını bizzat

kendi içinde taşımakta ve ciddiyetten uzak olmaktadır. Saddam Hüseyin'in şimdilik bir silah olarak kullandığı ve kimseye güven vermeyen bu dalganın nereye gideceğini kestirmek zordur. Saddam'ın kendisi ciddi değil, ancak olgu ciddidir.

ABD'ye eskiden beri sıkıntılar yaratan Ortadoğu'nun, bu dalgalanmalardan ve krizden sonra, daha da baş ağrısı vereceği bir gerçektir. Hele bu kadar içine girildikten sonra, doğuracağı sorunların giriftliği de hesaba katılınca, ABD'nin bölgedeki sorunları giderek ağırlaşacaktır. Bu denli konflikti, ne ölçüde bağdaştırabilecektir? İsrail-Arap çelişkisi, tutucu ve kısmen radikal olan Arap yönetimlerinin çelişkileri, bölgedeki değişik halkların özgürlük ve demokratik mücadeleleri, Batı'lı kapitalist ülkelerle Sovyetler Birliği'nin bölgeyle olan ilişkileri bu kadar ileri boyutlarda iken, bölgenin stabil olması çok güçtür. Diğer ve çok önemli bir konu; ABD, stabilizasyon istiyor mu?

Bu kriz, ister istemez en çok bölge halklarını ve devletlerini ilgilendiriyor. Hepimizin bildiği gibi, Türkiye bundan çok etkilendi. Süreçteki olayları yinelemeye gerek yok. Oybirliği ile olmasa bile, iktidar ve Cumhurbaşkanı savaş yanlısı bir tavır aldı. ABD'ye bu konuda söz verildiğine ilişkin belirtiler var. Muhalefet ve solun tümü savaş karşıtı durumu önerdi. Soldaki dergi ve örgütlerin savaş karşıtı davranışlarında, daha çok, savaşın emperyalizmin işine yarayacağı ve bölge halklarının zararına olacağı vurgulandı. Bu arada Arap komşularımıza karşı tavır almanın yanlışlığı belirtildi. İslamcı görüşler de buna benzer gerekçeler ileri sürerek, ABD'ye karşı çıktı. Meclis'teki muhalefet ise, hükümetin Birleşmiş Milletler kararına uyarak Irak'ı boykot eden tavrını olumlu

bulurken, savaş yanlısı eğilimlerine karşı çıktı. Sol muhalefet demekle, başından beri marksist görüşteki dergi ve örgütleri, bu anlayışta olup örgütlenme girişimlerinde bulunan kişileri amaçlıyorum. Evet sol muhalefet, ABD'nin bölgeye asker çıkarmasını eleştirdi. Ancak bu eleştirilerde kullanılan yöntem ve dil, karşı tarafın Saddam Hüseyin olduğunu adeta unutturdu. Hemen hemen bu hususu vurgulamadılar denebilir. Tartışmaların, olayın tüm yanları açıklanarak yapılması gerekirken, Saddam Hüseyin sanki antiemperyalist, ilerici bir Arap milliyetçisi imiş gibi geçiştirildi. Daha doğrusu böyle nitelendirilmedi ama, kendisinden söz etmemekle o kötü imajı gizlenmiş oldu ve bu da, sonuçta onun işine yarıyor. Kürt halkına saygısızlıkla, Halepçe'de öldürülen insanlar göz ardı edildi. Saddam'ın kanlı elleri görülmez oldu. Olayları yine, ya siyah ya da beyaz, anlayışıyla açıklamaya çalıştılar. Olayın çok yanlı olan özelliğini, buna uygun yöntemle açıklamadıkça, bilerek veya bilmeyerek yanlış yorumlar yapmak zorunda kalınıyor.

Buna karşılık savaş yanlısı iktidarın ve bazı milliyetçi kişilerin anlayışlarına değişik etmenler şekil vermektedir. Bunların başında, ABD ve Batı'dan yardım beklentileri, Avrupa Ekonomi Topluluğuna alınma olanağını kolaylaştırma, ABD ve Batı'luların Kürt sorunundaki baskılarına karşı daha rahat hareket etme olanağını elde etme ve Türk milliyetçilerince, Kerkük ve Musul petrol bölgelerinin elde edilmesi arzularını sayılabilir.

Bu faktörler, Türkiye'nin beklentilerine ne ölçüde yanıt verir ve gerçeklere ne denli denk düşüyor, bilemeyiz. Beklemek gerek. Abartmalı beklentiler olduğunda kuşkular var. Yine de kısaca

şunu anımsatmak gerekir; Musul ve Kerkük konusu çok yazıldı ve tartışıldı. Bu bölgede çoğunluk Kürttür. Kürtler burada, Türkiye'deki Kürtlerden ayrı bir konumdadırlar. Irak Kürtlerinin istemlerini karşılamaktan uzak, gerçek bir otonomiden çok, Irak yönetiminin anlayışına denk düşen ve merkezi hükümetin tam kontrol ettiği, Irak yönetimine yakın Kürtlerce idare edilen göstermelik bir "Kürt Otonomisi", Kürtçe radyo ve televizyon yayını ve Kürtçe basım diye bir olgu vardır orda. Türkiye ise, Kürtlerin varlığını kabul edemiyor. Bu denli değişik iki statüdeki insanları bir araya getirecek olan, buraların Türkiye'ye katılımının, yeni sorunlar yaratacağı kaçınılmazdır. Türkiye'de Kürt sorunu yeni boyutlar kazanacaktır. Ayrıca Arap milliyetçiliğinin, Musul ve Kerkük'ün Türkiye sınırları içine alınmasını kabullenmeyeceği gerçeği işin bir diğer yanındır. Arap halklarındaki, Türkiye'ye karşı geçmişten gelen güvensizlik, yeni sorunlar yaratacaktır. Bu arada insanın aklı şu noktaya da takılıyor; ABD bu petrolün Türkiye gibi ellibeş milyonluk, yarı Avrupalı bir devletin elinde olmasını ister mi? Evet demek oldukça güç. Şeyhlik şeklinde kendisine bağlı devlet veya devletçiklerin elinde olması ABD'ye daha uygun geliyor. Türkiye'de parlamento geleneği, demokrasi ve sosyal mücadeleler tarihi ve Avrupa'dan etkilenme, Arap ülkelerinden ileri ve boyutludur, bu nedenle, ABD de bunu istemez. Daha birçok nedenlerden ötürü Kerkük ve Musul'un Türkiye'ye katılımı, bazılarının düşlerinden öteye geçemez, gerçekçi değildir. Şu gerçeği belirtmek gerekir, Türkiye burjuvazisi Kerkük ve Musul'un Türkiye tarafından alınması olayına sıcak bakmadı.

Körfez Krizi söz konusu edilmişken, Türkiye'nin konumuna etkide bulunan

bir noktayı belirtmede yarar vardır. Bu kriz, burjuva partilerini, basını ve ekonomik örgütlerini büyük ölçüde rahatlattı. Moral bir etkide bulundu. Son yıllardaki genel yumuşama, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yakınlaşmaları, Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasına neden oldu. Türkiye büyük ölçüde önem kaybına uğradı. Bu, Türk siyasi partilerinde, burjuvazisinde ve basınında beklenmedik bir moral çöküntüsü yarattı. Psikolojik bir şok oldu. Türkiye kendini ortada kalmış buldu. Henüz buna alışmamış ve psikolojik bir huzursuzluk içindeyken, bu kriz nedeniyle ABD ve Batı, Irak'a baskı yapabilmek için Türkiye'nin kapısını çalmak zorunda kaldı. Irak'ın petrolü Türkiye'deki borularla Yumurtalık'a akıtılıyor. Bunun durdurulması, Irak yönünden yaşamsal bir tehlike taşıyordu. Türkiye yeniden, bu kez başka bir nedenle, eskisinden de daha çok önem kazandı. Türk burjuva partileri, basını ve ekonomik kurumları psikolojikman çok rahatladı. Herkes sevindi. Adeta bayram edildi. Yeniden, ABD ve Batı'nın güler yüzlü ziyaretleri başladı. Doğaldır, bu durum bir süre daha devam edecektir. Bundan sonra, iki taraf da bu konuda daha dikkatli olmayı gözecektir.

Körfez Krizi'nin Kürt sorununa etkileri, biz Kürtler için yaşamsal bir önem taşır. Irak Kürtleri uzun yıllardır saygın bir otonomi için çarpışıyor. Irak yönetiminin kabul ettiği sözde otonomi, Kürtlerin yaşamında değişiklik yaratmadı. Ancak Kürtler de, modern anlamda ulusal kurtuluşçu örgütler oluşturamadı. Yine de süreç içinde deney kazanıp göreceli ilerleme gösterdiler. Bugün, bir ölçüde, dünden daha ileri parti ve birliklerden söz etmek olanaklıdır. Ancak parçalı politik yapı son yıllara kadar de-

vam etti. Irak Kürt politik partileri, İran-İrak savaşında İran'ın yanında yer alırken, büyük ölçüde bu devlet yöneticilerinin denetimine girdiler. Bu, uzun boylu tartışmayı gerektiren bir konudur. Ne acıdır ki, bu örgütler onarılmaz yenilgiden sonra, bu politik tavrın irdelenmesini yapmadı. Yanlış olan neydi? Niçin bunu tartışmaktan kaçınıyorlar? Konu bütün Kürtleri, ancak herkesten çok da Irak'lı Kürt kardeşlerimizi ilgilendiriyor. Kaçınılmaz olarak da, bu yöntemi uygulamaya koyan Kürt partilerini. Bu konuya böylece değinip anımsattıktan sonra, konumuzu sürdürelim. Başarı kazanan Saddam Hüseyin Irak Kürdistanı'nı yerle bir etmek üzere, dört bin Kürt köyünü ortadan kaldırdı, sayısız kişiyi kurşuna dizdi ve zehirli gazla suçsuz insanların binlercesini öldürdü. 1988 Mart ayındaki Halepçe katliamı, bu uygulamanın ancak bir parçasıdır. Irak Kürdistan'ı boşaltıldı. Örgütleri marjinalleşti, geriye kalanlar da İran'da göçmen yaşamı sürdürüyor. Ciddiye alınan çünkü güçlerinden geriye çok az şey kaldı. Böyle olunca, Körfez Krizi'nde söyleyecekleri de sınırlı oluyor. İşlevleri de güçleri ile orantılı olarak azaldı. Irak Kürdistan'ı şimdi Irak askerleri ve silahlarıyla donatılmış konumda. ABD, Kürtlerin dört milyonluk halkını Saddamı karşıtı olarak devereye sokmak istiyor. Son yıllarda, Kürtlerin insani ve yasal hakları konusunda bazı girişimlerde bulunan ABD, onbeş yıl önce Irak Kürt ulusal savaşınının kırılmasının mimarlığını yaptı. Kürtler bunu unutmadı. İşte durum bu denli karışık. Saddam Kürtleri öldürüyor, dört bin Kürt köyünü coğrafyadan siliyor ve Kürtlere karşı zehirli gaz kullanmada kılı kıpırdamıyor. Bir milyon kişinin öldüğü, İran ve Irak'ın yıkımına neden olan sekiz yıllık savaşta kazanımlarından bir anda vaz

geçiyor. Ama, Kürtler konusunda taviz vermiyor. ABD, onbeş yıl önce, oldukça güçlü olan Kürt hareketinin yıkımını hazırlıyor ve bugün de, Saddam Hüseyin'e karşı Kürtlerle ilişki kuruyor ve yakınlık gösteriyor. Celal Talabani, Irak Kürt Cephesi adına ABD'de girişimlerde bulunuyor. Batı basını CIA'nın Irak Kürt örgütleriyle temas ve silahlandırılmalarından söz ediyor. İşin içinden çıkmak kolay değil. Çok, hem de çok karmaşık bir durum. Bazıları, bu fırsattan bağımsız bir Kürdistan çıkar mı diye soruyor. Bu beklentide olanlar da var. Gerçekçi olalım. ABD'nin bağımsız bir Kürdistan tasarımı yok. Somut olarak, Kürtler böyle bir örgütlenmeden uzak ve oldukça güçsüzdür. Çünkü etkinliklerinden çok şey kaybetmiş durumdadır. Türkiye ve İran devletleri, Irak Kürtlerinin çok ileri boyutlara varan kazanımlarını kabullenmez. Ülkelerindeki Kürtleri etkileyebilecek bir değişim, Türkiye ve İran'ı rahatsız edecektir. ABD, bu iki ülkeyle olan ilişkilerini bozacak davranışlardan uzak durmaya özen göstermektedir. Bu konudaki bir dikkatsizlik ABD'yi yeni sürtüşmelerle yüze getirebilir. ABD yöneticilerince, yeterinden çok karmaşık olan ilişkilerin şimdilik radikal müdahalelere tahammülü yoktur. Ancak Kürtlerin insani ve yasal haklarının ve Irak'taki Kürt otonomisinin büyük ölçüde gerçek bir otonomiye dönüşmesinin koşulları vardır. Bu da Saddam'ın nasıl ve daha çok, hangi güçlerle uzaklaştırılacağı ve ardından gelecek yönetimin yapısıyla sıkı ilişkilidir. ABD, bu istemde bulunabilir. Bir ölçüde de ABD'nin işine gelmektedir bu çözüm. Ortadoğu karmaşasında kendisinden yana yeni bir etmen bulma, ABD'nin arzuladığı bir şeydir. Objektif koşullar ise, Irak Kürtlerinin Saddam karşıtı konum almalarına denk düşmek-

tedir. Basına yansıyan anlatımlar bu görüşümüze hak veriyor. Saddam, Irak'ta Kürt örgütlerinin belini kırdığına inanıyor, onarılmasına göz yummak istemiyor. İşin bir yaşam sorunu düzeyinde olduğu çok açıktır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Saddam Hüseyin karşısında elele verdiği bir dönemde, durumun Kürtleri ilgilendiren özel yanını göz ardı edip, antiemperyalist sloganların arkasına sığınıp Kürtlere Saddam karşıtı tavır almamalarını önerenlerin, Kürtlerin mi, yoksa Saddam Hüseyin'in mi dostu olduğu üzerinde düşünmek gerekir. Doğaldır, kararı Irak Kürtleri ve örgütleri verecektir.

ABD, dünya kamuoyu istemlerini göz önüne alarak, Ortadoğu'daki krallık, şeyhlik gibi parlamenter olmayan yönetimlere daha yumuşak bir görünüm vermek isteyebilir. Bu ülke burjuvalarının uysal bir şekilde, yönetimlere katılımı düşünülebilir. ABD'nin hoşlanmadığı Arap radikalizmi de törpülenmiş olur. ABD, kişi ve aile yönetimlerine daha demokratik görünüm vermede yarar görebilir. Bunun koşulları var mı? Olabilirlik derecesi nedir? Şimdi konuşmak erkendir.

Bölgedeki ilerici ve demokratları, değerlendirmelerinde kuşkulu kılan, Körfez Krizi'ndeki karışık yapıdır. Bir

taraf, hep baskıcı ve güç kullanma yanlısı olmakla tanınan, dünyanın en büyük kapitalist ve emperyalist devleti olan ABD; diğer yanda, her türlü dinsel, ulusal ve sosyal değerleri sömüren diktatör yapılı, eli kanlı, Kürt katili Saddam Hüseyin. Soğuk kanlı ve çok yönlü yöntemlerle olaylara yaklaşımın gereği ortadadır. Dikkate alınması gereken diğer bir nokta da şu; konu hakkında konuşan ve görüş bildiren kimdir? Körfez Krizi sorununda, bir Kürt, ister istemez bir Filistin'li gibi düşünemiyor. Gerçekçi olun; Saddam bunlardan birini öldürüyor ve diğerini yanına alıp onu besliyor. Bu iki topluma ait insan, nasıl aynı şeyi düşünebilir? Slogancı değil, geniş ve çok yönlü yorumlara ve önerilere gereksinim vardır. Bir Kürde sorsanız, Saddam'dan kötüsü yoktur der. Onu anlamazsanız, Halepçe'yi unutursanız, yanlış sonuçlara varma olasılığı artar. Elbette duygusal olmamak gerekir. Bu herkes için geçerlidir. Emperyalizm karşıtlığı akla dayanmalı ve duyguları aşmalı. Yaşamın acı gerçeklerine dayanmalı.

Bakalım olaylar nereye gider? Belki bu satırları okuduğunuzda, öne sürdüğülerimin bir kısmı, yaşanan olaylar tarafından yalanlanmış olabilir.

KÖTÜLÜĞE KİMLİK KAZANDIRMA SANATI

Çirkin uluslararası oyun Saddam Hüseyin'i doğurdu

Bir gazeteci olan Anders Forsström, bugün Ortadoğuyla ilgili gözlem ve görülmeye yer veren yazılar yazmaktadır. Aynı zamanda Forsström, 1989 yılında İsveç'te kurulan Kürt Halkının Haklarını Savunma Komitesinde yarı profesyonel bir çalışma da yürütmektedir.

Forsström'ün aşağıdaki yazısı 15 Ağustos 1990 tarihinde İsveç'in en büyük günlük sabah gazetesi "Dagens Nyheter"de yayınlandı. Saddam'ı bizzat Batının bu güne getirdiğini açıklıyor. İlginç ve cesurca yazılmış bir yazı olması dolayısıyla okuyucularımıza sunuyoruz.

Bergeh

Irak lideri Saddam Hüseyin, 20 yıllık bir insanlık dışı yönetimi temsil ediyor. Bugün Batı Onu, dünyanın en zalim insanı olarak gösteriyor. Oysa Ortadoğu büyük krizine temel olan onun insan haklarını çiğnemesi değildir.

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, onun zalimlik örneklerinden birisini oluşturmuyor. Aksine, Kuveyt'in işgali Saddam'ın yaşamının en ılımlı bir ör-

neği. Buna rağmen, krize yönelik yorum ve analizlerdeki kınama ve protestolar insan haklarına sahip çıkma duyguları altında işlenir görünüyor. Batılı insanın beynine sürekli olarak bu kötü insana karşı uluslararası güçlerin olumlu katkıları işleniyor. Bu mistik ve ideolojik yö-rüngeli yayın araçları, islamcılığın ABD ve Batı Avrupaya karşı gelişen kinini izah etmeden, bütün halka "terörist"

damgasını vuruyorlar.

Fakat biliniyor ki Saddam türü bir devlet başkanı "birden bire" piyasaya çıkmadı. Ayrıca, kimilerinin belirttiği gibi BM, insan hakları savunucusu olarak fonksiyonunu güçlendirmede. Aksine Irak'a karşı oluşturulan uluslararası bu birlik, fazla haysiyetli olmayan "ortak çıkarlara" dayanıyor.

İran'a karşı savaşı Saddam başlatmıştı. Muhalefeti en barbar bir şekilde yine o bastırdı. Hatta, hükümet üyelerini bile, kendi elimle sizleri dört parça ederim tehditleriyle yanında bulunduruyordu. Halepçe'de o kimyasal silah kullandı ve bir kaç kez yüzü aşkın Kürt köyüne o kimyasal silahlı attırdı (ABD Kongre raporuna göre). Dörtbin köyü(çoğu Kürt) yerle bir eden ve 50 kadar büyük yerleşim birimini harap eden oydu. 1,3 milyon Kürt zorla yurdundan sürüldü ve bunlardan çok sayıda Kürt Güney Irak'ın "ölüm kamplarında" kayıp oldular.

Bütün bunlara karşı uluslararası güçlerin tutumu biliniyor. Dünya neden bu esas zalimlikler karşısında suskun? Neden bunun için herhangi bir BM kararı alınmıyor?

Yayınların suskunlukları çok yönlü. Neden kimse Irak'ın Kuveyt'le ilgili taleplerini, diğer ulusların sınırsal sorunların da ele alındığı gibi analiz etmeye yanaşmıyor? Neden kimse Kuveyt'in neyin nesi olduğunu açıklamıyor? Neden Irak askeri güçleri Kuveyt'te bu kadar az direnmeyle karşılaştı? Belirtilmiyor.

Dünyanın birçok ülkesi gibi, Irak da dahil, Kuveyt'in sınırları sömürgeci devletler tarafından çizildi. Bu güçlerin başında İngiltere vardı, onun yerini bugün ABD almış durumda. Kuveyt'te bugünkü yönetime "kukla yönetim" deniyor ve bu doğrudur da. Fakat daha ön-

ceki Emir ailesi neden "kukla" değildi?

Neden Irak'ın dili, kültürü, halkı ve konumuyla bir ulus sayılan İran'a saldırısı Kuveyt'ten farklı olarak anlayışla karşılandı? Neden BM'in en güçlü devletleri, halk kırımı karakterindeki (Middle East Watch) uygulamalara göz yumdu da, şimdi kolayca halkların hakları kartını oyun kağıtlarının arasından "the wild card" çıkarıyor?

Bugün Saddam'ın yerinde olmak kolay değil. Bu sadece söylendiği gibi onun "etrafının sarılmasından", "sıkışmasından" değil, dünyanın onu yargılamasından kaynaklanıyor. Daha önceleri Saddam'ın halkların haklarını çiğneyişi, daha fazla kredi, daha fazla silah, daha fazla askeri bilgi ve "know how" ile mukafatlandırılırken, şimdi Saddam ölümlerle cezalandırılıyor. Dün Saddam'ı besleyen gerici Arap devletleri, Batı Avrupa, Japonya, ABD, bugün Irak'a silah yöneltmiş durumda. Hatta İsveç de kendi çıkarlarını gözetmekle indirek Saddam savunuculuğu yaptı.

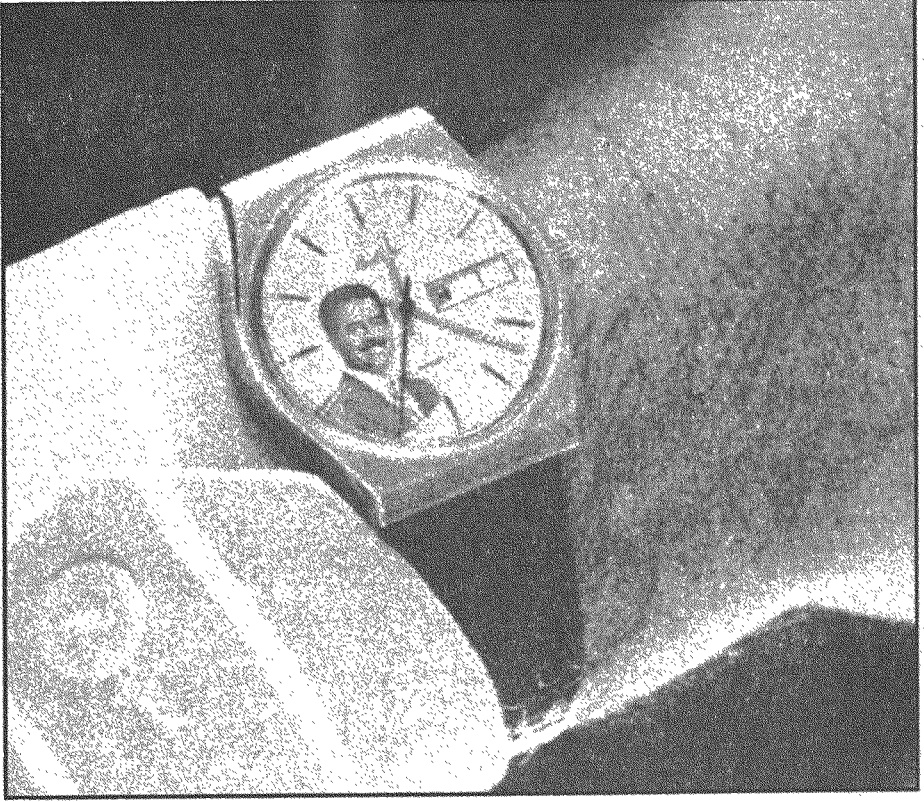
Irak'a kredi veren ülkelerin sayısı bir hayli. Sovyetler Birliği'nden silah, Fransa'dan savaş uçakları ve robotlar satıldı. İngiliz, ABD ve Belçika firmaları Akaşad ve Samarra gaz fabrikalarını kurdular. İtalyan Montedison ve Batı Alman Karl-Colb şirketleri Irak'a gaz üretmede yardımcı oldular ve 30 Sovyet teknikeri hazır kimyasal silah yapımına katıldı. Atom silah üretiminde aynı tür bir "Joint-Ventures" uygulanıyor. Söz ve davranış çok farklı bir çizgi izlemektedir. 1988'de gaz bombaları Kürdistan vadileri ve köylerine düşerken, Washington bunu bir yandan kınar görünüp öbür yandan Irak'a kredilerini iki katına çıkarmıştı.

Ortadoğu, dünyanın nasıl da ekonomik çıkarlara göre acımasızca yönetil-

diğini gösteren az sayıda örneklerden biri. Dünya ekonomisi, Kürt katliamı ve İran savaşından büyük karlar elde etti. Biz batılılar, en usta soyguncular olarak kendimizi mutlu sayabiliriz. Savaşın durmasıyla hisse senetlerimizin değeri

yüzde 20 karşılıksız sunabilseydi, belki de onların 80 yıllık baskı ve ezilmişliği daha fazla ilgi toplardı.

Ortadoğu'daki bu yeni durum, batı kapitalizminin sömürgecilik sonrası suçunun en çirkin yüzünü göstermelik

de düşmekte.

Irak'ın Kuveyt'i işgali, bu paracı-çıkarıcı anlayışla bir halkın haklarının çiğnenmesi olarak değil, bağışlanmaz bir sadakatsizlik olarak görülüyor. Köpek sahibini ısırды. Ekonomik çıkarlar uluslararası planda, ulusal haklara baskın çıkıyor. Eğer, 5 milyon Kürt halkı, petrolü

kutsallığını ve gösterişçiliğini bir kez daha gözler önüne seriyor.

Saddam'ın düşürülmesi, hiç değilse Kürtler açısından olumlu bir gelişme olacaktır. Fakat oynanan uluslararası oyunlar çirkeftir. Bugün, elindeki İsveçlilerin de yaşamlarını tehdit eden Saddam gibilerini bu çirkefler yaratıyor.

Cev: S. Ferman

12 EYLÜL DARBESİNİN 10. YILI VE KÜRT SORUNU

B. Ayaz

Kürt sorunuyla 12 Eylül Darbesi arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için kısaca, Türkiye'nin Kürt politikasına ve Cuntanın amaçlarına değinmekte yarar vardır.

Türkiye'nin Kürt sorunuyla ilgili politikası, Kürt halkının varlığını inkara dayanıyor. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana hükümetelere göre değişmeyen; hangi parti iktidara gelirse gelsin takip edilen değişmez devlet politikasıdır. 1960, 71 ve 80 yıllarında ordu eliyle gerçekleşen askeri cuntalar döneminde de, Türkiye'nin Kürt politikası yine aynı kalmıştır. Yalnız askeri diktatörlük dönemlerinde, Kürt halkı üzerindeki baskılar daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle son iki cunta (12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980) döneminde Kürt halkına hayli acılar çektirdi.

Türkiye Cumhuriyeti, Kürt halkının varlığını inkar ediyor, böylesi bir "deveküşü politikası" izliyor, ama Kürt sorunu da hiçbir dönem gündemlerinden çıkmıyor. Çünkü Kürt halkı, bu inkarcı, ırkçı-şövenist politikaya boyun eğmiyor.

Gerçi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra baş gösteren ayaklanmalar, kanlı şekilde bastırıldı. Kürt halkı jenositlere uğratıldı, yerinden yurdundan sürüldü ve böylelikle geçici olarak "susturulduğu" dönemler oldu. Ama, her defasında birkaç yıl sonra yeniden direnme hareketleri ortaya çıktı. 1960'lı yıllardan sonra böylesi bir gelişme yaşandı. 60'lı yılların sonlarında Kürt aydınları, Batı bölgesinde okuyan üniversite öğrencileri çeşitli örgütler kurdular, Kürt sorununu propaganda ettiler. Bu mücadele, Kürdistan'da (resmi ifadesiyle "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi"nde) halk arasında da geniş destek buldu. Kürt halkı içinde ulusal bilinçlenme yükseldi, demokrasi ve insan hakları için güçlü istemler ortaya çıktı.

12 Mart 1971'de ordu iktidara el koyduğunda, Türk demokrat ve ilerici güçleri gibi, Kürt aydınları, öğrencileri, yurtsever köylüleri de tutuklayıp hapsedenlere konuldu. Onlara ağır cezalar verildi. 1974 yılında, bu kişiler, çıkarılan genel aftan yararlanarak özgürlüklerine kavuştular.

1974ten sonra Türkiye ve Kürdistan'da daha güçlü faaliyetler ortaya çıktı. Kürt aydınları yayınevleri kurdular. Türkçe ve Kürtçe dilinde çok sayıda gazete ve dergiler yayınladılar. Bu arada, Kürt halkının haklarını savunmak üzere politik örgütler kuruldu. Bu örgütler, yasal çalışma olanaklarına sahip olmadıkları için faaliyetlerini gizli sürdürmek zorunda kaldılar. Buna rağmen, Kürt halkının isteklerini dile getirdikleri için, halktan geniş destek buldular. 1970'li yılların sonlarında Kürt Hareketi hemen her yerleşim merkezinde ciddi bir muhalefet gücüne kavuştu. 1977 yılında yapılan yerel seçimlerde başta Diyarbakır olmak üzere birçok şehirde Kürtlerin bağımsız adayları seçimleri kazandılar. 1979 yılındaki senato seçimlerinde ise yine Kürt adaylar çok büyük miktarlarda oy aldılar. Bu yıllarda Kürt Hareketi, Kürdistan'da devlete karşı bir muhalefet hareketi olarak toplumun tüm kesimlerini derinden etkisi altına almıştı. Ve gün geçtikçe de geliyordu.

Yine bu yıllarda bazı Kürt grupları, asker ve polis güçlerine karşı yer yer silahlı hareketlere de başvurdular. Ancak, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, ırkçı-faşist MHP yanlısı silahlı çetelerle bazı illerde çıkan olaylar dışında, yaygın bir şiddet hareketi söz konusu değildi.

Askeri ve sivil çevreleri asıl rahatsız eden, birkaç ilde meydana gelen şiddet olayı değildi, Kürt Hareketinin halk arasında güç kazanmasıydı. Aralık 1978'de, MHP'li "Bozkurt"ların Kahramanmaraş'ta çıkardıkları olaylar bahane edilerek, Türkiye'nin batısındaki dört büyük ilde (Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana) ve Kürdistan'daki 9 ilde, sosyal demokrat lider Bülent Ecevit'in başbakanlığı sırasında sıkıyönetim ilan edildi. Böylelikle Kürdistan, yeniden askerlerin emir ve komutasına bırakıldı.

Türkiye'de, Kürt sorunu ne zaman aktüel hale gelse, özgürlük ve demokrasi hareketi Kürt halkı arasında güç kazanırsa, hemen askerler ve katmerli devlet terörü devreye sokulur. Çünkü Türkiye Devleti, Kürt sorununa politik bir çözüm bulunmasından yana değil, aksine Kürt halkının üzerine hep terör ve baskıyla gider. Kürt hareketini ezmek ister.

Batı'daki dört büyük ilde ve Kürdistan'da sıkıyönetim ilan edildiği yıllarda, aynı zamanda ordu içinde darbe görüşü de ortaya çıkmış ve üst rütbeli generaler arasında bunun gizlice hazırlıkları yapıyordu.

Türk subayı, tüm eğitim-öğretim süresi boyunca özellikle şartlandırıldığı için, Kürt sorununda oldukça bağnaz ve ırkçı düşüncelere sahiptir.

Ordu içinde, Kürt hareketinin gelişmesine karşı var olan telaş ve öfkeyi, gazeteci M.Ali Birand, "12 Eylül: 04.00" adlı kitabında şöyle dile getiriyor: "Genelkurmayda... özellikle terörün doğu bölgelerine kayması son derece derin kaygılar yaratmaya başlamıştı. Bu dönemde askerlerin sabit fikir halinde duydukları en derin kuşku, bir Kürt ayaklanmasıydı." (Sayfa 63)

Kürt hareketi gerçekten gün geçtikçe güçleniyordu. Ancak, iddia edildiği gibi ne bir ayaklanma söz konusuydu, ne de generallerin ağızlarından pek düşürmedikleri "Türkiye'nin bölüneceği tehlikesi" vardı.

Kürdistan'da sıkıyönetim vardı, baskı ve zulmün her türü halka reva görülüyordu. Ancak bu kadarı, orduyu tatmin etmiyor, Kürt hareketine daha sert darbe vurmak istiyorlardı. 12 Eylül Cuntası'nın geliş amaçlarından önemli birisi işte buydu: gelişen Kürt hareketini bastırmak; Kürt devrimcilerini, yurtseverlerini ezmek, Kürt halkının gözünü yıldırma...

12 Eylül Cuntası Kürt halkına neler getirdi?

12 Eylül 1980 cunrasının demokrasi karşıtı bir diktatörlük olduğu açıktır. Bu konu, diğer makalelerde değişik yönleriyle işlenmiştir. Kürt halkının askeri-faşist cunta döneminde yaşadığı acıları da böyle kısa bir makalede yeterince dile getirmek mümkün değildir. Bu konuları işleyen onlarca kitap yazıldı. Yaşananların bir bölümünü, çok kısa ana başlıklar altında sıralayacağız.

- Kürt sorununu konu alan tüm basılı yayınlar yasaklandı, ele geçirilen yayınlar yok edildi. Sorumluları tutuklandı, yüksek cezalara çarptırıldı.

- Tüm yasal, demokratik Kürt dernekleri, örgütleri kapatıldı.

- Gözaltı ve tutuklama, Kürdistan'da yığınsal bir karakter kazandı.

- Altı Kürt grubuna karşı toplam 19 politik dava açıldı. Bu davalarda yaklaşık dört bin kişi yargılandı. Ağır cezalar aldı.

- Amnesty International'in verilerine göre işkencede öldürülen 218 olayın, 89'u Kürdistan'da meydana gelmiştir. (Türkei-Folter und Tod in Haft, April-1989)

- Sadece Diyarbakır Askeri Cezaevinde isimleri tespitli 36 ölüm olayı vardır.

- Öldürülüp ailelerinden habersiz çeşitli yerlere gömülenlerin sayısı da yüksektir. Siirt Askeri Garnizonu'nun yakınında, şehir çöplüğü olarak kullanılan Kasaplar Deresi'nde 73 kişinin gömülü olduğu isimleriyle birlikte gazeteci Günay Aslan tarafından, 20.6.1989 günü Siirt Cumhuriyet Savcılığı'na bildirilmiştir. Kamuoyunun baskısı sonucu, Savcılığın yaptığı kazıda, çok küçük bir alanda 4 ceset çıktı. Askerlerin baskıları sonucu, Savcılık kazıyı durdurdu. Askeri makamlar, dereye kum ve moloz döktü ve yasak bölge ilan etti.

- Benzer bir toplu mezarın Şırnak'ta olduğu ihbar edildi. Kazı yapılmadı.

- Diyarbakır Kolordusunun konuşlandığı Devegeçidi Barajı'nda çevre köylerdeki balıkçılar, bir ceset buldu. Bunun üzerine barajda balık avı ve sivil yöre halkının bölgeye girişi yasaklandı. (Geniş bilgi için, Üniiformalı Kasaplar, Güney Aslan, Pencere Yayınları)

- Kürt köylüleri sistemli olarak göçe zorlanıyorlar. Köylerini terk etmek istemeyenler zorla çıkarılıyor. (Derebeşi, Anılmış köyleri)

- Kürt aşiretleri, büyük aileler devlet yanlısı ve karşıtı olarak fişlenmiş, devlet yanlısı olanlar "köy koruculuğu" sistemiyle silahlandırılıyor. Böylelikle Kürt halkı kendi içinde, devlet politikasıyla birbirine düşman ediliyor; birbirine kırıyor.

- Türkiye Genel Kurmay Başkanı Org. Necip Toruntay, Ağustos-1989'daki bir açıklamasında; bölgede savaş hali olduğunu söyledi ve "terörist"leri (Kürt silahlı direnişçileri) ve onları destekleyen halkı Türkiye Cumhuriyeti düşmanı ilan etti. Kürt halkı, potansiyel suçlu görülüyor.

- Kürdistan'da baskılar öyle bir boyuta ulaşmış ki, sivil halka bok yedirme olayları bile (Yeşilyurt Köyü Davası) sıradan uygulamalar haline gelmiştir.

- Kürdistan'da askerlere "vur emri" verilmiştir. Çok sayıda çoban, tarlasında çalışan köylü askerlerin açtığı ateş sonucu öldürülmüştür. (Geniş bilgi, Vur Emri, Gün Zileli, Kaynak Yayınları)

- Kürdistan'da, 1984'ten Nisan-1990'a kadar Kürt silahlı direnişçileriyle güvenlik güçleri arasında meydana gelen çatışmalarda ölenlerin sayısı, resmi makamlara göre toplam 1639 kişidir. Bunların 610'u PKK'li silahlı direnişçiler, 579'u sivil halktan vatandaşlardır. Resmi güçlerden ölenlerin sayıları ve görevleri şöyledir: 25 subay, 24 astsubay, 238

er ve erbaş, 23 polis, 57 köy korucusu, 13 muhtar ve 17 öğretmen. (Uğur Mumcu, 10.4.990,Cumhuriyet)

- 1988-1989 yılında 52 Kürt köylüsü nedensiz olarak güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.

- Aynı zaman süresi içinde 275 köy ve 315 mezra zorla boşaltıldı. Bu yerleşim merkezlerinde oturan 150 bin dolayında insan zorunlu göç ettirildi.

- Yasal ve idari yeni düzenlemeler:

12 Eylül cuntası, önceki askeri müdahalelerden belli ölçülerde farklıdır. 12 Eylül'den sonra, Türkiye'nin temel hukuk, politik ve idari yapısı yeniden düzenlendi ve bunların kolay kolay değiştirilmemesi için önlemler alındı, askerler bu işin bekçiliğine görevlendirildi.

1982 Anayasasında ve diğer temel yasalarda (Siyasi Parti, Dernek, Sendika, Toplantı ve Gösteri Yasası) Kürt halkının varlığını inkar, dil ve kültürünü geliştirme hakkının engellenmesi kesin ifadelerle belirtilmiştir.

Türkiye'de yaşayan herkes Türk'tür, azınlık yaratmak suçtur. Devlet dili Türkçe'dir. Türkçe dışında yasaklanmış dilde düşünce açıklama, eğitim ve yayın faaliyetleri sürdürme yasaktır. (Anayasa madde 3, 26, 42)

Kürtçe dili, 14.10.1983 tarih ve 2932 sayılı yasayla yasaklanmıştır. Böylelikle hukuk tarihine, "yasaklı dil" kavramı da girmiş oluyor.

- Kürdistan'daki 11 il "Olağanüstü Hal Bölge Valiliği" adı altında, 19.7.1987'den bu yana özel bir idari statüye bağlanmıştır. Türk Devleti, böylelikle, bizzat kendisi Kürdistan'ı Türkiye'den ayırmıştır! 10 Nisan 1990 günü çıkarılan 413 sayılı yasa gücünde kararnameyle, Bölge Valiliği'ne Türkiye'deki mevcut anti-demokratik yasaların da üstünde yetkiler verilmiştir. Bölge Valiliği, icraatından dolayı adli makam-

lara karşı sorumlu değildir. Bölgenin, yetkili tek adamıdır. Kürtler haklı olarak ona "Sömürge Valisi" adını taktılar.

- 1980'den bu yana bölgede sürekli askeri yığınak yapılmaktadır. 1982'de Türkiye'nin İkinci Ordu'su Konya'dan Malatya'ya kaydırıldı. Şu anda Türkiye'nin iki ordusu (2. ve 3.) Kürdistan'da bulunmaktadır. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği yetkisinde Jandarma Genel Komutanlığına bağlı yeni bir kolordu kurulmuştur. Bölgede 400 bine yakın asker ve polis gücü bulunmaktadır. Ayrıca 30 bin kadar köylü "köy korucusu" adı altında silahlandırılmıştır. Bölgede üç bin kadar "Özel Tim" görevlisi bulunuyor.

Körfez Krizi bahane gösterilerek, bölgeye yeni askeri ve modern silahlar sevk edilmektedir. (Kaynak, 10-20 Ağustos 1990, günlük gazeteler)

- Olağanüstü Hal Valisi'nin verdiği bilgiye göre, Kürdistan'da 54 hastahaneye karşılık 68 büyük cezaevi var. 1990 yılı içinde 10 yeni E Tipi Cezaevi inşa edilecek.

- Yine aynı kaynağın bilgisine göre, Kürdistan'da 664 karakol vardır. 1989 yılında 177 yeni karakol inşa edilmiş. 7.4.1990 günü, bu yıl içinde 200 yeni karakolun daha "hizmete"(!) sokulması kararlaştırılmış.

- Bir polisin İstanbul'daki maaşı 600 bin T.L. dolayındadır. Buna karşın Kürdistan'da görev yapan bir polis, çeşitli yan ödemelerle birlikte toplam 2,5 milyon T.L. maaş alıyor.

Tüm bilgi ve gelişmeleri birleştirdiğimiz zaman, Kürdistan'da 12 Eylül 1980'den bu yana çok zor günlerin yaşandığını belirtmeye gerek bile yoktur. Operasyonlarda halkın çektiği acıları, baskı ve zulüm karşısında Kürt toplumu içinde meydana gelen sosyopsikolojik gerilimin artık dayanılmaz noktaya geldiğinin birçok işaretleri var. Yeşilyurt köylüleri, kendilerine zorla

bok yedirildiğinde adeta ayaklandılar. Köyün ileri geleni Abdurrahman Muştak, "Bize yapmadıklarını bırakmadılar. Bundan ötesi ölümdür. Ölümden de korkmuyoruz." diyordu.

Kürt halkının dostu, değerli insan Dr. İsmail Beşikçi, bütün bu gelişmeleri şöyle ifade ediyor: "Ne Kürdistan eski Kürdistan'dır, ne de Kürt insanı eski pısrık, korku duyan insandır".

Kürt sorununu amaçladıkları gibi bastırabildiler mi, 10 yıl sonra Kürt halkı nereye geldi?

12 Eylül 1980'den sonra, cuntanın saldırıları karşısında Kürdistan ulusal demokratik hareketi, önemli yaralar aldı. Yüzlerce bilinçli insan fiziki olarak yok edildi. Kürt halkı, bağrından çıkan bilinçli aydın, yurtsever, devrimci insanlardan adeta boşaltılmak istendi. Kürt halkının, tarih ve toplum belleği, kültür birikimi silinmeye çalışıldı. Amaçları en az birkaç on yıl daha, Kürt insanının, ulusal ve kültürel kimliğine sahip çıkmayacak şekilde sindirilmesi idi. Bu amaca ulaşmak için akla gelmedik her türlü yöntemi sınıdılar, hala bu uygulamalara devam ediyorlar. Temel yöntemleri de devlet terörü, şantaj, hile, Kürt halkını kendi içinde bölme, birbirine düşman etmedir.

Bütün bunlar kar etti mi? Kürt halkı dize geldi mi? Bunu cevabını sayın İ. Beşikçi'ye bırakıyorum. "Yoğun ve kapsamlı devlet terörüne rağmen, Kürtler ulusal ve demokratik hakları konusunda ısrarlıdır. Devlet terörünü göğüsleyip, her türlü riski göze alıp ulusal ve demokratik haklarını kazanmanın mücadelesini sürdürmektedirler. Buysa devlet terörünün, yani terör politikasının iflası demektir. Çünkü devletin terörü artık, işlevsiz kalmaktadır. Türkiye'de devletin bundan başka da bir politikası yoktur.

Ortadoğu'da son 8-10 yıllık siyasal ve

yopumsal gelişmeleri izlediğimiz zaman bütün devletlerin bir Kürt politikaları olduğunu görüyoruz. (...) Çünkü, artık, Kürtler, Ortadoğu'da siyasal ve askeri gelişmeleri etkileyen önemli bir dinamiktir." (Devletlerarası Sömürge Kürdistan.s.1)

Kürt ulusal demokratik güçleri, darbeden aldıkları yaraları 2-3 yıl içinde belli ölçülerde sararak yeniden mücadeleye koyuldular. Kürt grupları arasında görüşlerinde ve mücadele taktiklerinde farklılıklar olsa bile her biri kendi anlayışında cuntanın amaçlarını boşa çıkarmak için kararlı bir mücadele yürüttü, yürütüyor.

Günümüzde Kürt halkı içinde yoğun bir propaganda sürüyor ve hızlı bir ulusal demokratik uyanış var. Üstelik 1984'ten bu yana, kitlelerden belli ölçülerde destek bulan silahlı bir mücadele de söz konusu. Topyekün, Kürt kalkı kendisi için ulus olmanın, demokrasi ve insan haklarını elde etmenin kararlı mücadelesini veriyor.

Bir Kürt grubu (PKK), silahlı mücadele yürütüyor diye, Türk Devleti, devlet olma olanaklarını kullanarak, içerde ve dışarda, Kürt hareketini, "terörist", "kanlı caniler hareketi" olarak göstermeye çalışıyor. Bu propaganda motifleriyle, Türkiye'de demokrat Türklerin, dışarda da dünya demokrat kamuoyunun Kürt halkına desteğini engellemeye çalışıyor.

Türk Devleti, iki yüzlü, yalana dayanan bir politika izliyor. Koca bir halkın varlığını inkar ediyorken, dilini kullanmasını, Kürt ana-babanın çocuğuna Kürtçe isim koymasını engellerken, Kürt halkına karşı her türlü zorbalığı yaparken, insanlara bok yedirip, erkekleri cinsel organlarından ipe bağlayıp kadınlara köy meydanında dolaştırırken, devlet terörünün her biçimini kullanırken, bütün bunları görmezlikten gelip

Kürt gerillalarını "terörü"nden söz etmek, bu insanlara "terörist" demek ikiyüzlülüktür, kendi yaptıklarını gizleme çabasıdır.

Kürt ulusal demokratik güçlerine, Kürt kimliğini açık savunmaları halinde, yasal düzeyde faaliyet hakkı tanınmamaktadır. Bu insanlar tutuklanıyor, onlara ölümcül işkence ediliyor, uzun yıllar hapisanelere tıkılıyor. Durum buyken, ve üstelik devlet yasal ve demokratik hiçbir çalışma olanağı tanımazken, kim, Kürt yurtseverlerini gizli örgütler kurdukları ve silaha sarıldıkları için suçlayabilir? Hiçbir insan, hiçbir halk kan aksın istemez. Kürt halkı da istemiyor. Kürt halkını buna zorlayan, Türk devletinin politikasıdır.

Avrupalı demokratlar, insan hakları savunucuları, Türk Devletinin politikalarına kanmamalıdır. Mazlumu, ezileni savunma görevi söz konusu ise, yeriniz Kürt halkının yanı olmalıdır.

Türk Devleti, Kürt sorununda bir çıkmazdadır. Nisan-1990'da çıkardığı yeni kararnamelerle, yeniden devlet terörünü arttıran önlemler aldı. Ancak bu da çözüm değildir. Türk Devletinin bu politikası, artık bölgedeki çıkarları nedeniyle ABD tarafından da eleştiriliyor. Batı Avrupa'nın tutumu da eleştireldir.

Türk Devleti önümüzdeki yıllarda,

politik bir çözümü gündeme getirmek zorundadır. Bunun belirtileri şimdiden görülüyor. SHP, baskılar karşısında Temmuz-1990'da Kürt halkının etnik kimliğini kabul eden, buna uygun bazı önerileri içeren bir "Güneydoğu Raporu" yayınladı.

Kürt halkının, kararlı direnmesi Türk Devletini, siyasi partileri derinden etkiliyor. Bu arada Batı Avrupa'dan, uluslararası kurumlardan yapılan baskılar da Türk Devletini hayli sıkıştırıyor.

Kürt halkının mücadelesiyle dayanışma yükseltildiğinde, bunun bir parçası olarak Türk Devleti üzerinde değişik düzeylerde baskı yapıldığında Kürt sorununda yüzyılımızın son on yılında farklı bir gelişme gündeme gelebilir.

Özgürlük ve demokrasi Kürt halkının da doğal hakkıdır. Soğuk savaş yıllarının geride kaldığı, nükleer savaş tehlikesinin büyük ölçüde ortadan kalktığı, insanlığın barış özelemlerinin güçlendiği ve hayata geçtiği şu son yıllarda, Ortadoğu'nun kanayan bir yarası olan Kürt sorunu da adil ve barışçıl bir çözüme ulaşmalıdır. Kürt halkının mücadelesi bunun dinamiklerini içinde barındırıyor.

Kürt sorunu, Ortadoğu'da politik gündeme girmiştir. Hiçbir güç ve inkarcı politika, onu gündemden çıkaramaz.

"DENG" DERGİSİ

Naci Kutlay

1963 yılında, 27 Mayıs'ın getirdiği göreceli özgürlük ortamında bazı Kürt gençlerinin İstanbul'da Türkçe-Kürtçe olarak çıkardıkları "Deng" dergisini tanıtmak ve bazı niteliklerinden söz etmek istiyorum.

"Deng", 15 Nisan 1963 tarihinde yayına başlamıştır. "Deng" isminin altında daha küçük puntolarla, "Doğunun sesidir" kelimeleri yazılıdır. "Aylık, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Dergi" olarak sunuluyor. Adres olarak, Cağaloğlu, Türbedar Sok. Trakya İşhanı, No. 13.İstanbul'u okumaktayız. Fiyatı 100 kuruştur. 1. sayısının kapağında çamaşır yıkayan bir Kürt kadınının resmi ve resmin üstünde Kürtçe "Hêviya Rojhilat" belirlemesi ve altında da "Doğuda Temizlik" yazısı vardır. Sahibi Ergun Koyuncu, Yazı İşleri Müdürü Yaşar Kaya ve Genel Yayın Müdürü ise Medet Serhat olan derginin arka kapağında Kürtçe "Armanca Me..." başlıklı, yayına başlama nedenini açıklayan bir sayfalık bir yazı yer almaktadır. Arka kapağın alt kısımlarında solda Türkçe ve sağda da Kürtçe olmak üzere dergi yöneticilerinin isimleri vardır. Türkçesinde "Deng Doğunun Sesidir", Kürtçesinde ise "Deng Dengê Rojhilate"

yazılıdır. 2. sayıda ise aynı adres, fakat bir önceki sayıda Trakya İşhan No. 13 iken bu kez No. 14 şeklindedir. 15 Mayıs 1963 tarihinde yayınlanan 2. sayıda Sorumlu Müdür olarak Celal Ergün'ün Yaşar Kaya'nın yerini aldığı görüyoruz.

Dergi ancak iki sayı çıkmış ve üçüncü sayı daha basımevinde iken polisce el konulmuştur. İki sayısı elimizde olan derginin, birkaç örneği polisten kaçırılan üçüncü sayısını da, yöneticilerin yardımlarıyla o tarihte okuma olanağı bulduysam da, ancak, aradan geçen 27 yıl gibi uzun süreden sonra, bugün, bu sayının içeriğini anımsamamaktayım.

"Deng" in çıktığı dönem ve ortam.

Dergi, D.P.'nin askeri bir "hareket"le yönetimden uzaklaştırıldığı, 27 Mayıs 1960 tarihinden üç yıl sonra, sivil-asker karışımı bir dönemde yayına başlamıştır. Kürtlerin uzun yıllar süren suskunluklarından sonra bazı Kürt entellektüellerinin (49'lar Olayı) bir yılı aşkın tutuklu kalmalarının ardından, burjuva demokratik özgürlüklerin yeni

boyutlar kazandığı, göreceli baskısız günlerde çıkmıştır "Deng". O dönem baskısını incelendiğinde, demokratik ve sol arayışları henüz başladığı ve bundan ötürü de çok yönlü deneyimsizliklerin göze çarptığı görülmektedir. Bu ortamda bazı Kürt gençleri bir takım arayışlarda bulunuyor ve "Deng"i çıkarıyorlar. "Deng"i yönetenlerden Genel Yayın Müdürü Medet Serhat ve 1. sayıda Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Yaşar Kaya, 49'lar Olayı'nda tutuklu bulunan iki kişidir. Yaşar Kaya İktisat Fakültesi ve Medet Serhat -o zamanki Medet Yöş- Hukuk Fakültesi öğrencisi, İğdır'lı iki hemşehridirler. Derginin sahibi Ergun Koyuncu ve 2. sayıdaki Sorumlu Müdür Celal Ergün ise onların üniversite çevresinden arkadaşları olan iki Diyarbakır'lı genç. Yani yöneticilerin tümü öğrenci durumunda olan bir avuç o zamanın "Doğulu" Kürt genci. Ekonomik olarak zayıf olan ailelerinden gelecek olan parayla geçinen, -Medet Serhat dışında- bu dört idealist genç, böylece boyutlarını hesaplamadıkları büyük bir işe girişiyor. Gerçekten de, bu zorluklarla karşılaşmaları için uzun süre beklemeleri gerekmiyor. 1. sayıdan sonra Yaşar Kaya ve ardından da Celal Ergün tutuklanıyor. Fakültelerini bitirmeleri gecikiyor ve C. Ergün ise üniversiteden ayrılmak zorunda kalıyor.

Şimdi, derginin 1. ve 2. sayılarındaki yazılardan söz edelim ve daha sonra ise genel değerlendirmelere varmaya çalışalım.

1. sayı.

"Çıkarken" başlıklı birbuçuk sayfalık yazı "Deng" imzasını taşıyor. Derginin amacı açıklanırken, Doğu'nun geri kalmışlığında yöneticilerin yeri, bunun ortadan kaldırılmasında aydınların rolü ve bazı ekonomik çareler sıralandıktan sonra, çoğunlukla Kürtçe konuşulan

Doğu Anadolu insanına yönelik ve onların kendi dili olan Kürtçe ile yayın yapmanın önemi vurgulanıyor. "Deng" dergisi, Cumhuriyet döneminde, bu konuyu ele alan ilk Türkçe-Kürtçe dergi olduğu belirtiliyor. Kürtçe yazmanın ülke bütünlüğü bakımından, zarar değil, tam tersine, büyük yararlar sağladığı belirtiliyor.

2. sayfada "Türkler ve Kürdler" yazısı yer alıyor. Ziya Gökalp'ın bu yazısı "İçtimaiyat"tan alınmış. Birbuçuk sayfadan oluşan yazıda Türk ve Kürt uluslarının karşılıklı ilişkileri, Misak-i Milli'nin Kürt ve Türklerin oturmakta oldukları yerleri içerdiği belirtildikten sonra Kürt Beyleri'nin Osmanlı imparatorluğu'na geçişleri ve daha önceleri Selahaddin-i Eyyubi'nin İslamiyete hizmetleri sıralanıyor. Sonunda, "*Kürdleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir, Türkleri sevmeyen bir Kürd varsa Kürd değildir.*" cümlesi ile yazı son buluyor.

3. sayfada "Siloya Mektuplar" üst başlıklı ve "Silo" diye başlayan, "Aslanoğlu" imzalı bir yazı var. 3. ve 13. sayfalarda yer alan, akıcı ve yer yer söylemek istediklerini sembollerle anlatmaya çalışan yazar, bazan da çok katı oluyor. Duygulu bir anlatımı vardır. On ara bölümden oluşan mektuplarda, on ayrı somut konuyu dile getiriyor yazar. Daha çok sosyal eşitsizlikleri ustaca dile getiren "Aslanoğlu", insanlar ve bölgeler arasındaki dengesiz gelişmenin birbirleriyle olan bağlantısını kurmada başarılıdır. "Aslanoğlu" daha sonraki yıllarda Türkiye sosyalist hareketinde başarılı işlevler yüklenmiştir.

4. ve 5. sayfalarda, Mardin yöresinde, Omeryan aşireti arasında derlenen "Xerabo" türküsü yer almıştır. Halkın arasında bugün de yaygın olan Xerabo'dan alınan aşk, Kürt adet ve göreneklerini,

sosyal yapısını dile getiren bu duygulu dizeler iki sayfaya yakın bir yer tutuyor. Aynı sayfada "Keleş Xeme" türküsüne de rashiyoruz.

6. sayfada "Ahmet Kemal" imzalı, "Memur" başlıklı yazı, "İro Here Subê Were" üst başlığı altında veriliyor. Memurların halkın dertlerine karşı ilgisizliği ve bunun özellikle de "Doğu"daki yansımaları anlatılıyor. Bu yazının altında çerçeve içine alınıp dikkate sunulan küçük bir yazı var. Bunda, dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sayın Dr. Yusuf Azizoglu'nun Ankara'da düzenlenen Doğu Folklor Gecelerine katıldığı ve önemli konuşmalar yaptığı bildirildikten sonra, derginin yazarlarından Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın konuşmaları gelecek sayıda değerlendireceği söz veriliyor.

7. sayfada "Portreler" üst başlığından sonra, "Kemal Badıllı" konu ediliyor. 1923 yılında Urfa'da doğan Kürt yazar ve o yıllarda Yeni Türkiye Partisi Urfa Milletvekili olan Kemal Badıllı'dan söz eden bir sayfalık yazıda, kendisinin eserleri sıralandıktan sonra bir de şiiri yer alıyor. Buradan öğrendiğimize göre, Türkçe İzhahlı Kürdçe(Kürmanci) Gramer; Türkçe Açıklamalı Kürmanci Lügat ve Kamus; Kürtlerin Sosyolojik Durumları Hakkında İlmi Bir Etüd ve Kürmanci Şiirler, yapıtları vardır. Ancak özel olarak bildiğim kadariyle Badıllı'nın, gramer kitabı dışındakiler yayınlanmadı. Yukarda söz ettiğim yazıda buna değin herhangi bir bilgi yoktur. K.Badıllı'nın "Deng" dergisi tarafından yayınlanan şiiri daha sonraları, Av. M. Ali Aslan'ın çıkarmakta olduğu "Yeni Akış" dergisinde yeniden yayınlandı. Başka herhangi bir yerde çıktığına değin bilgim yok. K. Badıllı'ya saygımdan ve şiirini sizlerin de seveceğinize olan sezilerimden ötürü buraya alıyorum.

Şivên ra

*Şivaniy, doş dı biy best-û diyaran
Na binîy qe rûyê derd-û xedaran
Şa dı biy tu her gav bı berx-û karan
Jı wan berxan yek ji ez bûma xwezi.*

*Şuştî te dilê xwe ji tevinê
Kış dikiy keriyê xwe çaxa şevînê
Tû dibiy hevalê dil u evînê
Jı hevalan yek ji ez buma xwezi.*

*Pif dikiy billurê dı şevên tari
Çi dibey wanra bı kijan zari?
Kom dibin dor te dı kın güdari
Jı gühdara yek ji ez buma xwezi.*

"Deng" dergisi şiirin Türkçe çevirisini de sunmuş. Ancak bugün kullandığımız Kürtçe yazımla az farklılıklar gösteren şiirin dergideki yazılış şekline dokunmadan, "Yeni Akış"taki ile karşılaştırdım, herhangi bir fark bulmadım. Bu sayfanın sağ alt köşesinde "Musa Anter"in yazdığı "Kımlı" adlı kitabın "Deng" idarehanesinden, üç lira karşılığında elde edilebileceği bildiriliyor.

8. ve 9. sayfaların tümünü kaplayan "Musa Anter" imzalı, "Kürdlerde Din" yazısı, gelecek sayıda da sürdürülecektir. (M.Ö. 3000 senesinden zamanımıza kadar Kürd tarihinden bazı notlar) belirlenmesinden sonra tarihi bir inceleme yazısı sunan Anter konuyu zenginleştiren bir yaklaşım sergilemektedir.

10. ve 11. sayfalarda "Henek" üst başlığı ve "Varta Tarihi" başlığını taşıyan bir yazı vardır. "Rahşan" imzalıdır. Günümüzde bu konuları daha yetkin bir şekilde basında sergileyen Musa Anter'in kullandığı bir imzadır "Rahşan". 1947 yıllarında "Varto Mektupları"nın ve birkaç kez Hükümet ve Türkçü-Milliyetçi kurumlar tarafından yeni baskıları yapılan "Varto Tarihi" kitabının yazarı Mehmet Şerif Fırat'ın oğlu Atilla Fırat, babası gibi Kürtleri karalamak için olur

olmaz zamanlarda ortaya çıkar, özbeöz Türk olma savıyla, Kürt olduklarını söyleyenleri suçlamaktadır. Bu durumla alay ederek, hayali bir konuşmayı kaleme alan yazar, o zaman bu konuda Atilla Fırat'la polemige giren Dr. Sait Kırmızıtoprak'la Atilla Fırat'ı karşılıklı konuşmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yazının giriş bölümünü aktarıyorum:

"*Ji kê zaye, gi ne bezaye- Dr. Sait Kırmızıtoprak Yön Mecmuası'nın 40. sayısında (Kimler için çan çalıyor) başlıklı bir etüd yazısı ile Dünya gazetesinde çıkan Avni Doğan'ın yazılarına cevap vermişti. Bu sefer de 1 Kasım 1962 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde Atilla Fırat, Dr. Kırmızıtoprak'a giya cevap veriyor. Ve çok daha evvel, 6 Kasım 1947'de Atilla'nın babası Mehmet Şerif Fırat'ın (Varto mektubu) başlıklı bir yazısı Hüseyin Cahid'in Tanin gazetesinde çıkmış, tıpkı oğlu gibi o da masum Doğuyu jurnal etmişti.*" Bu yazının altına gelen bölümde yine Musa Anter'in "Kimil" adlı yapıtının bu kez Kürtçe ilanı var. Kimil şüürinden de iki mısra alınmış. "*Bı çiya ketum Lo Apo- Çiya melûl bun rebeno.*"

14. sayfada "Geçen ay Doğu için neler dendi?" başlıklı bir yazı var. Milliyet gazetesinde yazar Necmi Onur'un "Mezarlarında Yaşayanlar" adlı seri yazısından söz edilmektedir. Batman ilçesinin "Şikeftan" köyünün dertlerini dile getiren yazar Doğu'nun geri kalmışlığını ve yöredekilerin Kürtçeden başka dil bilmediklerini örnekleriyle sunmuş. İstanbul'da çıkan sağcı "Toprak" dergisinin 15. sayısında Darendeliolu İlhan Egem'in "Doğu" düşmanlığı yaptığı, Dicle-Fırat gazetesindeki Kürt edebiyatı, Kürt tarihi konularına olan tepkisi anlatılmıştır. Yine "Yön" dergisinde -o dönemin ünlü sosyalist haftalık dergisi- 27 Mart 1963 tarihinde "Doğu meselesinde

yanılan kim?" başlıklı yazı ele alınıyor. (Yazar Hayrettin Uysal Köy Enstitüsü çikşli ve uzun yıllar CHP milletvekilliği ve yöneticiliği yapmıştır.B.N.) Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın daha önce Yön'de çıkan bir yazısı konu alınarak Kürt dilinin var olmadığı ve bu nedenle Doğu'lu vatandaşlara kendi dilleriyle hitap etmenin bilimsel olmadığı öne sürülmüştü. Yine Milliyet gazetesinde Yeni Türkiye Partisi Tunceli Milletvekili Mehmet Ali Demir'in "Doğu'nun geri kalmışlığı konusunda Mecliste Genel Görüşme açılması istemi" dile getirilmiş. İstanbul Radyosunda tekrarlanan Şikeftan Röportajına değin olan ilan dergiye aktarılmıştır. İlan şöyle: "*Dikkat dikkat sayın vatandaşlar: 20. asırda Doğu Anadolu'da toprak altında mağara hayatını yaşayan vatandaşlarımızın acıklı hayatını yarınki Milliyette okuyunuz.*"

15. sayfada "Beş yıllık kalkınma planı ve Doğu" başlığı altında, ilk 5 yıllık kalkınma planının 8. bölümünde "Bölge Planlanması ve Kalkınması"nın "Doğu ve Güney Doğu'yu ilgilendiren" kısımları incelenmiştir. Yatırımların verimli alanlara yapılması, coğrafik dağılışın gözetilmesi, Doğu'ya nitelikli memurların gönderilmesi, Keban Barajı Projesi'ne özel önem verilmesi gibi konular işlenmiş olup, "Devamı gelecek sayıda" denmişse de bir sonraki sayıda bu konuya raslamadık.

Arka kapakta, "Armanca Me..." başlıklı, derginin amacını belirtmeye çalışan Kürtçe bir sayfalık yazı, "Deng" imzalıdır. Ancak 2. sayının 2. sayfasında, Yaşar Kaya savcılıktaki gelişmeleri anlatırken, bu yazıyı Medet Serhat'ın yazdığını öğreniyoruz. Yazıda, *27 Mayıs'tan sonra özgürlük ışıklarının görülmeye başlandığına işaret edildikten sonra, uzun yıllar Kürtçenin yazılmadığı, latin harfleriyle okuyup yazmanın olma-*

dığı bir dönemde böyle onurlu bir görevi de yüklenen derginin, bu çok zor görevin başarılabilmesi için okuyuculardan destek beklediğine işaret edilmektedir.

İkinci Sayı:

Ön kapakta "Kurukenger (Kerambér) Tophyanlar." yazısının üstünde kuru diken tophyan iki Kürt köylüsünün resmi ve resmin üst kısmında "Şewqa Rojhilat" yazısı vardır. 1. sayıdaki mavi renkli kapak 2. sayıda yeşil renktedir. Kapağın iç sayfasında, "Deng için" başlığından sonra okuyuculardan gelen mektup veya şiirlere yer verilmiştir. Bu sayfada "Ni-yazi Okaygün"ün yazısı (Dersimlidir B.N.), Silvan'dan "İsa Şans"ın Kürtçe bir şiiri var, dergi bunun yanına Türkçe çevirisini de koymuş. Şiirin yazarı dini öğrenim görmüş, eski "tarih düşme" metodlarını bilen bir kişi olmalı, "Kürdvari tarix" başlığını kullanarak şöyle başlamıştır:

Ez sond buxwim, bêje yeqin.

Aş na gere kî ne ke çeqin

Dî panzê Nisanê Deng derket

Dî bist u yekê hate Farqin.

Eroh'tan Mehmet Tirim imzalı, "Deng"ın yayınından duyduğu sevinci dile getiren "Pesne Jı Dengra" şiirini göndermiş. Dergi bunda Türkçe çevirisini birlikte yayınlamaktadır.

1. sayfada "Deng" imzalı, "Sevmek İçin Bilmek Lazım" başlıklı bir yazı vardır. Bu, başmakale olmalı. Çünkü, "Başmakale" üst başlığı bir önceki sayfada okuyucu mektupları bölümünde, yanlışlıkla yer alıyor. Derginin ideolojik ve düşünsel yönlerine değinirken bölümler alacağımız başmakale, genellikle dergi kadrosunun düşünsel yapısını sergilemektedir. "Ülkemizde konuşulmasına tahammül edilmeyen sosyal bir gerçeği ortaya atmak"la çıkışta bulunan dergi-

nin, daha henüz işin başında iken, kopardığı fırtınaya yer verildikten sonra, "Telaş neden?" ara başlığı ile, bu konunun konuşulmasına karşı çıkan kurum ve kişilere genel olarak değinilmektedir. Daha sonra yetkin bir şekilde, insanların ana dillerini kullanabilme hakları belirtiliyor, din, dil ve ırk farklarının normal görülmesi gereği vurgulanıyor. "Bizden uzak tarih" arabaşlığında, genocide -insanlığa karşı cürüm- deyimini kullanan dergi şöyle demektedir: "*Bir grupun, zümrenin haiz olduğu dil, dini inanç, kültür gibi değerlerini de yoketmek genocide'dir.*" Başmakalenin "Çözüm yolu" bölümünde, ekonomik önlemlerin yanında demokratik bir ortamda bütün dertlerin dile getirilmesi ve özellikle farklı dillerin konuşulması gereği vurgulanmaktadır. Dergi, "Yeni zihniyet"i belirleme anlayışında devletin, "Doğu"nun geri kalmışlığına parmak basmasını, Beş Yıllık Plan'da "Doğu"ya öncelik tanımasını olumlu bulmaktadır. "Aydınları uyarma" bölümünde ise genellikle yazar ve aydınların bu konudaki görevlerine dikkat çekiliyor. "Kürtlük ve Kürtçülük" arabaşlığı ile Kürtçe okuyup yazmanın ayrımcılık olmadığı ileri sürülürken "Kürt asıllı vatandaşlarımız" deyimini kullanılmaktadır. 2. sayfada "Kelepçeli Basın Mensupları" başlıklı haber-yorum karışımı bir yazı var. Sağ köşede Yaşar Kaya'nın küçük bir fotoğrafı da yer alıyor. 1. sayıda Sorumlu Yazışlıeri Müdürü olan Yaşar Kaya'nın tutuklanışını ve Genel Yayın Müdürü Medet Serhat'ın 2000 -ikibin- lira kefaletle, tutuklanmasının red edildiğini bu anlatımların arasında buluyoruz. Medet Serhat'ın 1. sayıdaki "Deng" imzalı, "Armanca Me..." yazısının yazarı olduğu da burada yer almaktadır.

3. sayfada "İro Here Subê Were- Bugün Git, Yarın Gel" başlıklı ve Ahmet Kemal imzalı yazı, sayfanın yarısını tutu-

yor. Kulp ilçesinin Raşikan, Havre Mamiyan ve Malagarve köylerinde jandarmaların yaptığı baskılar anlatılıp, bunun Anayasaya aykırı olduğu dile getiriliyor. Aynı sayfanın diğer yarısını kaplayan "Hadise yaratan dergi" yazısı var. Deng'in daha 1. sayısında büyük yankılar yaptığı, İstihbarat Örgütlerinin, Milli Güvenlik Kurulunun, Bakanlar Kurulunun gizli toplantılar yaptığı belirtiliyor. Basındaki yansımalarından örnekler veriliyor. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde *Ecvet Güresin, (Yok demekle yok olmuyor) başlıklı yazısında, "İster Kürt, ister Üçok, ister kurt diyelim Türkiyede bunlarla ilgili mesele vardır ve bu mesele günbegün önemini azaltmadan devam eder gider..."* diyordu 22 Nisan 1963 tarihinde. 20 Nisan 1963 tarihli Milliyet'te ise, şu cümleler yer alıyordu: *"...Kürt meselesini ele almak daima tehlikeli bir konu addedilmiş ve bu alanda yayın yapılması istenmiştir... Anlaşıldığına göre söz konusu yayın organlarının kapatılması ve adı geçen grupların sıkı bir şekilde takibi düşünülmektedir. Ancak bu tedbirler Kürtçülük davasını kökünden halledecek çareler değildir. Meseleyi cesaretle ele almanın ve gerçekçi tedbirler düşünmenin zamanı gelmiştir..."* Yön, Sosyal Adalet haftalık dergilerinin yaklaşımlarının da benzeri olduğu işaret ediliyor. Sağcı yazar Ahmet Kabaklı, Tercüman, Son Havadis, Yeni İstanbul gazetelerinin şiddet önerdikleri, ancak Bakanlar Kurulu'nun sırf Kürtçe yazıldığı için suç kabul edilemiyerek, suç zanlı yazıların kovuşturulmasını önerdiğini yazan dergi bu anlayışı memnurlukla karşılamaktadır.

4. sayfada İsmet Nizami imzalı "Doğunun Kaderi" yazısı, "Şarklı'nın İstiklal Savaşı'nda çarpıştığı, vatani kurtardığı ancak şimdi yokluklar ve mahrumiyetler ülkesinde yaşadığı dile getiriliyor. "Şarklı'nın evlatlarının" uyampı dertleri-

ne son vereceği özlemi anlatılıyor.

Turgut Boran'ın "Aşöya Mektupları" adlı Türkçe şiiri 5. sayfada. Ayrıca Kığı yörelerinden derlenmiş "Baxçê Kemal Paşa" adlı kısa bir Kürtçe türkünün dört beyit tutan sözlerinin altında, çerçeve içine alınan "Tekamül Nazariyesi" başlıklı küçük bir yazı var. Bu, Tercüman gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı'nın "Kürd demek, kurd demektir" sözünü ele alıp Darwin'in Evrim Teorisini anımsatan, A. Kabaklı ile alay eden bir yazıdır. Evrim Teorisine göre bazan insan konuşan hayvan olur, Kürtler'in kurttan gelmesi gibi, bazan da bir bitkiden gelir, Ahmet Kabaklı'nın "kabak"tan geldiği gibi, deniyor.

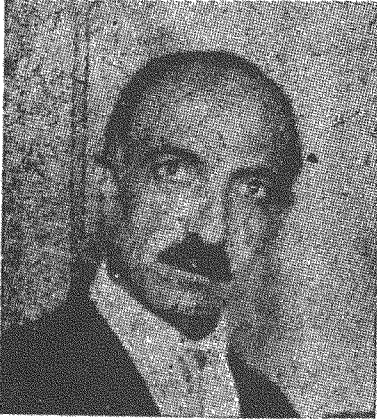
6. ve 7. sayfalarda "Çirok-Hikaye" üst başlığının altında "Siyabendê Sılîvî" başlıklı yazı vardır. Siyabendê Sılîvî hikayesinin Kürtçesi ve ardından Türkçesi verilmiştir. Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Romeo ile Jülyet, Pol ile Virjini gibi Batı ve Doğu'nun aşk, sevgi üzerine kurulu klasiklerine benzediği söylenen hikayede, Miyafarqin -Silvan- dolaylarında Xecê, Siyabend'i sevdiği halde başkası ile nişanlandırılır. Sevdiğini kaçıran Siyabend, Süphan Dağı'nın eteklerine varır. Süphan Dağında, uçurumun kenarında yabancı bir erkek geyiği vurduktan sonra, çırpınan geyiğin Siyabend'in dengesini kaybetmesine neden oluşu ve uçurumdan yuvarlanırken bir kuru sakız ağacının Siyabend'in göğsüne saplanması sonucu ölmesi ve ondan ayrılmayı göze alamayan Xecê'nin kendisini uçurumdan atıp öldürmesi anlatılır. Hikayenin bu varyasyonu Kürdistan'da ünlüdür.

7. sayfanın sağ yarısında Halim Yağcıoğlu'nun "Anzelha" adlı uzun şiirinden bir bölüm yer alıyor. İzmirli öğretmen H. Yağcıoğlu'nun "Anzelha" isimli şiir kitabından alınmıştır. (Kürtleri isyana kıskırtıyor diye H. Yağcıoğlu

1950'li yıllarda yargılanmıştı.B.N.)

8. ve 9. sayfalarda "Kürtler ve Kürtçe" yazısı var. "Kemal Badıllı- Urfa Y.T.P. Milletvekili" imzasını taşıyor. Kürt dilinin dünya dilleri içindeki yeri, Ziya Gökalp'ın Kürt dilini incelerken ortaya koyduğu tasnif verildikten sonra Kurmançcanın yazılışı için 38 harfli Kürt alfabesinin anlatımına geçiliyor. Bu bölümde zengin örneklemelere yer veriyor Badıllı. Avrupalı bazı dilbilimcilerinin isimlerini ve yapıtlarını belirtirken dipnotu şeklinde birkaç satırla Zaza'lardan da söz etmektedir.

10. sayfada "Portreler" üst başlığının altında, Faik Bucak'ın yaşamı dile getirilirken, "Gazın Jı Xwedê" isimli Kürtçe şiiri ve sol köşede resmi sunulmaktadır.

AVUKAT FAİK BUCAK

1919 yılında Siverek'te doğan Faik Bucak, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmeden önce Dicle Talebe Yurdu'nun kuruculuğunu yapar. Çok ünlü bir folklorik ustası olan Bucak, İstanbul'da folklorik gecelerin düzenlenmesinde bulunur. 27 Mayıs Devrimi diye anılan askeri yönetimin D.P.'yi devirip yönetime gelmesinden sonra, ağa oldukları sayıyla sürülen 55 Kürt'ten biri olan Faik Bucak'ın kitap halinde yayınlanmamış

şürlerinden söz edilen yazıda "Gazın jı Xwedê" şiirinin "Deng" tarafından yapılan Türkçe çevirisi de sunulmuş. (Bu şiir daha sonra Yeni Akış ve Demokrat dergilerinde yayınlandı. Yeni kuşağa ulaştırılması yeteri kadar yerine getirilemedi. Şiiri bir kez daha sunarken saygı değer Faik Bucak'ın 1965 yılında Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurduğunu ve ilk genel sekreterliğini yaptığını anımsatılıım.B.N.)

Gazın Jı Xwedê

*Ne nane, ne dane, ne şiv û taştê
Ho rebiyol! ev qas derd û bela ji ku tê
Dewlemendî li me girt êdın em bune xezan
Hiş serê me da nema, belê, mane gêj û
nezan*

*Çavan ji bigre bîla rohnayî bibe zulmet
Çi bikam pîşka derdû xama para me ket
Ma nufir li me buye kes pigar nabe mera
Heval sîlav nadın pûrs nakan bav û bira
Rê li ber me wunda bu nîzanım kuda biçım
Rebî! Tîna beêcim sekinine li ber Çem.*

Bu yazının altında, ondan ayrı olarak, "Urfa, Özel" başlığı altında, 55'lerden Faik Bucak'ın Urfa'da İsa Reco adlı bir ağa tarafından evleri yıkılan Akçakale ilçesinin Hırbetli Salih köyü halkının davasını aldığına değin küçük bir haber yazısı vardır.

11. sayfada "Kürd Lisanı" başlıklı bir yazı, "devam edecek" notunu taşıyor. Değerli dilbilimci "Kemal Badıllı'nın ilmi notlarını esas alan bir seri yazının ilk yazısı olarak sunuluyor. Dünya dil gurupları ve sonra bunun içinde Kürd dilinin yeri ve tarihsel evrimi ele alındıktan sonra Kürt Alfabesi bölümüne geçiliyor.

12. ve 13. sayfalarda "Henek-Şaka" alt başlığı altında "Açık Oturum: Kürdün Kökü" başlıklı ve "Rahşan" imzalı uzun bir yazı var. Yukarıda belirtmiştik, bu imza Musa Anter'in zaman zaman kullandığı bir imzadır. "Hayali" bir açık otu-

rum düzenliyen yazar, aşağıdaki kişilerin katılımlarını sağlıyor.

Barış Dünyası Mecmuasından: Ahmet Hamdi Başar.

Milliyet Gazetesinden: Abdi İpekçi.
Cumhuriyet Gazetesinden: Ecvet Gürresin.

Dünya Gazetesinden: Falih Rıfki Atay.

Tercüman Gazetesinden: Ahmet Kabaklı.

Son Havadis Gazetesinden: Mümtaz Faik Fenik.

"Kürtlerin Kökü" adlı raporun müverrihi Mehmet Fahrettin Kirzioğlu.

Deng Mecmuasından: Anter.
Yön Mecmuasından: Doğan Avcıoğlu.

Yeni İstanbul Gazetesinden: Gökhan Evliyaoglu.

Sosyal Adaletten: Turhan Tükel
Oturumu idare eden: Raşan.

O güne dek bilinen düşünceleriyle, onlara bazı çözümler söyletiyor yazar. Genellikle A.H.Başar, E.Güresin, A.İpekçi, D.Avcıoğlu, T.Tükel ve Anter Kürt gerçeğini kabul edip daha insancıl önerilerde bulunurken, F.R.Atay, A.Kabaklı, M.F.Fenik, M.F.Kirzioğlu, G.Evliyaoglu ise Kürtlere karşı baskıların arttırılıp seslerinin kesilmesi gerekir diyor.

13. sayfanın sağ yarısını "Kara Çadır" başlığı altında, orijinali derginin arka kapağında yer alan "Konê Reş" adlı Kürtçe, "Doğu'dan derlediğimiz" notunu taşıyan şüirin Türkçe çevirisi yer almaktadır. Göçebe yaşamını dile getiren lirik bir anlatım vardır.

14. sayfada "Değmez Ama" başlıklı ve "M-U" imzalı bir yazıda, Kürtçe yazıları da içeren "Deng" in yayını üzerine bazı dergi ve gazetelerde sert tepkilerle karşılaştıklarını, "Kürtçülük propagandası yaptığımızı iddia ettiler." diyerek dile getiriyor. Ancak bunlardan Yeni İstan-

bul gazetesinde bir okuyucu mektubunun terbiye dışı küfürlerle dolu olduğu, mağara yaşamından kurtulmak istiyen Doğu'luya komünist diyen Yeni İstanbul'un anlayışı sergilenirken soğuk kanlı bir yöntem önerilerek böylelerinin yanıtlanmaya değmediği de yazılmaktadır. Bununla ilintili olarak, yazının hemen altında, çerçeve içine alınan Farsça bir beyit Türkçesi ile birlikte verilmiştir. "*Çu ayni ki bexti in, ne şekle menest. We lekin kalem der kefe düşmenest.-Çizilen bu çirkin tasvir, benim şeklim değildir. Lakin kalem, kötü niyetlilerin elindedir.*"

15. sayfada Musa Anter imzalı "Kürtlerde Din" başlıklı, geçen sayıdan sürdürülen tarihsel inceleme yazısı vardır.

16. sayfada ise "Türkiyede çıkan gazete ve mecmualar" başlıklı kısa, Milli Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün 31 Aralık 1962 tarihli istatistiklerini içeren bir yazı yer alıyor. Tüm dillerde çıkan gazete ve dergilerin sayıları verilmektedir. Burada belirtildiğine göre, "Süryanice, Kırgızca, Kürtçe-Türkçe neşriyata raslanmaktadır." cümlesi de orada yer almaktadır. Aynı sayfada çerçeve içinde "Özür" başlığı altında Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın yeni görev yerine gitmesi nedeniyle Dr. Yusuf Azizoğlu'nun konuşmalarına değin yazıları ancak dergi basıma verildikten sonra ellerine ulaştığı belirtilerek özür dileniyor. Yine 16. sayfada Kahta ilçesinden Abdullah Turanlı'nın noter kanalıyla "Deng" e baş vurduğunu, derginin kendisine gönderilmemesini istediği yer alıyor.

17. sayfa yine okuyuculara ayrılmış. Lice'den Bahri Koçkaya, Ankara'dan İ.Nizami ve nereden gönderildiği belirtilmiyen Saffet Aykut'un Türkçe, Beytüşşebib'den Seyfeddin Kuri M.zade'nin Kürtçe kutlama mektupları var. Diyarbakır'dan Salih Akgül, Türkçe mektubunda hem Deng yöneticilerini

kutluyor ve hem de Dicle-Fırat, Barış Dünyası, Deng dergilerinin okunmaması için baskıda bulunan Ahmet adlı jandarma çavuşunu şikayet ediyor. Siverek-Urfa'dan Hacı Ali Bucak, Türkçe olan mektubunda dergiye abone olduğunu yazdıktan sonra, 1. sayıda "Portreler"de söz edilen kitapların nasıl elde edilebileceğini soruyor, ödemeli olarak "Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer" kitabını rica ediyor. Yine 17. sayfada daha önce Anzelha isimli şiirinden söz ettiğimiz Halim Yağcıoğlu'nun "Doğu Kalkınması" adlı şiirine yer verilmiştir. Doğu Kalkınması

*Biti kırmak için göz
Toprak için baraj lazım
Yol lazım
Işık lazım
Dil lazım
Lafla yürümez peynir gemisi
Nutukla yürümez
Ana yurdu baştan başa
Palavrasız sevmek lazım.*

Aynı sayfadaki, Hazro dolaylarından derlenen Kürtçe "Eman" Eman" türküsü temiz bir köylü aşkını dile getiriyor. Sağ alt köşede Sümerbank ve Ziraat Bankası reklamını yapan Türkçe-Kürtçe kısa bir şiir ve slogan vardır.

Derginin arka kapağındaki Kürtçe "Konê Reş" şiirinin Türkçe çevirisinin 13. sayfada yer aldığını ve "Doğudan derlendiği"ni belirtmiştik.

Deng Dergisi'nin düşünsel yapısı ve ideolojisi.

Dergiyi sizlere kısaca tanıttıktan sonra hemen eklemeliyim, yalnızca iki sayısı çıkan bu derginin ideolojisi ve düşünsel yapısı hakkında çok şey söylemek elbette zordur. Öncelikle eldeki materyal bunu kısıtlıyor, yazıların çeşit-

lilikleri henüz öyle bir aşamaya varmış değil. Ancak bütün bunlara karşın bazı ip uçlarını bulmak da olanaklıdır, buna çalışacağız.

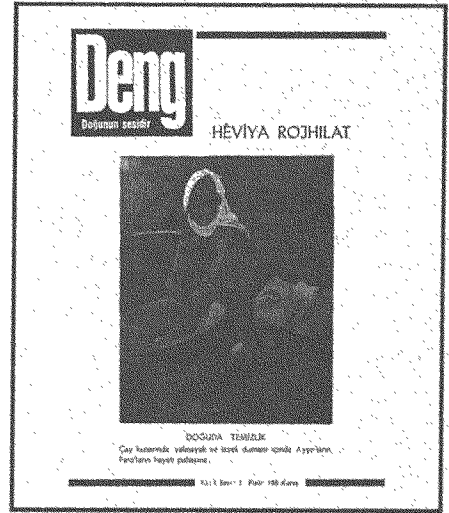
İlk bakışta, akla gelen, bu görünümüyle derginin geleneksel Kürt ulusal istemlerinin ve anlayışının 1960'lı yıllardaki bir yansıması olduğudur. Bunu doğal görmek gerekir. O güne dek Kürt kimliği üzerindeki baskılar zaman zaman jenosid sınırına getirilmek istenmiştir, bu nedenle de her Kürdün aklına gelen ilk şey, "varlığının" kaybolmamasıdır. Yaşam ve Kürdistan'daki baskılar, Kürt yurtsever ve aydınlarının geniş çerçeveli düşüncelerini sınırlamıştır. Arayışlarının çok boyutlu olması olanakları kısıtlı olmuştur. Dönemi anımsayalım, tarihsel birikim yetersiz, Türk entellejiyansı Kemalist ideolojiye sım sıkı bağlı ve bunun sonucu olarak, Kürt varlığını bile kabul etmiyor, yönetim ise alabildiğine baskıcı. Bu koşullarda yaşları yirmi civarında olan bir avuç üniversite öğrencisi Kürt genci bundan daha yetkin bir yayın çıkaramazdı. Kaldı ki, o dönemde Türk demokrat ve aydınlarının yayınları da çok ileri sayılmazdı. İnsafı olmak gerekir. "Deng", bu durumu ile büyük bir aşama olarak kabul edilmelidir. Çok dikkatle değerlendirildiğinde, iki sayıda da Kürt ağa ve beylerine ve onların anlayışlarına ödün verilmiştir. Bunda büyük bir kararlılık var. 1. sayının Sorumlu Müdürü Yaşar Kaya'nın, yeni bir kadro ve anlayışın yayına soktuğu fakat aynı ismi taşıyan -Deng- derginin Ocak 1990, 2. sayısındaki söyleşisini okuyunca, bu tespitim doğruluğuna olan inancım arttı. Kendilerinin daha sağında bir dünya görüşüne sahip olan Ziya Şerefhanoglu ile dergi konusunda anlaşamıyorlar. Ancak dergi sola açılmaktan da çok korkmaktadır. Yazıların konuları ve anlatım biçimlerinden kolayca anlaşılıyor bu

ürkeklik. Kürtler arasında sosyalist veya komünist olarak tanınma korkusu, tecrit olunma korkusu ve bütün bunlara bağlı olarak başarısızlık korkusu. Doğrusu o dönemde dikkate alınması gereken bir durum.

Derginin ideolojisine dair.

Dergiyi çıkaranların sosyal konumları çok belirgindir. Kürdistan'ın orta halli ailelerinden gelmiş öğrencilerdir tümü. Tipik küçük burjuva unsurlar. Türkiye'nin göreceli olarak özgürleşme döneminin insanları. Irak Kürdistanı'nda Barzani'nin önderliğinde gelişmekte olan bir Kürt ulusal hareketi var. Bu Kürt gençlerinin bir bölümü bir iki yıl öncesine kadar, 49'lar Olayı nedeniyle tutukevindeydiler. Bu psikolojik faktörler de, göz önünde bulundurulduğunda dergiye egemen olan atmosfer daha iyi anlaşılır. Dikkat çekicidir, bu küçük öğrenci grubu akıllı şeyler söylüyor. Ekstremlere kaçmıyorlar. Maceracı değililer. Yaşlarından beklenmiyen bir olgunlukla olaylara yaklaşıyorlar. Daha çok Kürt burjuva-demokrat bir çizgide yürümek istiyorlar. Bunda da başarılı oluyorlar. İki sayı gibi kısa bir yayın yaşamında, değişik Kürt çevrelerinde yankı buluyorlar. Y.T.P.Milletvekili, dil bilimci Kemal Badıllı burada yazı yazıyor. Daha sonraların yetkin bir sosyalisti Aslanoğlu dergiye etkinlik kazandırıyor. 1965 yılında Kürdistan Demokrat Partisi'nin kurucu ve genel sekreteri olacak Faik Bucak dergiye çok sıcak bakıyor. Kürdistan'ın politik şekillenmesi çabalarında, daha sonraları yer alacak Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın yazıları yok ama, dergi, yayını sürdürülebilseydi, onu da okuyabilecektik. Derginin iki sayısında da kendisinin yazılarının yayınlanacağı okuyuculara duyurul-

maktadır. Musa Anter'in varlığı ve yazılarıyla dergide önemli bir etkinlikte olduğu anlaşılmaktadır. Belli ki, dergi momenti iyi yakalamış. Kürt demokratik istemlerini güncelleştirmek, onu Türk aydınlarına ve demokratlarına da benimsetmek...Otuz yıl sonra bile sürekli olarak tartışılan bir konu. Ne ölçüde başarılı olduğunu hem Türk ve hem

de Kürt aydınları tartışıyor.

Örneğin, o zaman "Türkiye halkı" deyimini kullanarak, Kemalist ideolojinin katı ve herşeyi "Türk" gözlüğü ile gören anlayışına karşı bazı Türk aydınlarını yumuşatmak ve onları bu konuda düşünmeye yöneltmek istemişler. Nitekim sonraları "Türkiye halkı" deyimini kullanan bir kısım Türk ilericilerine, çoğu Kemalist ve Türkçüler şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu deyim derginin 1. sayısının "Çıkarken" yazısında bulmaktayız: "*Ve, meselelerimiz Türkiye halkının ortak malı olduğu noktasından hareket etmektedir.*"

Birçok küçük burjuva aydın hareketlerinde olduğu gibi "Deng" çevresi de aydınlara büyük bir işlev yüklemiştir. Hem buldukları çevre ve hem de po-

litik deneyimsizlikler onların bu romantik düşünce biçimlerini öne çıkarmakta etken olmalıdır. Ayrıca, Osmanlı sosyal ve düşünsel yaşamında da aydınların özellikle etkin oldukları örnekleri, böylele düşünmelerini etkilemiş olabilir. "Çı-karken"de ".... *Ve, bütün davalarımızın geniş fikirli aydınların ve hür kalemlerin gayreti ile olumlu şekilde sonuçlanacağına inanıyor... Toplumumuzun derterine ışık tutmuş, köklü değişikliklere dayanan görüş sahibi aydınlara duyulan hasretin giderileceğine bağlı ümidimiz her gün biraz daha kuvvetleniyor...*" cümlelerinin yanında halkın, işçinin ve köylünün önemine değinilmemesi bu yargıya varmamda yardımcı oldu. Yine aynı düşünce tarzı Türk aydınları için de sık sık kullanılırken, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin sosyal yapıları ve tarihsel gelişimleri göz önüne alınmamıştır, buna değin belirlemeler yoktur. O dönemlerin kabahatı da Türk aydınlarına yüklenmiştir. Örneğin, 1. sayı, 1.sayfada geri kalmışlığı belirleyen nedenlerin başlıcası şu şekilde ifade edilmiştir: "...*Neden bugüne kadar Doğu, kaderinin paslı çemberinde yaşamı mahkumiyetinden kurtulamamıştır?..Bu mevzuda çok şey söylenebilir; biz, sadece aydınlarımızın, ülkemizin morfolojik ve sosyolojik yapısını bilmediklerini ve halkın derterine gereken ilgiyi gösteremediklerini belirtelim....*"

Doğu'nun Geri Kalmışlığı.

Kürtlerin özellikle geri bırakılmışlığı "Doğu" deymi kullanılarak dile getirilmiş. Sınırlı olan dergi sayfalarında bu konu iyi işlenmiş. "Kürdistan" deyiminin o dönemde büyük bir anlayışsızlıkla karşılaşacağını düşünen "Deng" yöneticileri, Kürdistan kelimesini coğrafi anlamda da, kullanmamışlar. O günleri anımsayanlar, bu tutumu anlamakta güç-

lük çekmezler. "Kürtler" yerine de sık sık "Doğulu" denmiş ama yerine göre bunu aşan deyimlere raslıyoruz. Örneğin, 2. sayıdaki başmakalede; bazan "etnik gurup", bazan "unsur" ve bazan da "Kürt asıllı vatandaşlarımız" deymi kullanılmış. Bu arada "Millet" olgusu ele alınırken belirgin olmıyan, karışık ifadelere raslıyoruz. Belli ki, günün koşulları ile dergi yazarlarının söylemek istedikleri ve birikimleri uyumluluk göstermiyor. Örneğin, 2. sayının başmakalesinde şu anlatımı buluyoruz; "...*Kaldı ki çağımız buluşları ve teknolojik ilerleme millet unsurlarının muhafazakar perdesini indirmiştiir bugün. Önemli olan insan ve insanlıktır; kan ve dil değil...*" Klasik sosyalist ulus anlayışına değin hiçbir işaret yok dergideki yazılarda. Ancak, bir ülkede dil, ırk ve din birliğinin olmamasının doğal olabileceği vurgulanmaktadır sıkca. Bunu aşan çözümlere yaklaşım yoktur. Bu durumu da çok doğal buluyorum. "Deng"çilerin daha ileri şeyleri söyleme olanakları var mıydı? Güçleri, anlayışları ve Türkiye'nin koşulları bu kadarına bile uygun değildi. Nitekim iki sayıdan fazla çıkamayan derginin yöneticileri de tutuklandılar.

Doğu'nun geri kalmışlığı o dönemdeki bazı demokrat nitelikli yayınlarda yer almaktaydı. Milliyet'te Necmi Onur'un Şikeftan köyünü anlatan "Mezarlarında Yaşayanlar" yazı dizisi gibi. Deng dergisi bunları öne çıkarmakta ve Doğu'nun ancak eşkiya Koçero'nun ismi geçince radyolardan duyulduğunu yazmaktadır. Bölgeler arası dengesizlik ellerinden geldiğince öne çıkarılmıştır. Kürt gerçeğinin - o zamanki adıyla Doğu- dile getirilmesine "tahammülsüzlüğün" nedenli etkin olduğu şu cümlelerle karşımıza çıkıyor: "*Ülkemizde konuşulmasına dahi tahammül edilmeyen sosyal bir gerçeği ortaya atmakla Deng vatanseverlik ve millî birlik için gereken en büyük*

hizmeti yüklenmiş bulunuyor. Deng'in yarattığı tepki Türkiyemiz gerçeklerinin nekadard bilinmediğinin çok iyi belirtileridir....

Sosyal Konuların İşlenişi.

Yukarda da belirtmeye çalıştığım gibi, feodal toplumu aşan, modern bir burjuva anlayışı ile olaylara yaklaşmak istenmiştir. Dergide, sosyalist önermelerin işaretlerini, belirgin bir şekilde bulamıyoruz. Ancak, 1. sayıdaki, "Aslanoğlu"nun yazdığı "Sıloya Mektuplar"la yazar, sosyalist bir düşünce anlayışını dergiye taşımak istediği izlenimini vermektedir. Yer yer sembollerle bezenmiş bir şekilde Kürdistan'ın -Doğu'nun- ve oradan yetişen aydınların karşılıklı olarak yabancılaştıkları anlatılırken tarihi determinizm hatırlatılarak bunun aşılacağı umudu verilmektedir. Silo'ya 2. mektubunda, üstü başı lime lime köylü ile özel araba sahibini karşılaştırırken, bu ezilenin genellikle Kürt olduğunu ustalıkla anlatmaktadır. 3. mektupta, tek ineğini satarak 40 kilometrelik yolu, karda kışta , karısı Zeyno'yu sırtında taşıyarak hastahane kapısına getiren köylüyü tanıtıyor yazar. Ancak hastahaneye yatıramadığı karısı sabaha karşı otel odasında ölüyor. Önünde karısının cesedi ve köyünde öksüz çocukları... Ya, bari çocuklarımı okutayım diyerek kente göç eden köylünün, işsiz kalan oğlunun afyon satıcılarının elinde nasıl perişan olup hapislerde yattığını anlatan 4. mektuba ne demeli?. Tüm mektuplar birbirinden güzel. 5. mektupta jandarma dayacağı ve yöneticilerin vurdum duymazlığını, 6. da rüşvetsiz iş yapmadığını okuyoruz. 7. de eşkiya olmaya mahkum olanların yaşamı var. 8. mektupta radyodan "Evdalê Zeynkê" türküsünü dinlerken karakola götürülenler anlatılıyor. Sınır boylarında çar-

pışıp madalya alanların daha sonra gömülecek kadar toprakları olmadığı dile gelir 9. mektupta. 10. ve son mektupta bütün zorluklardan sonra Silo'ya gitmek, ona ulaşmak isteyen yazar diyor ki: "*İşte yıllarca uğraştım bu yoldan sana gelmek için. Setler çektiler önüme; vurduklar, ezdiler beni. Ama durduramadılar. Şimdi bu yoldayım. Sana yaklaşıyorum. Kini, öfkeyi bırak, sahte samimiyetlere değil, imanlı sevgilere inan. Sen de bana doğru gel. El ele verip çalışalım...*"

Tümü de sosyal dengesizlikleri içeriyor ve romantik de olsa güzel ve tatlı bir yaklaşım var mektuplarda. Biraz romantik olunmadan yenilikler olmaz demiyor muyuz çoğu kez. İnsan, "Aslanoğlu"nun aydınlara özgü romantizmini seviyor bu satırlarda. Mektupları yazan genç, sonra, bilmem bu söylediklerini gerçekleştirmek için ne yaptı?

Yeri gelmişken söyleyeyim, "Deng" çevresinde İstanbulda Süleymaniye Camisinin yanındaki Kürtlerin kahvehanelerine sıkça gittikleri için, "Süleymaniyeliler" diye anıldılar. Bazılarının üniversite yılları uzadı, yeniler geldi, ama o "hava" uzun süre yaşadı. Bunların çoğu bugün Kürdistan'da doktor, avukat, hakim, savcı ve değişik meslek sahibidir. Genellikle yurtsever, ileriye açık bir çizgiyi sürdürdüler. Kürdistan'daki ulusal mücadelenin ön saflarında bulunanları az oldu, devrimci kadrolara sempati duydular ama içlerine girmediler. Tanım yerindeyse, kendilerine özgü bir işlevi yerine getiren birer "Deng"ci oldular. Bugün onlara daha çok gereksinimi var Kürdistan'ın.

Kürt dili üzerindeki çalışmalar.

O dönemdeki en yetkin kalemlerin Kürt dili üzerindeki çalışmalarının dergiye yansımalarına önem verilmiştir. Ke-

mal Badıllı ve Musa Anter bunların başında geliyordu. Kürt folkloruna, tabiat, aşk, sosyal yaşama ait derleme ve şiirlere yer vermeleri çok olumlu olmuştur. Slogancılıktan uzak, Kürt öz değer yargılarını öne çıkarma ustalıklı yürütülmüştür. Kürtçe yazıp okumanın milli bütünlüğe zarar değil, onu pekiştirdiği, derginin iki sayısında da işlenmiştir. Gönül birliği gereği vurgulanmıştır. Bunu en çok 1. sayı 16. sayfada ve 2. sayı 1. sayfada yoğun olarak görmekteyiz. Kürtçe yazıların oramı ve seçimi genellikle içerikle uyumlu olmuştur. Bazı yazım yanlışları o günün tekniğindeki gerilikten ve bu arkadaşların Kürtçe okuyup yazmadaki eksiklerinden kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Atatürk ve Kemalizm konusu.

"Deng" yazarları Kemalizm ve Atatürk'e değin görüş belirtmekten genellikle kaçınmışlar. Örneğin, 1. sayıda "Çıkarken" yazısı. *"...Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk 'Türkiye Devleti bir bütündür, parçalanamaz' vecizesi ile bütünlüğümüze göz diken dış tesirlere set çekmiştir. Bu görüşün kuvveti Kurtuluş Savaşını yaratmıştır. Ancak bu vecizenin toplum hayatımızın ekonomik, sosyal ve kültürel kesimlerinde gereği gibi uygulanmaması büyük kurtarıncının asıl gayesinin gerçekleştirilmediği veya anlaşılmadığı sonucunu gösterir..."* "Deng" kadrosunun, Cumhuriyet dönemindeki asimilasyoncu ve baskıcı uygulamaların sorumlularını nerede aradıklarını dergideki yazılardan çıkaramadım. Yukarıdaki satırları değerlendirmede güçlük çekiyor insan. Koyu Kemalist bir dönemde, geçmişe değin aksaklık ve yanlışlıkarda Atatürk'ü tartışmaların dışında tutmayı uygun buluyorlar. Dönem hükümetine karşı çok yumuşak eleştiriler var,

hatta yer yer eskiyle karşılaştırarak memnunluk belirtiyor. Beş Yıllık Plan'la Doğu'ya öncelik tanınması, yeni dönemde daha ileri burjuva demokratik değişimlerin varolması, "Deng" yöneticilerinin bir süre önce 49'lar Olayı nedeniyle tutuklu olmaları bu tavırları takınmalarında etken olabilir.

Diğer bazı özellikler.

Değerlendirmemizde okuyucuların istem ve konularına da değinmek gerekir. Doğal olarak 1. sayıdan sonra okuyucu mektupları geliyor ve derginin 3. sayısı da yayından alınıyor. Bu nedenle söyleyeceklerimiz sınırlı olmak zorundadır. Dersim, Silvan, Eruh, Ankara, Siverek, Diyarbakır ve Lice gibi çok değişik yörelerden mektuplar alınmıştır. Bunlardan ismen tanıdıklarımızdan bazıları daha sonra da Kürt ulusal demokratik çalışmaların yanında yer aldılar.

Türk kökenli demokrat ve ilerici kişilerin görüşlerine de, olanaklar oranda, yer verilmiştir. H. Yağcıoğlu'nun şiirleri yayınlanmış, Cumhuriyet, Milliyet, Yön, Sosyal Adalet ve Barış Dünyası'ndaki demokrat ve ilerici yazarlardan söz edilmiştir. Ziya Gökalp'ın "Kürdler ve Türkler" yazısı onun bu konudaki en olumlu yazısıdır. Kürt ve Türklerin Kurtuluş Savaşı döneminde elbirliği etmelerinin dayatıcı bir gerek olduğu anlayışı kendisine egemendir. Dikkat edildiğinde yazıda Kürdler ve Türkler ayrı ayrı iki ulus olarak gösterilmiş, ancak birlikte yaşamalarının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Varlığı unutturulmak istenen Kürtleri yeniden aktüelleştirmek için, Türkçü ve Turancı Ziya Gökalp'ın Kürt ulusunu kabul ve saygıya değer bulan söz konusu yazısını derginin birinci sayısına almışlar.

REFORMEK PÊWÎST E

Hin bîr û hizrên li ser pirsên rêziman û rastnivîsîna kurdî (V)

Reso ZÎLAN

14) Li ser pirsgirêka tewandina navdêran

Herwekî tête zanîn, di zaravayê kurmançî de navdêr, zayenda wê çî dibe bila bibe, divê li gor rewşa xwe ya di hevokê de bête tewandin. Ji ber ku di zaravayê kurmançî de zayend hene, pirsê tewandina navdêran jî bê guman dibe pirs-girêkeke bi serê. Gava ku mirov rewşa zaravayê kurmançî dide ber çavên xwe, mirov dibîne ku ew nemaze di vî sedsala dawîn de hindik hatiye nivîsandin. Herçendî jî aliyê hejmar kurmançîxêv de kurmançî mezintirîn û sereketirîn zaravayê zikmakî yê Kurdan be jî, ewî jî ber ho û sebebên siyasî keys û delîve nedît ku cewhera xwe birêje ser kaxezan. Li hêleke din jî, heke em rewşa perçebûna Kurdistanê bidin ber çavan, ew jî hemû zaravayan bêtir perçe perçeyî bûye. Ji ber ku Kurdên kurmançîxêv, berî her tiştî, di navbera çar dewletên kolonyalist de hatine dabeş kirin. Gelek jî wan li metropolên van dewletan û li derveyî tixûbên Kurdistanê dijîn. Hejmareke ne hindik li Sovyetistanê tarûmar in û herweha hin jî wan li Libnanê û hinekên ne Kurd lê kurmançîxêv jî li Îsraîlê bi cîh bûne. Her-yek jî van welatan xwedî sistemeke taybetî ya siyasî, aborî û civakî ye. Ew jî aliyê ziman de jî xwedî zimanekî taybetî û serbixwe ne. Ji bilî Sovyetistan û Îraqê, kurdî li her derî hatiye bend û qedexe kirin. Bi ser de, divê mirov pêkhatina civakî û aborî ya civata kurdî jî ji bîr neke, ku wê jî kurmançîxêv bi têra xwe belabelayî kiriye û ew jî hev bi dûr xistiye. Vê û çendîn sebebên din tesîreke mezin li ser zaravayê kurmançî kirine û bûne sedemê tê de peydabûna cihêfî û deformasyonên mezin.

Îro mirov van cihêfî û herwisan hin deformasyonan bi awayekî berbiçav di pirsav navdêr û tewandina navdêran de jî dibîne. Bo nimûne, di pirsav navdêran de guhirîna zayendan derdikevin meydanê. Navdêrên ku li cîhina xwedî zayendên mê ne, mirov dibîne ku li hindêk cîhên din eynî navdêr dibin xwedî zayendekê nêr. Wek: Kursî, quncik, wext, çax, sîng, qeder, xeber, xatir û hwd. Yan jî berva-jiyê vê, navdêrên ku li cîhina xwedî zayendên nêr in, li hindêk cîhên din eynî navdêr dibin xwedî zayendekê mê. Wek: Por, tişt û hwd. Heçî hin cihêtiyên di warê tewandina navdêran de ye, em ê wan li vê jêrê bibînin.

Di zaravayê kurmancî de navdêr û peyvên ku wek navdêr têne bi kar anîn, pîraniya bernavan, hin rengdêr û herweha navên cîh, kes, tişt û hejmaran hemû tewangbar in. Tewanga wê jî ji sê halan pêk têt: Halê kirdeyî, halê têrkerî û halê bangkirinê.

1. Halê kirdarî

Navdêr, zayend û hejmara wê çî dibe bila bibe, di halê kirdariyê de forma xwe ya misoger yan jî ya bingehîn diparêze. Çu pirtik bi wan ve nahên girêdan û ew nakevin formeke din. Ji vî halî re "rektûs" jî têtê gotin. Di rewşeke holê de ew navdêr, ango kirdar, êdî di awayê binavkirî de ye. Bo nimûne:

A. Navdêra bi zayenda nêr û yekhejmar

Nêrî hat

Pismam dibêje

B. Navdêra bi zayenda mê û pirhejmar

Bizin ket

Dotmam dilîze

C. Pirhejmara herdu zayendan

Nêrî hatin

Pismam dibêjin

Bizin ketin

Dotmam dilîzin

Herwekî xuya dibe, mirov dizane ku zayenda nêrî û pismam, nêr û ya bizin û dotmamê jî, mê ye. Gava ku mirov li lêkerê, bi taybetî jî li dawîhatina lêkerê dinihêre, pîr bi rehetî dikare jê derbixe ku ka kirdar yekhejmar e yan pirhejmar. Ango di halê kirdariyê de ya ku rola herî mezin û girîng dilîze, dawîhatina lêkerê ye, ne ku kirdar bi xwe ye. Ji ber ku kirdar bi xwe her yekser pirhejmarbûn yan jî yekhejmarbûna xwe, bi tena serê xwe bi me nîşan nade. Lê belê, lêker wê yekê bi awayekî pîr zelal, bi riya paşpirtikên xwe, berpêşî me dike.

2. Halê têrkerî

Dî halê têrkeriyê de hemû peyvên tewangbar, ango dikarin bêne tewandin, ku bi rola têrkerî yan jî temamkeriyê radibin, cîh digirin. Heçî peyvên tewangbar in, ango yê ku bi riya lêkerekê, nav yan jî daçekê têne îdare kirin, divê piştî bêne raber kirin. Ji vî halî re "oblîkûs" jî tête gotin. Ev in çend paşpirtikên halê têrkeriyê:

A. Ji bo navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar: -î (-yî)

Ez beranî dibînim
Ez pismamî dibînim
Ez mirovî dibînim
Ez Hesênî dibînim

B. Ji bo navdêrên bi zayenda mê û yekhejmar: -ê (-yê)

Ez mîhê dibînim
Ez dotmîrê dibînim
Ez bûkê dibînim
Ez Gulçînê dibînim

C. Ji bo pirhejmara herdu zayendan: -an (-yan)

Ez beranan dibînim
Ez pismaman dibînim
Ez mirovan dibînim
Ez Hesenan dibînim
Ez mîhan dibînim
Ez dotmîran dibînim
Ez bûkan dibînim
Ez Gulçînan dibînim

Di hin devokan de pirhejmara herdu zayendan ne ku bi -an (-yan)-ê, lê belê bi tenê bi -a (-ya)-yê dawî tînin. Wek:

Ez berana dibînim
Ez pismama dibînim
Ez mirova dibînim
Ez Hesena dibînim
Ez mîha dibînim
Ez dotmîra dibînim
Ez bûka dibînim
Ez Gulçîna dibînim

Ji aliyê rastnivîsînê de divê mirov sadiqî qaîdeyên rêzimanî be û pûte nede axaftina devokên têvel yan jî zimanê axaftinê. Li milekî din jî, pirhejmar ne bi tenê di hemû zaravayên zimanê kurdî de, lê di gişt zimanên îranî de jî bi -an (-yan)-ê dawî tên. Mirov nikare ji bo xatirê devoka keriyekî piçûk î gelê Kurd, qaîde û qanûnên hevbeş yê zimanê kurdî û herwisan jî yê zimanên eynî komê pêpes bike. Ji ber vê çendê jî, divê mirov di nivîsîna kurdî de, pirhejmara navdêrên di awayê bireser yan jî halê têrkeriyê de bi -an (-yan)-ê û heçî raweya binavkirî ye, bi -ên (-yên)-ê dawî bîne. Ango di herdu rewşan de jî divê tîpa -n-yê bête nivîsandin.

Heçî tewanga navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar e, di hemû devokên kurmançî de ne fena hev e. Di vî warî de mirov dikare bêje, ku kurmançixêv ji bilî qaîdeya jorîn navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar bi du awayên din ditewînin. Ew jî ev in:

a)- Tewanga navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar ya bê tewardin:

Ez beran dibînim
Ez pismam dibînim
Ez mirov dibînim
Ez Hesên dibînim

Herwekî xuya dibe, di halê têrkeriyê de, hin devokên zaravayê kurmançî navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar hîç natewînin. Navdêran, bêî ku paşpirtikekê lê zêde bikin yan jî di fonemên navdêran de tişteki biguhirînin, her wekî xwe bi kar tînin. Ev yeka han, ji gelek aliyan ve, ji zimanê kurdî re xerîb e. Ji ber ku pêkhatina hevokê, ne pêkhatineke halê têrkeriyê ye. Halê têrkeriyê mercekî dide ber me, ew jî mercê guhartin û tewandina têrker e. Divê di têrker de guhartinek bi-qewime, tişteki bête serê têrker. Heke nebe û tişteki nehête serî, ji aliyê halê têrkeriyê ve kêmasiyek diafire û wê çaxê jî naveroka hevokê nabe xwedî kam û merema ku halê têrkeriyê berpêş dike. Ango weke ku mirov di şûna hevoka "Ez beran dibînim" de bibêje: "Ez tu dibînim" (di şûna 'Ez te dibînim' de) yan jî "Ez ew dibînim (di şûna 'Ez wî/wê dibînim' de), Ez em dibînim (di şûna 'Ez me dibînim' de), Ez hûn dibînim (di şûna 'Ez we dibînim' de)".

Heke mirov nimûneyan bi alîkariya hin bernavên pirsiyarî yê rengdêrî, bernavên pêşker yê rengdêrî, navên hejmaran yan jî bi rengdêrên nebinavkirî dewlemendtir bike, dê rola tewanga halê têrkeriyê baştir bête xuya kirin. Ma gelo mirov dikare bibêje:

"Ez kîjan beran dibînim?"
"Ez vî pismam dibînim"
"Ez sîh mirov dibînim"

"Ez tu(çu) Hesên nabînim" û hwd.

Na, heçî bi vî awayî gotin û axaftin e, ne li gor zimanê kurdî ye. Mirov her di kêlîka pêşîn de dibîne û ferq dike, ku ev celeb peyvîn, peyvîneke xwar û şikestî ye. Lê ji dêl ve, mirov weha dibêje:

Ez kîjan beranî dibînim?

Ez vî pismamî dibînim

Ez sîh mirovî dibînim

Ez tu(çu) Hesênî nabînim û hwd.

Gelo ev çî bi me nîşan dide? Herwekî diyar e, di hevoka "ez kîjan beranî dibînim" de, bernaveke pirsiyarî ya rengdêr heye. Ew jî "kîjan" e. Ev bernava pirsiyarî ya rengdêr hevokê diêxe halê têrkeriyê, ango oblîkûs. "Kîjan" divê navdêra ku ew qesd dike, bitewîne û tê de guhartinekê li dar biêxe. Vêca navdêra ku di vê hevokê de ye, "beran" e û navdêreke nêr e. Bernava berpirsiyarî ya rengdêr jî ew tewandiye û kiriye halê têrkeriyê, ku "beranî" ye. Herweha, di hevoka "ez vî pismamî dibînim" de jî, bernaveke pêşker ya rengdêr heye, ku ew jî "vî" ye. Vê bernava pêşker ya rengdêr jî navdêra ku wê ew qesd kiriye, ango "pismam" ku navdêreke nêr e, tewandiye û êxistiye halê têrkeriyê, ku "pismamî" ye. Di hevoka "ez sîh mirovî" dibînim de jî, navê hejmarekê heye, ku ew jî "sîh" e. Di zaravayê kurmançî de, wek navdêr, hejmara sîh (30), çil (40), pêncî (50), şeşt (60), heftê (70), heştê (80), nod (90), sed (100), hezar (1 000), lek (10 000), kirûr (500 000) û milyon (1 000 000) xwedî zayenda nêr in. Di tewandinê de ew wek navdêreke nêr û yekhejmar têne tewandin. Ji bilî vê jî, divê em taybetmendiyêke din ya van navên hejmaran yên rengdêrî ji bîr nekin. Gava ku ew têne pêşiya navdêrekê, bêf ku li zayenda wê binihêrin, wê navdêrê li gor zayenda xwe û wek yekhejmar ditewînin. Bo nimûne:

Ez pênc golikan dikirim.

Ez pêncî golikî dikirim.

Ez pênc bizinan dibînim.

Ez pêncî bizinî dibînim û hwd.

Herwisan di hevoka "Ez çu Hesênî nabînim" de, "çu" ku hevmaneya "tu, çî" ye, rengdêreke nebinavkirî ye û hatiye pêşiya navdêreke nêr, ku "Hesên" e. "Hesên", tevî ku navdêr e, serenav e jî, ango navê mirovekî ye. Ev rengdêra han ya nebinavkirî, di vê hevokê de navdêra nêr tewandiye û ew kiriye halê têrkeriyê, ku "Hesênî" ye. Tiştê ku em li vir bal û dêna xwe bidinê, ew e, ku divê em navdêra "Hesênî" tev li rengdêra "hesênî" nekin. Ew du tiştên ji hevûdu gelekî dûr in. Ji ber ku yek navdêr e, yek jî rengdêr e.

b)- Tewanga navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar ya bi guhartina hin dengdaran:

Di hin devokên zaravayê kurmancî de, tewanga hin navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar bi riya guhartina tîpa "a" bo "ê" yan jî "e" bo "ê"-yê pêk têt. Ew devok "a"-ya pêşîn ya hin navdêrên yekkîteyî dikin "ê". Wek:

- Ga gê:** *Wî bi ço li gê dixist.*
Ba bê: *Genimê xwe dan ber bê.*
Aş êş: *Mendo bi wan re çû êş.*
Ar êr: *Ew ê êr berî zeviya me bidin.*
Mal mêl: *Hukûmetê dest daniye ser mêl.*
Ard êrd: *Em êrd ji aşê Zoro dikirin.*
Kaş kêş: *Wî berê otomobîlê da ber bi kêş.*
Nan nê: *Em bi tenê di taştê de nê dixwin.*
Dar dêr: *Nazdarê serê dêr danî ber birekê.*
Çav çêv: *Destê wê li çêv ket.*
Hesp hêsp: *Min cilek avêt ser pişta hêsp.*

Herwisan, ew devok "e"-ya pêşîn ya hin navdêrên yekkîteyî dikin "ê" û bi vî rengî tewanga hin navdêrên bi zayenda nêr û yekhejmar pêk tînin. Bo nimûne:

- Dev dêv :** *Dayîna dergûşê xwarin da dêv.*
Dest dêst: *Min qelem da dêst, ku binivîse.*
Şer şêr : *Çelengên gund bi mêranî ketin şêr.*

Heke di hin navdêrên nêr û yekhejmar yê ji du kîteyan pêk hatî de bi tenê di kîteya pêşîn de "a" hebe, wê çaxê ew "a" dibe "ê". Wek:

- Xanî xênî:** *Xort derketin ser xênî.*
Agir êgir : *Ji bîr meke, êgir vemirîne!*
Xalid Xêlid: *Ez ê herim serdana Xêlid jî.*

Lê eger di hin navdêrên nêr û yekhejmar yê ji du kîteyan pêk hatî de bi tenê di kîteya pêşîn de "e" hebe, hingê ew "e" dibe "ê". Bo nimûne:

- Derî dêrî:** *Belgîn dêrî digire.*
Serî sêrî: *Wî bi sêrî girt û kaş kir.*

Heke di hin navdêrên nêr û yekhejmar yê ji du kîteyan pêk hatî de bi tenê di kîteya duhemîn de "a" hebe, hingê ew "a" dibe "ê". Wek:

- Bira birê :** *Ew ji birê re bû bar.*
Çiya çiyê: *Em ê derkevin çiyê.*

Beran berên: *Min giya da ber berên.*
Diran dirên: *Ez ê dirên tijî bikim.*
Kevan kevên: *Tîr ji kevên derket.*
Şivan şivên: *Kes şivên nabîne.*
Dîwar dîwêr: *Serê wê li dîwêr ket.*
Ziman zimên: *Em kirên wî tînin zimên.*
Kulav kulêv: *Wî xwe li ser kulêv vezeland.*
Xulam xulêm: *Xatûnê gazî xulêm kir.*
Derman dermên: *Ma tu dermên naxwî?*
Bostan bostên: *Diz ketiye bostên.*

Heke di kîteya dawîn ya hin navdêrên nêr û yekhejmar de de "e" hebe, hingê "e"-ya di kîteya didwan de dibe "ê". Wek:

Axe/axa axê: *Gundî ji axê ne razî ne.*
Paşe/paşa paşê: *Hemûyan li paşê dinhêrî.*
Zave/zava zavê: *Ka ez zavê nabînim.*

Eger di hin navdêrên nêr û yekhejmar yên ji du kîteyan pêk hatî de, di herdu kîteyan de jî "a" hebe, wê çaxê bi tenê "a"-ya di kîteya didwan de dibe "ê". Wek:

Gavan gavan: *Gundî ji gavên hez dikin.*
Bajar bajêr: *Em ê hevûdu li bajêr bibînin.*
Karvan karvên: *Ew dixwaze di gel karvên here.*
Savar savêr: *Ew savêr ji gund didin anîn.*

Herwekî li jorê jî tête dîtin, hin devokên kurmancî halê têrkeriya navdêrên nêr û yekhejmar ne ku bi alîkariya paşpirtika "î", lê belê bi alîkariya guhartina hin dengdaran pêk tînin. Heçî ev celeb pêkanîna halê têrkeriyê ye, du pirsan derdixe pêşberî me. Ji wan ya yekemîn ew e, ku ev qaîde ji bo her heşt dengdarên zimanê kurdî derbas nabe. Bi tenê ji bo "a" û "e" ye. Yên mayîn, ku "ê, î, î, o, u, û" ne, nakevin ber vê qaîdeyê. Çire? Em nizanin. Ma ya mantiqî ne ew e, ku madem halê têrkeriya navdêrên nêr yên yekhejmar bi riya guhartina dengdaran pêk têt, divê yan hemû dengdar yan jî bi kêmanî dengdarên ji yek tofê bikaribin bi wê rolê rabin. Lê belê, em dibînin, ku di van devokan de bi tenê dengdarên "a" û "e" dikarin bêne guhartin da ku halê têrkeriya navdêrên nêr û yên yekhejmar li dar keve. Heçî dengdarên "a" û "e" ne, "a" dirêj û "e" jî kurt e. Ango herduk jî ne ji yek tofê ne, ku mirov bikaribe bibêje ev fonksiyona han rolekê dilîze. Pirsê didwan jî ew e, ku di wan devokên zaravayê kurmancî de hemû navdêrên nêr û yekhejmar, heke di wan de dengdarên wek "a" û "e" hebin jî, bi van awayên jorîn nahên guhartin û nakevin halê têrkeriyê. Gelek navdêrên nêr û yekhejmar

awarte têne dîtin û hesibandin. Çima? Em wê jî nizanin. Gelo ev guhartoya han ya halê têrkeriya navdêrên nêr û yekhejmar ne kurdî ye? Gelo ew di bin bandora zimanên gelên cînar de hatiye pişaftin yan forma wê ya rastîn, ya ku xas kurdî ye, winda bûye û nemaye? Bêî spartekên dîrokî û nimûneyên ji zimanê me yê kevn yê nivîsandî, di vî warî de hukmek dayîn yan jî îdîayek kirin, ne di cîh de ye.

Her çî be, ji aliyê rêzimanî ve, ya rast û durist ew e, ku divê navdêrên nêr û yekhejmar di halê têrkeriyê de bêne tewandin. Bêî tewandin pêkanîna halê têrkeriyê ne rast e. Tewandina hemû navdêrên nêr û yên yekhejmar ya bi riya hin dengdaran, herwekî me li jorê jî dîtîbû, ne çu riyek e. Dimîne tewandina bi riya paşpirtika "î"-yê. Heçî ev rê ye, rasttirîn rê ye. Ew hem ji aliyê rêzimanî ve û hem jî aliyê zaravayên din yên zimanê kurdî ve rasttir dixuye.

15) Rastnivîsîna lêkerên hevedudanî yên di raweya negerokî de:

Dema ku em di raweya negerokî de lêkereke hevedudanî bi kar tînin, divê em bala xwe bidin qaîdeyên rastnivîsîna lêkerên hevedudanî. Di warê vê yekê de, me di xala 12-an ya vê benda de nivîsîbû. Ji lewre pêwîst nake ku em ji nû ve jê kat bikin. Bi kurtebirî: Di raweya raweya negerokî de jî divê em lêkerên hevedudanî, yên ku mirov nikare hêmanên ew jê pêk hatî cihê binivîse, di gel hev binivîse. Nabe ku mirov wan ji hevûdu veqetine. Lê belê, divê em lêkerên hevedudanî, yên ku mirov dikare hêmanên ew jê pêk hatî cihê binivîse, bi tena serê xwe û cihê binivîse. Nabe ku mirov wan bi hevûdu re binivîse. Bo nimûne:

Nivîsara te tête wergerandin.

Duhî kovareke nû hat weşandin.

Ava ku te anîbû, nehat vexwarin.

Agir hat vexistin.

Mehfûra wê kirîbû, dê bête raxistin.

Îskana çayê tête dagirtin.

Darsêv ji kokê ve hat hilkirin.

Mafê dengdana wî jê nehat standin.

Deynê wê lê hat veqerandin.

Wî ew pê da kuştin.

Xaniyê me dê bête boyax kirin.

Wî rewşa te bi min da pirs kirin.

Ew dabaş nehat bincil kirin.

Rewşa welêt ji hev hat derxistin.

Kerpîçên ziwabûyî dan ser hev.

Ew ê ji gund nehêne bi dûr xistin.

Hûrûmûrên malê hatin berhev kirin.

SHP'nin Güneydoğu Raporu

A. Azad

Geçtiğimiz temmuz ayında, SHP, parti yöneticilerinden oluşan bir komisyona hazırlattığı "Güneydoğu Raporu"nu yetkili organlarında kararlaştırdı ve ardından kamuoyunun tartışmasına sundu.

Rapor, Türkiye kamuoyunda geniş yankı uyandırdı. Körfez'deki gelişmeler nedeniyle, konu ilk günlerdeki güncelliğini yitirmekle birlikte, etkisi hala sürüyor.

Raporla başlayan tartışmalar, yurtdışında, özellikle Batı Avrupa'da henüz yeterince duyulmadı. Bunun bir nedeni, Batı Avrupalıların şu sırada ilgi merkezinde Türkiye'den çok Doğu Avrupa'nın olması; diğer bir nedende bilgi akışıdır. Ancak, bir süre sonra Batı Avrupalıların konuya ilgisi artacaktır, kamusındaym. Çünkü SHP raporunda tartışılan konular, getirilen öneriler, Batı Avrupalıların görüşleriyle çakışıyor. Batı Avrupa ve ABD, Kürt sorununa şu aşamada "insani boyut"larda, ulusal ve kültürel kimlik düzeyinde yaklaşıyor. Hatta Türkiye'ye, bu yönde bazı hakların tanınması "empoze ediliyor".

Türkiye'de Batı'nın Kürt sorunuyla ilgili görüşlerine sempatiyle bakan güçler vardır. Ancak bunlar şimdiye değin, bu

görüşlere politik düzeyde, SHP'nin söz konusu raporla ortaya koyduğu açıklıkta sahip çıkamadılar. Basındaki kimi tartışmalar ise cılız kaldı ve bunlar, M.Ali Birand'ın mahkeme önüne çıkarılmasında olduğu gibi, genellikle boğuldu. Şimdi Batı, Türkiye'de görüşlerini savunan ve iç kamuoyunda buna taraf olan bir müttefiğe sahiptir. Bu nedenle SHP'ye, belli düzeyde gelenekçi devlet politikasıyla başlattığı tartışmada destek verecektir. Diğer yandan SHP'nin görüş ve önerileri ise, bundan böyle Batı'da daha çok dikkate alınacaktır.

SHP raporu, içeriği, zamanlaması, iç ve dış politikaya ve Kürt ulusal hareketine etkileri bakımından ciddiyle değerlendirilmesi gereken önemli bir politik gelişmedir. Konuya slogan düzeyinde yaklaşmak yanlış bir yöntem olur. Bu görüşlere yanıt olabilecek, tarihi ve sosyolojik bilgilere dayanan, dünya ve Ortadoğu'daki konjonktürel duruma denk düşen tezler ve politikalar geliştirmek gerekir. Değilse, özellikle uluslararası düzeyde, Kürt sorununu "insani boyut"larda tutarak siyasi bir çözümün engelleme çabalarını; bu anlamda Kürt

hareketinin önüne dikilecek handikapları aşmak pek kolay olmayacaktır.

Irak'ın Kuveyt'i ilhakıyla Ortadoğu'da yeni bir konjonktürel durum ortaya çıkmıştır. Diğer yandan SHP raporunun ardından, (gelişmeler nasıl bir seyir izleyecek önümüzdeki aylarda göreceğiz) Türkiye iç politikasında Kürt sorunu ile ilgili yeni dengeler oluşmuştur. Kürt hareketi, bu değişimi Kürt halkının çıkarına etkiliyebilmelidir. Tabii bu, doğal olarak şu soruları da beraberinde gündeme getiriyor: Bu gelişmeler olurken, Kürdistan ulusal demokratik güçleri hangi görüş, öneri ve projelerle ortaya çıkacaklar? Bu görüşlerini içeride ve dışarda ciddiye alınacak, gerçekten Kürt halkını temsil gücüne sahip hangi örgütsel biçim ve yoğunluklarla yapacaklar? Bu sorular karşısında tek tek örgütler, hatta kişiler, döneme denk düşen düşünceler ürettiklerini, buna uygun bir mücadele içinde oldukları iddia edilebilir. Bu iddiaların, Kürdistanlı grupların birbirlerine göre göreceli farklılıkları için belki bir anlamı olabilir. Ama yeni durum karşısında Kürt halkının genel çıkarları açısından pek bir değeri yoktur. Bu konuya daha sonra değineceğim.

Günümüzde, Kürt sorununu anlatmak, (Kuzey Kürdistan bakımından) nispeten kolaydır. Sorunun insani boyutları, dil ve kültür üzerindeki baskılar kolay anlatılıyor ve geniş destek buluyor. İnsani boyutun ötesinde, siyasi çözümün öne çıkacağı önümüzdeki dönemde, Kürt sorunu, bugünkünden çok daha açık biçimde bölge ve uluslararası güçlerin "temkinli" yaklaşımlarıyla yüz yüze gelecek, Ortadoğu'nun jeo-politik özellikleri nedeniyle uluslararası planda "kurtlar sofrası"nın çetin bir çekişme konusu olacaktır. Güney Kürdistan'daki durum, bu bakımdan öğreticidir. Irak, Kürtlerin varlığını kabul ediyor; ne ka-

dar uygulanıyor bir yana, orada bir ottonomi de sözkonusu. Ülkemizin bu parçasında, daha çok siyasi bir çözüm arayışı öndedir. Halkımız, bölgede ve uluslararası planda yeterli destek bulmuyor. "Kurtlar sofrası"nda ha bire boğazlanıp duruyor. İlginçtir, dünyada Kürt halkının kaderini özgürce belirleme hakkını resmi düzeyde açıklamış, bir biçimiyle deklere etmiş hiçbir ülke, ülkelerarası kuruluş yoktur!

Son gelişmeler her bakımdan tartışmalı, doğru sonuçlara varılmalıdır. Bu görüşler, bir merkezden yönlendirilen ortak çabalarla, ülkede ve yurtdışında etkili biçimde anlatılmalıdır.

Bu yönüyle, SHP raporu ve onun ulusal demokratik mücadelemize olası etkilerini değerlendirmek önemlidir.

SHP'yi Kürt Sorunu'yla İlgili Zorlayan Faktörler ve Güneydoğu Raporu

Türkiye Cumhuriyeti, Kürt halkının varlığını inkara dayanan bir politika izliyor. Buna uygun olarak, her türlü araç ve olanak kullanılarak, Kürtler ve azınlıklar Türkleştirilmeye çalışılıyor. T.C., Kürtleri hep yok saydı ama gündeminden de hiç çıkmadı. Çünkü Kürt halkı, bu politikayı hiçbir dönem kabul etmedi. Kırıldı, sürüldü, kanı akitıldı, ama hep direndi. Belli sesizlik dönemleri oldu, fakat sonradan Kürt halkı daha güçlü çıkışlarla yeniden direnmeye koyuldu. 1945'lere kadar uzanan katliam ve yığınsal sürgünlerin ardından, 1960'lı yıllarda Kürt hareketi yeniden canlandı. Güçlenerek, 70'li 80'li yıllarda Türkiye'nin en önemli sorunu haline geldi.

12 Eylül Darbesi'nden sonra da benzer bir süreç yaşandı. Üstelik bu kez, kitleler içindeki yoğun propaganda ve hızlı uyanışla birlikte, işin içine, giderek Kürt halkından belli düzeylerde sempati bu-

lan örgütlü şiddet unsuru da katılmış bulunuyor.

Diğer yandan, dünya ve Ortadoğu'daki bazı gelişmeler Türkiye'nin aleyhine geliyor ve Kürt sorununa sempati artırıyor. Türkiye'nin müttetikleri ABD ve Batı Avrupa bile, Türkiye'nin Kürt politikasını geri buluyor ve onu, "çağdaş" bir politika belirlemesi için "sıkıştırıyorlar".

Tüm bu gelişmelerin etkisiyle, son yıllarda, Kürt sorunu, Türk devletinin birincil iç sorunu haline geldi. Sorun, doğal olarak diğer tüm kurum ve kuruluşları, özellikle de siyasi partileri etkiliyor. SHP'deki iç tartışmalar, ihraçlar, istifalar göz önüne alındığında, Kürt sorununun en çok bu partiyi etkilediği söylenebilir. SHP, aynı zamanda Batılı Dostları tarafından da sık sık eleştiriliyor.

SHP'yi Kürt sorunuyla ilgili yeni belirlemeler yapmaya zorlayan çok çeşitli iç ve dış faktörler var ve bunlar birbirlerini tamamladılar. Ancak kanımca, SHP'nin böyle aceleyle görüşlerini bir rapor haline getirip yetkili organlarında kararlaştırması ve kamuoyunun tartışmasına açmasında, üzerinde durulması gereken üç önemli neden rol oynadı.

Bunlardan en önemlisi ve birincisi: SHP'nin Kürdistan'da karşı-karşıya bulunduğu durum, kitlelerin partiden uzaklaşmasıdır.

İç tartışmaların ardından 7 milletvekilinin ihracı ve 10 milletvekili ile çoğunluğu Kürdistan'da olan parti örgütlerinin istifaları, SHP'yi Kürtler arasında zayıflattı. Öyle ki, SHP'nin Kürdistan'da varlığı-yokluğu tartışılmaya başlandı. İnönü ve beraberindeki parti yetkilileri Mayıs ayı başında gerçekleştirdikleri, Diyarbakır'dan başlayıp Van'da sona eren 5 günlük gezileri sırasında bu gerçeği bizzat gözlemlediler.

Gezi sırasında halk, SHP'ye ve Lide-

rine eskiden olduğu gibi pek ilgi göstermedi. Yığınlar, hatta henüz partiden ayrılmamış birçok SHP'li daha çok Kürt ulusal hareketine ve ihraç edilen milletvekillerinin sürdürdüğü "geniş tabanlı sol parti" girişimine sıcak bakıyordu.

Geziye katılan gazeteciler ve diğer gözlemciler, İnönü ve beraberindekilerin yaptıkları tespitlerin, SHP'nin "Güneydoğu Politikası" na etkide bulunacağına inanıyorlar. Nihayet İnönü'nün Ankara dönüşünde, "Güneydoğu Sorunu"yla ilgili rapor gündemleşti. Bunun için gerekli adımlar atıldı.

Bununla ilgili olarak SHP'yi acele davranmaya zorlayan bir neden de, bu arada, kendilerinden ayrılan milletvekili ve diğer partililerin HEP'i (Halkın Emek Partisi'ni) kurmaları oldu. SHP, Kürt sorunu nedeniyle partiden yeni kopmaları önlemek ve partiden yüzünü çeviren Kürtleri yeniden kazanmak, hatta mümkünse ayrılanların HEP'e gitmesini önleyerek onları geri partiye çekmek için elini çabuk tutmak istemiştir.

İkinci etmen, SHP'ye, özellikle Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinden ve diğer uluslararası kuruluşlardan yöneltilen eleştirilerdir. SHP'ye, bu kurumlardan yöneltilen eleştirilerin önemli bir bölümü basına yansıdı.

Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy'un ve daha sonra 7'lerin ihraç olayı, SHP'nin uluslararası ilişkilerini ve prestijini hayli sarstı. SHP hayli eleştirildi ve Kürt sorunuyla ilgili yeni bir tutum alması için daha çok sıkıştırılmaya başlandı. Bu yılın başlarında, bir Alman Sosyal Demokrat partisi Milletvekili, SHP'nin tutumu hatırlatıldığında şöyle diyordu: "*kardeş partiyi biz de eleştiriyoruz, ancak kısa sürede politikalarını değiştireceklerine inanmıyoruz*".

Dış faktörler bakımından önemli bir nokta da, raporun İnönü'nün ABD ge-

zisinden (Mesut Yılmaz'la birlikte yaptıkları ziyaret) sonraya rastlamasıdır. ABD'nin görüş ve önerilerinin SHP'nin tutumunu etkilediği kuşkusuzdur.

Üçüncü faktör de, Türkiye'de Kürt sorunuyla ilgili tartışmaların vardığı düzey.

Kürt sorunu, toplumun tüm kesimlerini sarmış durumda. Konuyla ilgili resmi düzeyde ve genel olarak kamuoyunda çözüm arayışları ve canlı tartışmalar söz konusudur. SHP, bu konuda arayışlara cevap üreten, etkili bir parti olduğu imajı vermek ve ABD ile Batı Avrupa'nın onayını almış öneriler paketiyle, bu doğrultuda düşünen ekonomik ve politik güçlerin, bürokratların beğeni ve desteğini kazanmak amacındadır.

Resmi devlet politikasının iflas ettiği, günümüzde hemen herkes tarafından kabul ediliyor ve bu politikamın yerine yenisinin ikamesi artık devlet katında bile tartışılıyor. Hatırlanacağı gibi geçen yıl sonbahar aylarında devletin yeni bir Kürt politikası oluşturmak istediği basında da tartışıldı. Ancak Nisan ayında Kürt halkına yeniden, yoğunlaştırılmış militarist çözümler dayatıldı. Mevcut uygulamalara rağmen, devletin birçok üst yetkilisi ve Hükümet üyeleri farklı düşünceler taşıyorlar. Bunun son bir örneğini Dışişleri Bakanı Ali Bozer verdi. Türk Özel Sektörünün Avrupa Topluluğu ile ilişkilerini düzenleyen İktisadi Kalkınma Vakfı'nın 27. genel kurul toplantısında yaptığı konuşmada, A.Bozer, "AT'nin hassasiyet gösterdiği Kürt meselesine, "azınlıklar denilen konular" diye atıfta bulunarak, (bu konuda) dünyadaki yeni akımların izlenmesini önermiştir.(19.7.90,Hürriyet) Belli ki yeni akım, AT'nin önerileridir.

SHP, devletin bugünkü resmi politikasıyla içine girdiği açmazı görmektedir. Kürt sorununda verilecek tavizlerin zamanlamasının gelip geçmekte olduğu

fikri, kanımca, Parti Yönetiminde ağırlıklı bir eğilim haline gelmiştir. Yine devletin de, Batı tarafından kabul görececek bir politika değişikliğine gideceği var sayılıyor. SHP, bu konuda iç ve dış koşulların olgunlaşmış olduğunu tespit etmiş ve bu yeni eğilimin öncülüğüne soyunmuştur. Böylelikle muhtemel bir iktidar için Batı'nın desteğini alacak adımlar da atmış oluyor. SHP'nin hazırladığı ikinci Raporun konusunun laiklik olması bu varsayımı güçlendiriyor.

İngiliz Financial Times gazetesinde yer alan bir haber yorumunda, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Horowitz'in Ankara ziyareti sırasında Türkiye'nin demokratik ve laik bir model oluşturarak, bölgede önemli bir rol oynayabileceğini belirttiği hatırlatılıyor.

Aynı yazıda, Türkiye'nin bu rolü oynamabilmesi için, insan hakları konusunda, özellikle Kürt sorununda olumlu adımlar atması gerektiği vurgulanıyor. (aktaran, Günaydın,20.7.90)

SHP Raporu'nun İçeriği ve Hedefleri

Rapor, devletin, hükümetin ve resmi politikaya bağlı gerici çevrelerin sert tepkilerine yol açtı. SHP'yi "bölücülere çanak tutmakla" suçlayanlarda oldu. Oysa gerçekte, SHP, tam tersini hedeflemektedir. Bu konuda en doğru teşhisi, Metin Toket ve M.Ali Birand koyuyorlar.

M.Toket, "Rapor, Anayasadaki deyimle 'Türk milletinin bağımsızlığı ve bütünlüğü, ülkenin bölünmezliğinin' Güneydoğu Anadolu'da nasıl bir tutum takınılmasıyla daha iyi sağlanılacağı hususunda bir teklif, bir görüş getirmektedir.." diyor.(Milliyet,21.7.90)

M.Ali Birand ise, "SHP bu raporuyla, iddiaların aksine, 'Türkiye'nin toprak bütünlüğünü' korumak ve bölücü güçleri et-

kisitleştirme yolunda son derece önemli bir girişimi başlatmaktadır." diyor.(Milliyet,21.7.90)

Gerçek olan budur. Yoksa SHP'nin Kürt halkına özgürlük getirme diye bir derdi yoktur. Sorunu bu çerçeveden dışında tartışmak, SHP'nin niteliğini ve hazırladığı raporun hedeflerini saptırmak olur.

Raporun ana hedefi, Kürt Sorunu'nu Misak-i Milli'yi koruyarak, uniter devlet çerçevesi içinde "çözmek" olmakla birlikte, getirilen görüş ve öneriler, devletin yürürlükteki resmi politikasından önemli ölçüde farklıdır. SHP, bu görüşleri kararlıca savunup parti tabanına ve kamuoyuna mal edebilirse, Kürt Sorununda devletin şu anki politikasından iyice uzaklaşmış olacaktır. "Güneydoğu Raporu"nun parti organlarında karar altına alınması ve kamuoyunun tartışmasına sunulmasıyla bu süreç başlamış durumdadır. Bu yönüyle, SHP'nin bu adımı, önemli politik bir gelişmedir.

SHP Raporu'nda resmi politikadan ayrı olan görüşler hangileridir? Bunları ana başlıklar altında sıralayalım.

-Türkiye etnik bakımdan çoğulcu bir yapıya sahiptir.

-Türk kökenliler dışındaki diğer etnik gruplar dil ve kültürlerini geliştirebilmelidirler.

-Devlet, dil, din, mezhep ve etnik farklılıkları zorla ortadan kaldıracak bir politika izlememelidir. Zorla asimilasyon girişimleri devlet politikası olmaktan çıkarılmalıdır.(Bu görüş Rapor'da vurgulanmakla beraber, Türkçe'nin resmi dil ve zorunlu eğitim dili olması da öneriliyor. Bu ciddi bir çelişkidir.)

-Kürt ulusal kimliği kabul ediliyor. Kendilerini "Kürt kökenli" sayanlar bu kimliklerini özgürce ifade etme olanağına sahip olmalıdırlar.

-Anadil yasağı kaldırılmalı; insanlar anadillerinde serbestçe konuşabilme,

yazabilme, öğretebilme ve kültürel faaliyetlerde bulunma haklarına sahip olmalıdır.

-Devlet, Türk dili ve kültürü dışındaki dil ve kültürlerle müdahale etmemeli, destek de olmamalı; sadece bunlar, Anadolu Medeniyeti'nde zengin bir çeşitliliği oluşturdukları için akademik düzeyde araştırmalı, bu araştırmalar devlet eliyle oluşturulacak araştırma birimleri ve enstitüler tarafından yapılmalıdır.

-Bölgede ekonomik ve toplumsal gerilik, devlet eliyle bir "bölgesel kalkınma planı" temelinde giderilmeli. Bölgenin uniter devlet içinde ekonomik ve sosyal entegrasyonu böylesi özel bir planla daha etkin bir tarzda gerçekleştirilmelidir.

-Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Korumacılık Sistemi kaldırılmalı; yumuşama ve kimi demokratik-kültürel hakların verilmesiyle yığınlar devlet safına çekilmeli; "bölücü" örgütler izole edilmeli, silahlı mücadelenin yığınsal bağları koparılmalı, ordu dışında, bölgedeki halka "şirin görünen" özel anti-terör güvenlik güçleri eliyle "teröristlerle" mücadele sürdürülmelidir. Kürt örgütlerinin dış destekleri, etkin diplomatik girişimlerle kurutulmalıdır.

-Bütün bunlar, "Avrupalı bir tarzda" demokrasi(!) içinde gerçekleştirilmelidir.

-Türkçe, resmi dil olarak eğitim alanında kullanılacak, toplumun ortak (siz zorunlu anlayın) dili olarak tüm vatandaşlara öğretilicek.

"SHP'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri" başlıklı rapordaki ana fikirleri böyle sıralamak mümkün. Bunlara alt başlıklarla daha başka eklemeler de yapılabilir.

Rapor, kendi mantığı içinde bir çok çelişkilerle doludur. En büyük zorluk, konuya ulusal bütünlük ve uniter devlet

yapısı içinde çözüm aramaktır. Etnik çoğulculuğu kabul ediyorsanız, (tabi sorunu Ankara Etnografya Müzesi'nin aksesuarını zenginleştirme tarzında almıyorsanız!) konuyu ulusal bütünlük-ulusal bütünlüğün korunması çerçevesinde çözüm getiremezsiniz. Çünkü etnik grup, çoğunlukla bütünleşmeyen, ortak dil, ırk, milliyet ve kültür bağına dayalı kendi içinde birlik oluşturan bir başka toplumsal gruptur veya nüfus kategorisidir. Onun sorununu, nasıl, zaten bütünleşmek istemediği (daha doğrusu içinde erimek istemediği) çoğunluğun veya egemen ulusun bütünlüğü içinde çözersiniz? Bu açık bir çelişkidir. Çağın koşullarına denk düşen, halkların özgür iradesiyle belirlenmiş siyasal çözüm ve kurumlarla oluşturulmadığı sürece etnik çokluğu uniter devlet içinde de tutamazsınız.

İnönü, bir açıklamasında diyor ki: "...*Çoğulculuk içinde bütünlüğü korumak istiyoruz. Yani uluslararası literatürde çokluk içinde bütünlük*" çözümü öneriliyor. Ama bu yaklaşım çağdaş bir bakışı gerektiriyor. O da, serbest rızaya dayanan, tarihi ve sosyolojik gerçeklerle uyumlu yerel özerklik, federalizm veya ulusların kaderlerini özgürce belirlemenin özgün başka biçim ve kurumlarıyla olur. SHP Raporu'nda bu konu tartışılmıyor.

Yalnız bir yerde, ne anlama geldiği pek belli olmayan elastiki bir ifade var. "...*cumhuriyet, özünde bir siyasal bilinç cumhuriyeti olarak kurulmuştur.*" Bu cümlecikten önce aktarılan düşüncelerden çıkardığımız: bununla T.C.'nin ırk esasına dayanan bir devlet olmadığı söylenmek isteniyor. Bir an için öyle kabul edelim; T.C. "şanlı Türk ırkına" değil, bir siyasal bilinçle dayanıyor. Bu hangi siyasal bilinçtir açıklanmıyor. Biliyoruz ki, bu Kemalizmdir. Peki sizce, "çağdaş Avrupa toplumunun bir parçası olmaya

çalışan ve sorunlarınızı onun demokrasisi içinde aşmaya çalışan" sosyal demokratlar olarak, Türkiye'de bugünkü "etnik çatışmalar-sorunlar", cumhuriyetin dayandığı siyasal bilinç temelinde çözülebilir mi? Bu "siyasal bilinç", Türkleri, Kürtleri, Ermenileri, Arapları, Rumları bir arada tutabilir mi? Tutabiliyorsa, T.C.'nin kuruluşundan bu yana yaşanan bütün bu sorunlar ne anlama geliyor? "Cumhuriyet'in dayandığı siyasal bilinç", bugünkü sorunlara cevap vermiyorsa, bu siyasal bilinçte hangi değişiklikleri öneriyorsunuz? Sizin iktidarınız döneminde, Cumhuriyetin dayandığı siyasal bilinç, kurum ve politikalar değişecek mi? Etnik gruplar, özgür iradeleriyle o yolu seçerlerse, cumhuriyetin dayanacağı bilinç, kurum ve politikalara ne ölçüde ortak olabilecekler? Bu sorulara net cevaplar oluşturulur, kamuoyunun tartışmasına sunulursa, o zaman SHP'nin eklektik biçimde ordan burdan, üstelik sadece kavram düzeyinde topladığı bazı bilgi ve önermelerin anlamı olur. Bugünkü haliyle, önerilerin önemli bir bölümü Batı Avrupa'nın görüşleriyle çakışmasına rağmen, rapor siyasal bir çerçeve olarak Batı demokrasilerindeki yaklaşımlarla da tam çakışmıyor. Kaldı ki, Kürt ulusunun sorunu, salt etnik bir konu değildir. Kürt halkının sorunu, (şu veya bu biçimde çözer bu kendi iradesinde bir konu) kendi kaderini özgürce belirleme; siyasal özgürlüğü ve ülkesinin bağımsızlığını sağlama sorunudur.

Öz itibariyle SHP raporu, Kürt halkının ve azınlıkların sorunlarını çözmekten uzaktır. Rapor, T.C.'nin oluşum sürecinden gelen devlet ve resmi ideolojinin genel olarak politik yaşam, özel olarak devleti kuran bir parti geleneğinden gelen ve onun izlerini henüz taşıyan SHP üzerindeki etkileri nedemyle çağdaş bir özellikten yoksundur.

SHP'nin raporu, esas olarak Sosyal Demokrasi'nin tarihsel rolü ve özelliğiyle uyumludur. Sosyal Demokratlar, halkların ve emekçi sınıfların zorlu mücadelelerle elde ettiği, burjuva devletin esas çıkarlarına ters düşmeyen kimi hakları programlaştırarak, sosyal adalet ve demokrasi yanlısı olduklarını gösterip kitlelerin desteğini kazanmak isterler. Diğer yandan, toplumsal ve politik gelişmeleri önerileriyle sınırlayarak, halkların ve emekçi sınıfların daha ileri mevziler kazanmasını ve sermaye dışında emekçilerden yana bir çözümün önünü tıkamaya çalışırlar. Bu haliyle SHP, Kürt sorununda öyle görünüyor ki, bu rolünü oynamaya devam ediyor.

Devlet İdeolojisi, Siyasal Demokrasi ve SHP'nin Güneydoğu Raporu

SHP raporunun Kürt ulusal mücadelesi açısından hedeflerini bundan önceki bölümde belirttik. Getirilen öneriler Kürt halkının özgürlük mücadelesine etkide bulunacak, ama onun çözüm alternatifini değildir. Konunun bu yanının açığa çıkarılması, bilinç karışıklığının önlenmesi önemli.

Diğer yandan, SHP raporu, demokrasi ve devlet ideolojisi açısından önemli bir gelişmeyi içinde barındırıyor. Buna kısaca değinelim.

Rapordaki görüşlerin önemli bir bölümü, devletin yürürlükteki politikasıyla geliyor. M. Ali Birand'ın bir makalesinde haklı olarak vurguladığı gibi, "SHP Raporu, bugün Türkiye'de bu konuda uygulanan tüm yasalara her yönüyle aykırıdır. İçinde, yazarlarını mahkemeye verdirecek, haklarında yüzlerce yılı bulacak hapis cezalarına çarptırılacak bölümler vardır." Bu görüşte bence abartma yoktur.

SHP Raporu'nda belirtilen görüşlerle, devletin yürürlükteki politikası ana hedefte aynı: Kürt sorununu ulusal bütünlük ve uniter devlet çerçevesinde "çözmek"! Konuya bakış açısı ve çözüm önerilerinde ise, SHP ile devletin yolları şu anda en azından teorik düzeyde birbirinden ayrılıyor.

Devletin resmi ideolojisi, T.C.'nin kuruluşundan bu yana, Kürt halkının ve Lozan Antlaşmasında statüleri belirlenmiş olanların dışındaki azınlıkların varlığını inkara dayanıyor. Milliyetler sorunu, 1924, 1961 ve 82 Anayasalarının hepsinde, diğer yasalarda, kurum ve kuruluşların işlev, politika ve hizmetlerinde daima bu inkar politikasına göre belirlenmiştir. Bu politikanın özünü, Başbakan Akbulut, tartışmalar sürerken yeniden çok özlü vurguladı.

"Kürt yok, Türk var. Bu topraklar üzerinde yaşayan herkes Türk'tür. Türk olmak mecburiyetindedir. Bunun mücadelesini veriyoruz. (...) Politika bakın neler yapıyor. İnsanların gözünü kapatıyor. Rey için, sandalye için, insanlar neler yapıyor, hayret. Biz bunlara izin vermeyiz. Bu bir savaşa, biz bu savaşa varız." (Milliyet, 1.8.90)

Bu görüşler, 1924 Anayasası'nda "milliyetçi devlet", 61 Anayasası'nda "milli devlet", 82 Anayasası'nda "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ifadeleriyle tek ulus (Türk ulusu) tek ülke tanımlamaları ile förmüle edilmiş, Türk olmayanların varlığı inkar edilmiştir. Bu görüşler, bilim ve kültür kurumlarına, devlet ideolojisi olarak sunulmuştur. Onlar da bu uygun görüşlerle kamuoyunun bilincini o doğrultuda oluşturmaya çalışmışlar.

Şimdi 1990 yılında, hangi nedenlere dayandığını daha önce açıkladık, kendine sosyal demokrat diyen bir parti, çıkıp bir raporla, Türkiye'nin etnik bakımdan çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu,

Türklerin dışındakilerin de dil ve kültürlerini kullanabilmeleri gerektiğini belirtiyor ve iktidara geldiğinde buna uygun bir politika izleyeceğini ilan ediyor. SHP bu söylediklerinin arkasında durabilecek mi, bu girişim ve düşünceler hukuksal engellere takılır mı, bunlar önümüzdeki dönemde ortaya çıkacak. Ancak eğer bu tartışma sürer ve kamuoyunda destek bulursa, SHP bunu kararlca savunursa, devlet ideolojisi çok büyük bir yara almış olacaktır.

SHP'yi Kürt halkına umut olarak sunma yanlısına düşmeden, bu tartışmada devlet ideolojisi ve resmi politikanın yenilgisi için tutum takınmak gerekir. Çünkü bu sorun, Kürt halkının çıkarıdır. Bu nasıl yapılmalıdır, ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta, Kürt ulusal demokratik hareketinin birlik ve bütünlüğünü gözetmektir. Bu tür önerilerin ve çözümlerin özünü açığa çıkarmak, teşhir etmek. Ama aynı zamanda bunun yarattığı tartışmaları, çelişkileri derinleştirici bir tutum takınmak. Bu partilerin kontrol ettiği milyonlarca insanın, yaklaşık yetmiş yıllık ırkçı-şoven şartlandırmayı kırması, devletin onlara şırınga ettiği "Kürt düşmanı" propagandaların etki alanından-belli ölçülerde de olsa- çıkması, küçümsenmeyecek politik-sosyolojik bir değişim olur.

SHP Raporu'yla bir kez ortaya çıkan Türkiye'deki bu çekişme, siyasal demokrasinin önemli bir konusudur. Bu çatışma, burjuva demokrasisi planında, ona karşı olan 12 Eylül rejimini savunun güçlerle, giderek dünyadaki politik değişimlerin daha çok etkisine giren Batı Avrupa yanlısı güçler arasında bir siyasal çekişmeyi de ifade ediyor. Bunun izlerini M.A.Birand'ın satır aralarında yakalamak mümkün.

"Umarız DGM ve Bölge Valiliği harekete geçer ve raporu mahkemeye verir."

"Böylece son defa bir hesaplaşmaya gidilir ve bu çağ dışı politika yenilgiye uğrar. Serbest tartışma dönemi başlar."

"SHP bu ülkenin beklediği bir atılımı gerçekleştirmiştir. Bundan sonra hepimize görevler düşüyor." (Milliyet,21.7.90)

Görüldüğü gibi bir "hesaplaşma"dan bahsediliyor. Birand, ertesi günkü makalesinde, SHP raporunun ortaya çıktığı görevleri "beceremez ve kısır bir kavganın içine düşer, birbirimizi ihbarlama yarışına girersek, işte o zaman tam bir karanlığa gömüleceğiz" diyor ve ekliyor:

"Ülkenin kederini tartışma olanağını kaçıracak ve 'etkin güçler' haklı olarak; bırakın bakalım, biz bildiğimiz gibi yapalım. Zira siz beceremiyorsunuz' diyeceklerdir."

Türkiye'de Kürt sorunu, siyasal demokrasinin temel sorunlarından biridir. Bu konuda çağdaş, politik bir çözüm bulunmadıkça, Türkiye'de Batılı ölçülerde bile bir demokratik rejim kurulamaz. Birand, bu gerçeği görüyor. SHP raporuyla başlayan tartışmayı, Batılı ölçülerde siyasal demokratik bir gelişme için derinleştirmeyi öneriyor. Bu becerilemezse, Türkiye'de demokratik gelişmeyi güdükleştirecek Milli Güvenlik Kurulu'nun bugünkü "klasik politikası'nın başarı kazanacağını vurguluyor.

Tartışmalar, boğulup siyasal demokratik gelişme "karanlığına gömülecek" yoksa Batı'nın istediği doğrultuda bir politik açılım mı beraberinde getirecek bunu önümüzdeki dönem hep beraber göreceğiz.

Kürt Sorunu ve Sosyal Demokrasi'nin Tutumu

Türkiye'de temel burjuva siyasal eğilimlerin (muhafazakarlar, sosyal demokratlar, liberallerin) Kürt sorunuyla

ilgili politikaları genellikle aynı olmuştur. Bu güçlerin görüşlerine devlet ideolojisi kaynaklık etmektedir.

Türkiye'de kendilerini sosyal demokrat politikanın takipçisi olarak gören hareketin, kendine özgü tarihsel bir geçmişi ve biçimlenmesi vardır. Türk sosyal demokrat hareketi, Batı Avrupa'da olduğu gibi işçi hareketine dayanmıyor ve düşünsel-ideolojik bir birikime ve geçmişe sahip değildir. Kendilerini sosyal demokrat olarak tanımlayan SHP ve DSP, devletin kurucusu CHP'ye dayanıyorlar. CHP'nin de siyasal kültürü, fikir ve ideoloji kaynağı, İttihat ve Terakki'ye, Jön Türklere, Kemalizme dayanıyor. Türk sosyal demokrasininin Kürt sorunuyla ilgili görüşleri işte bu kaynaklardan besleniyor. Bu da kısaca, ırkçı milliyetçilik, şovenizm ve asimilasyonculuktur. Kürt isyanlarını kana bulayan, Kürt halkını kırımdan geçiren CHP olmuştur. M.Kemal'in ve CHP'nin mimarı olduğu devlet ideolojisinden, bu kanlı geçmişten sıyrılmak, halklar meselesinde çağdaş bir tutum izlemek, geçmişle bağlantılı bu kimliği redetmeyi ve devlet partisi çizgisinden uzaklaşmayı gerektiriyor. Türk sosyal demokrat akımının bu hesaplaşmayı yaptığı söylenilemez. Hele Kürt sorununda devletçi kafa ağır basmaktadır.

DSP(Ecevit), Kürt sorununda etnik faktörü kabul etmiyor. Ona göre Türkiye'de yaşayanlar, hangi etnik kökenden gelirse gelsin, hepsi birlikte Türk ulusunu oluşturuyorlar. Türk'ün adı, bir ırkın adı değil, bir ulusun adıdır. Bu nedenle, etnik farklılığı çağrıştıracak yaklaşımları şiddetle eleştiriyor. Tarihi ve toplumsal gerçeklere, bilime ters düşen bu hezeyanı tekrarlayıp duruyor. Doğrudur, yerküremizde değişik etnik grupların kaynaşmasından ortaya çıkan uluslar vardır. Örneğin İngilizler: Normanların ve Saksonların karışımıdır. Veya Ame-

rika ulusu. Ancask İngiliz ulusu, ne tek başına Norman, ne de Sakson'dur. Ecevit'in formülü ise açık: Türk-Kürt-başka etnik gruplar = yine Türk(!). Türk halkının, ırk, dil, kültür bağlarıyla birbirine bağlı, tarihi geçmişe sahip bir topluluk olduğu bilinir ve bu, dünyaca kabul edilir. Ecevit'in tanımlaması zorlama ve saçmalaktır. Sağın "*hepimiz Türk'üz, Türk olmak zorundayız*" görüşü, sosyal demokrat Ecevit'in görüşlerinden daha "dürüst"çedir!

Ecevit, temel sorunu bölgesel ekonomik ve sosyal gerilikte görüyor. Bu giderilirse, problemin çözüleceğini iddia ediyor. Bay Ecevit, bu görüşleriyle devlet adamlığına yakışır bir edayla resmi ideolojinin takipçiliğini yapmaya devam ediyor.

Bu bakımdan SHP Raporu'ndaki görüşler, DSP-Ecevit'in görüşlerinden göreceli olarak "ileri"dir. DSP bağnaz bir devlet partisidir. Kürt sorunu bakımından "*Türk milletinin ve devletin bölünmez bütünlüğü*" esas şiarıdır.

Şimdiye kadarki politikaları, uygulamaları ve liderliğinin özellikleri itibariyle, SHP'nin, devlet partisi çizgisinde olduğu da açık. Parti'nin, bu son adımıyla, kimliğinde bir değişim olacak mı? SHP'nin salt Kürt sorunu bakımından değil; Türkiye'de politik yaşamın sivilleşmesi, devlet kaynaklı militarist etkilerin azalması, Batı Avrupa ölçülerinde siyasal demokratik bir değişim için devlet partisi çizgisinden uzaklaşması gerekir. Böyle bir kimlik değişimi olumlu olur. Ama bu, çok zor görünmüyor.

Sonuç Yerine

Kürt sorunuyla ilgili, Türk siyasal yaşamındaki-ister sosyalist, ister burjuva güçlerde olsun- değişimler, daima Kürt ulusal hareketinin kendisini dayat-

masının ürünü olmuştur. Siyasal tarihimiz bunu kanıtıyor. Bu bağlamda, önümüzdeki dönemde Kürt sorununa yaklaşımları, yine ağırlıkla Kürt Hareketi'ndeki değişimler belirleyecektir. Onun içinde, "çuvaldızı başkasına batırırken, iğneyi de biraz kendimize batıralım". Kürt ulusal hareketinin derlenip toparlanması ve bölgedeki politik-diplomatik gelişmelerde sadece potansiyel olarak gözetilen değil, reel ve dinamik bir güç olarak taraf olabilmesi için uygun politik ve örgütsel atılımlarda bulunmak gerekir. Bunun için de, kendi grubu, biricik partisi için politika yapmaktan kurtularak, ulusal düzeyde kabul gören, kitlelerin desteğini alan görüş ve politikalar oluşturulmalı ve bu politikalar uygun örgütsel yapılarla (ulusal otorite, konsey, cephe, adına ne dersanız) temsil gücüne ulaştırılmalı, hayata geçirilmelidir. Kürt sosyalistlerinin, yurtseverlerinin yoğunlaşması gereken önemli bir konudur bu! Ulusal harekete önderlik, öncülük, liderlik kavramları, Kürdistan ulusal demokratik hareketini toparlama, ulusal düzeyde temsilini ortaya çıkararak onun gücünü dosta, düşmana gösterecek politik beceride, ustalıkta anlamını bulur. Bir parti veya grup, istediği kadar kendisini öncü, önder ilan etsin, o ancak kendi yandaşlarının önderidir. Kürt ulusunun, ulusal demokratik hareketinin önderi olamaz. Bugünkü tablo budur. Bu durum, Kürt Hareketi'ni oldukça zayıf düşürüyor.

Günümüzde, Kürt sorununu T.C.'nin birincil iç sorunu haline getiren, tek tek örgütlerimizin, sosyalist ve yurtsever insanlarımızın verdiği mücadelenin yarat-

tığı potansiyel güç; bunun devlet üzerinde oluşturduğu baskıdır. Kürt Hareketi, bu konuda sevindirici bir gelişme katetti. Düşünün ki, dağınık kanallarda süren bu mücadele ulusal düzeyde ortak bir yönetim ve temsil gücüne ulaştı, bunun yaratacağı olumlu etkiler saymakla bitmez. O taktirde, Kürt Hareketi tarihinin yeni bir aşamasına geçmiş olacaktır. Filistin ve Güney Afrika'da çağdaş emsallerinde olduğu gibi, dünyada, Ortadoğu'nun vazgeçilmez dinamik bir gücü olarak herkes tarafından dikkate alınmak zorunda olur. Kürt Hareketi, bu aşamaya geçmenin ihtiyacı içindedir ve kanımca bunun sancılarını yaşamaktadır. Bu gelişmenin önündeki ideolojik, politik ve örgütsel engeller, her kürt sosyalistinin, yurtseverinin, deyim yerindeyse, uykusunu kaçırmalıdır. Böyle bir gelişme, Kürdistan'ı aralarında paylaşan devletler üzerinde de, SHP gibi burjuva siyasal güçler üzerinde de, Sol ve demokratik güçler üzerinde de derin etkilerde bulunacaktır.

Kürdistan ulusal hareketi içindeki, önemseydiğim ama Kürt ulusunun genel çıkarları karşısında yapay bulduğum, iç sorunları yakın süreçte çözümsüz gören, bu nedenle de yukarıda belirtilen düzeyde bir birliğe dudak bükenlerin varlığına ve etkilerine rağmen, bu görüşlerde ısrar etmek dışında bir yol yoktur. Bu düşünceler, kimilerine göre "aşırı bir iyimserlik", hatta "hayal" olarak görülse bile, derim ki, Kürt sosyalistleri, yurtseverleri bu "iyimserliği" elden bırakmamalı, gerçeğe ebelik eden bu "hayal"den vazgeçmemelidirler!

Legal Parti Ve Sorunlar

Alan Rona

Bugün Türkiye'de ve Kürdistan'da ilerici, devrimci güçler, dün olduğu gibi, yeniden bütün boyutlarıyla örgütlenme sorununu tartışıyor. Kuşkusuz sömürgeci sistemin bütününe ve sömürü mekanizmasına karşı verilecek etkin bir mücadele, bu siyasi olgunun yaratılmasına bağlıdır. Ve dikkat edilirse tartışmaların yasal-yasal olmayan eksenini bu sorun oluşturmaktadır. Kitlelerin belli siyasi ve toplumsal hedefler etrafında organize edilmesi, yetkinleştirilmesi ve daha ileri düzeylere götürülmesinin ancak bu sorunun çözümü ile mümkün olduğu görülmektedir.

12 Eylül yenilgisinin her iki ulusun ilerici güçlerinde yarattığı sarsıntı, 12 Eylül öncesi belirli toplumsal ve siyasal fonksiyonlara sahip olan örgütlerin ya hepten ya da önemli oranda işlevsiz kalmalarıyla bütünleşince, ilerici güçlerin yeni arayışlara yönelmesi bir zorunluluk haline geldi. Bu gelişmelere bağlı olarak Legal Parti sorunu da, siyasi güçlerin büyük bir bölümü tarafından gündemleştirilmiş oldu.

12 Eylül terör ortamının kısmen kırılmasının hemen ardından, özellikle Türk sol kesiminin büyük bir ekseriyeti, legal partileşme sorununda kendini alabilmesine yoğunlaştırdı. Özellikle de 1984

yılından bu yana şu anda sayılarını hatırlıyamıyacağımız oranda, açık oturum, konferans ve panellerde sorun kitlelere açık bir tarzda ele alındı. Ayrıca sorun, bu kesimlerin yayın organlarında alabildiğine tartışıldı sayılır. Sosyalist Parti'nin kuruluşuyla başlayan süreç, TBKP (Türkiye Birleşik Komünist Partisi)'nin legalleşme-meşruiyet kazanma girişimleri yanında, ayrı bir çalışma da, Kuruçesme toplantılarıyla devam etmiş; soruna ilgi duyan kesimler yayın organlarında bu tartışmayı sürdürmüş; ayrılık ve birlik noktalarını kendilerince netleştirmişlerdir. Buna bağlı olarak belli perspektiflerde anlaşılanlar yeni legal sol bir parti oluşturma hazırlıklarına başlamışlardır. Örneğin: "Sosyalistlerin Birlik Partisi" adı altında yürütülen faaliyetin yanısıra, bir kesimde "Devrimci Blok" adı altında bir bloklaşmaya gitmiştir.

Legal partileşme sorunu, Kürt ilerici kesimlerinde ise, bir belirsizlik ve kararsızlık şeklinde tezahür etti. Özel olarak Kürt ilerici kesimlerinin kendi özel (örgütsel-teorik-siyasi) sorunlarını, Türk Solu'na benzer legal platformlarda tartışma olanaklarından yoksunluğu yanında; genel olarak ilerici hareketin yetkinsizliği ve kitleler açısından fazla

anlam ifade etmeyen subjektif tepkiler her zaman olduğu gibi, bu sorunu da alabildiğine kısır ve verimsiz bir sürece itmiştir. Dikkat edilirse Kürt solu, birbirini dinleme, birlikte tartışma, birlikte sonuçlara varma düzeyini dahi yaratamamıştır. Örneğin: Bir grubun yasal parti sorununa olumlu yaklaşımına karşı, diğer bir başka grubun hiçbir ciddi argüman sunmadan sorunu, ihanet-ajanlık gibi safsatalarla değerlendirme yaklaşımını nasıl izah etmek gerekir. Kanımca bunun altında yatan asıl etken, kitleleri ilgilendiren bu önemli sorunlara dar pratik gözlem ve akıl yürütmeler düzeyinde bakma olgusu kaynaklık ediyor. Yoksa bir bütünsellik oluşturan örgütlenme olayının bir yanını kutsayıp, diğerini "şeytan gibi taşlama"nın bir anlamı var mıdır?

Burada elbette yasal parti sorununda Kürt ilerici yurtsever kesimlerin tümünden ilgisiz ya da bu alana duyarlılık göstermedikleri; teorik ve ilkeli yaklaşımların hiç olmadığını söylemek istemiyorum. Bu konuda özellikle ülkede çok sınırlı olanaklara karşın, gerekli ilgi ve çabayı sarfeden insanlar olduğu muhakkaktır. Ülke dışında da politik grupların yanında belirttiğim çerçevede farklı yaklaşımları olmuş ve değişik perspektiflerde sorun bazı yayın organlarında değerlendirilmiştir.

Burada, yasal parti sorununa yaklaşımları itibarıyla bazı eğilimlere kısaca da olsa değinmekte yarar görüyorum.

Kürdistan'da belli bir eğilim, özellikle Türk burjuva parti deneyimlerinden gelen ve kendisini riske etmekten özenle kaçınan "sigortalı" eğilimdir. Bu kesime, Kürdistan gibi düşmanın "azgın saldırı ve terörünün olduğu bir ülkede, gerekliliği tartışılmayacak olan yasal olmayan savaşı kabul ettirmek en azından bu aşamada güçtür. Ayrıca bu kesim ya da eğilimde, vazgeçilmez bir tutku da parlamentarizm tutkusudur.

Bu amaca varmak için de Türk siyasi sistemiyle fazla çatışmayacak bir yapılanmada yer almak gerektiği inancıydırlar. Kısacası böylesi bir çalışma bunlar için "herşey"dir.

İkinci bir eğilime göre ise yasal parti, yasal çalışma sıfatları başlıbaşına bir olumsuzluğu hatta bir sapmayı ifade etmeye yetiyor. Bu düşünceyi taşıyan kimi siyasi kesimler, yasal planda yapılabilecek çalışmaları yorumlarken, bu alanın sömürgeci devletin ve onun işbirlikçileri konumunda olan çevrelerin bir oyunu, onun, devrimci, özellikle de "komünist" hareketi manipüle etme aracı olduğu inancındadırlar. Bu kesimin yasal planda bir beklentisi yoktur. Onlar mantık olarak kendilerini "illegalite"ye mahkum etmişlerdir.

Bu iki eğilim dışında asıl üzerinde durulması gereken, her iki eğilimi de yanlış gören ve legal olanakların ulusal ve toplumsal mücadelemiz açısından gündeme getireceği kazanımların bilincinde olan kesimdir.

Mevcut gelişmeler iyi gözlemlendiğinde, özellikle de yasal parti konusunda ortaya çıkan başlıca eğilimler bunlardır.

Yapılması Gereken Nedir

Çağdaş devrimci-yurtsever, sosyalist ya da burjuva düşüncenin temel sorunu, hiç şüphesiz ki, örgütlenme yani parti sorunudur. Bu sorun reel anlamda çözüme kavuşturulmadan, toplumsal, ulusal, siyasi, ekonomik ve kültürel amaçlara varmanın mümkün olamayacağı; hem dünya hem de ülkemiz pratiğinde anlamlı bir tarzda kanıtlanmıştır. Bu nedenle, somut olarak hem Türkiye hem de Kürdistan çağdaş tarihine bakıldığında parti sorunu, her iki ulusun ilerici güçlerince sürekli olarak gündemde tutulmuş ve çözümü için de farklı alan ve anlayışlarda çabalar sarfedilmiştir.

Ancak bütün bu çabalara rağmen, toplumsal ve siyasal etkisizlikleri ve marjinalikleri nedeniyle kurulan mevcut partiler, toplumun temel reel istemi olan parti sorununu gündemden çıkaramamıştır. Bu sorunun ülkemizde ulusal kurtuluştan yana olan güçlerin ne düzeyde örgütlü olduğu yönüyle irdelendiğinde daha net görüleceği kesindir. Örneğin: Bugün Kuzey Kürdistan'da yaşayan onbeş milyona varan Kürt halkının yüzde kaç örgütler (Kürt örgütleri) tarafından partileştirilmiştir. Bu rakamların onlar ya da yüzlerle ifade edilebilecek bir düzeyde olduğu muhakkaktır. Bu gerçek dahi olayın vahametini göstermeye yeter sanırım.

Çok açıktır ki, mevcut yapıların hiçbir-görelî olarak birbirlerine göre etkin olsalar da- toplumu ulusal kurtuluşa seferber edecek konum ve etkinlikte değildirler. Bu olayın yasal olmayan yönü. Olayın diğer yönüne yöneldiğimizde, yani yasal (legal) yönüne. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi Kürt ulusal güçlerin legal planda politik örgütler kurma olanaklarının olmaması nedeniyle, halkın geniş kesimleri sömürgeci güçlerin partilerine kanalize olmuş ve onlara güç katmaktadırlar. Ve düşman halkımızdan aldığı bu güçle kendi sistemini sağlamlaştırmakta; ülkemiz üzerindeki hegemonyasını önemli oranda bu potansiyelle sürdürülebilmektedir. İşte bu olgu, ulusal ve toplumsal gerçekliğimizi paradoksunu oluşturuyor.

Son dönemlerde tartışma gündemine bir kez daha giren yasal parti sorununu bu bağlamda değerlendirmek gerekir kanısındayım. Açıktır ki, yasal planda ulusal güçlerin kendi toplumları üzerinde etkinlik sağlama araçlarından biri olan yasal parti sorununa kayıtsız kalmak ya da inisyatifin yeniden tasvibi mümkün olmayan güçlere devrinin sakıncaları ortadadır.

Bugün Türkiye ve Kürdistan'da ken-

disini belirgin bir şekilde gösteren olgu; yasal siyasal planda doldurulması gereken bir boşluğun olmasıdır. Dikkat edilirse bu nedenle, sınırlı da olsa belli politik kesimlerin kurulan ya da kurulabilecek yasal bir partinin ilkelerini ve zeminini gündemlerine getirdikleri görülmektedir. Ayrıca halk kitleleri de artık bugüne değin destek verdikleri mevcut sömürgeci burjuva partilerinden bir uzaklaşma ve yeni bir arayış sürecini yaşıyor. Özellikle de sosyal demokrat SHP ve DSP'nin giderek daha ileri boyutlarda devlet düzeniyle siyasi ve ekonomik bir entegrasyona girmelerinin -bu sosyal demokrasinin evrensel karakteridir-, kitlelerin yükselen muhalefetinin yeni kanalları aramaya yönelmesinde bir faktör olduğu muhakkaktır.

Halk kitleleri, giderek ağırlaşan toplumsal ve siyasal bunalım ortamında, doğal olarak mevcut burjuva düzen partilerinin dışında daha savaşkan daha radikal örgütlere gereksinim duymaktadır.

Bu somut gereklilik nedeniyle, bugün ülkemizde ilerici güçlerin karşışarşıya oldukları görevlerin başında; bu talepler doğrultusunda yükselen kitle hareketine örgütsel bir yapı kazandırma işlevi geliyor. Şüphesiz ki, sorunu salt kitlelerin talepleri bağlamında ele almanın yanlış olacağını; sorunun, kitlelerin talepleriyle birlikte, tarihsel ve siyasi gereklilik planında görülmesi gerektiğini ayrıca belirtmekte yarar var. Çünkü Kürt ulusal demokratik mücadelesinin bugün olmasa dahi, yarın legal planda partileşme ve buna bağlı olarak değişik ulusal kurumlaşmaları gündemine getireceği muhakkaktır.

Bu nesnel koşullar nedeniyle, Kürdistan ulusal güçleri için legal parti sorunu bence, bir yasa, bir hukuk sorunu çerçevesinden çıkarılıp daha çok politik bir sorun olarak tartışma platformlarına taşınabildiği ölçüde anlam kazanabilir.

Açıkçası bugün yasal olmayan düzeylerde "meşruiyet" kazanan Kürt politik örgütlerin, yasal planda da bu toplumsal ve politik meşruiyeti kazanma sürecine aktif olarak katılmaları gerekir. Daha dün kadar Türk sol kesimleri, Kürdistanlı politik güçlerin kendi ulusal örgütlerine yönelmelerini hep "milliyetçi", "gerici", "Bundçu" sıfatlamalarıyla değerlendirmişlerdi. Ne zaman ki, mücadelenin zorlu dönemlerinde, Kürt örgütleri tarihsel ve toplumsal bir rol oynamaya başladılar; onların "meşruiyetleri" ve bağımsız örgütlenme "haklılık"ları da kabul edilmiş oldu.

Bugün de Kürt ulusal hareketi yasal planda, kendi siyasi talepleri doğrultusunda ulusal örgütlerini yaratabilmelidir. Yeter ki, böylesi tarihsel bir görevi yerine getirebilecek koşullar sağlansın. Bunun ciddi bir mücadele ve özveriye gerektirdiği kuşkusuzdur. Günümüzdeki gelişmeler dikkatle gözlemlendiğinde, bir anlamda bu sürece girileceğinin işaretleri giderek artmaktadır. Unutmayalım ki, sosyal gelişmenin dinamiği her türlü subjektif etkisinde sonunda aşar.

Legalleşmenin Güncel Sorunları

Legal partileşme sorunu Kürt devrimci-yurtsever kesimlerde, doğrusu, SHP içindeki gelişmelerle birlikte aktüalleşti. Yoksa Kürt solu ya da diğer bazı kesimlerin legal planda kurulacak bir partiye fazla rağbet ettikleri yoktu. Çünkü bugün soruna fazla duyarlılık gösterenler-en azından çoğunluğu- bir dönem öncesine kadar SHP ile birlikte davranan kesimlerdi.

SHP Yönetimi'nin Paris Konferansı'na katılan yedi Kürt kökenli milletvekilini partiden alelacele ihraç etmesi ve buna tepki olarak da parti teşkilatında meydana gelen yığınsal ayrılmaların ar-

dından, bu kesimlerde bir arayış başladı.

Devletin resmi ideolojisi ve politikalarının temsili konusunda birbirleriyle yarışan merkez sol partilerin (SHP-DSP), özellikle de Kürt ulusuna karşı yürütülen baskı politikalarının sadık bir uygulayıcısı olma durumları -son SHP Güneydoğu Raporu'nu farklı bir bağlamda değerlendirmek gerekir-, doğal olarak bu partilerde çalışan Kürtleri düşünme ve bir tutum almaya zorladı. Yedi milletvekilinin ihracına bir tepki de, SHP yönetiminin tutumunu benimsemeyen kimi türk ve kürt kökenli milletvekillerin partilerinden ayrılması ile oldu. Ayrılan milletvekillerinin sayısındaki artış-mecliste grup kurma beklentisi- kamuoyunun dikkatlerini bir anda yeni bir oluşumun üzerinde odaklaştırdı. Ve bilindiği gibi "Yeni Oluşum" adı altında başlayan partileşme süreci "Halkın Emek Partisi" adıyla kurulan parti ile noktalandı.

Şu dönemde legal planda sosyal demokrat partilerden ayrılanlar ve diğer ilerici kesimlerin en fazla ilgi duydukları ve tartıştıkları parti, Halkın Emek Partisi'dir. Her ne kadar program ve hedefler planında merkez sol bir konumdan kendini kurtaramamış da olsa, mevcut diğer merkez sol partilerden daha radikal söylemleri ve toplumun gündeminde olan kimi siyasi sorunlardaki tutumu nedeniyle daha aktif görünmesi, HEP'i diğer partilerden ayırabilmektedir. Burada bir noktanın altını çizmekte yarar vardır: HEP bir Kürt partisi değildir. Kürtlerin çoğunlukta olmasına rağmen, kürt-türk demokrat, ilerici, yurtsever kesimlerden oluşan bir yapılanmadır.

Bugünkü konum ve yapısı itibarıyla konjonktürel bazı durumlara bağlı olarak kurulan HEP, bir geçiş partisi görünümündedir. Daha açıkçası, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bir tepki

hareketidir. Zira mevcut burjuva partiler dışında kurulan bir partinin nasıl bir dünya görüşüne sahip olacağı, ne tür bir programla politik arenaya çıkacağı önemlidir.

Halkın Emek Partisi'nin programını diğer sosyal-demokrat partilerin programlarından ayıran temel görüş farklılıkları fazla belirleyici bir nitelik taşımamaktadır. HEP'de, kendini düzen içi mekanizmalarla sınırlayan bir görünüm sergilemektedir. Çünkü şu aşamada legal bir parti, kendisini mevcut yasalar çerçevesinde biçimlendirme, hareket etme gibi bir kısıpaca sokarsa; bu, doğal olarak hukuksal-yasal sorunların sürekli gözetileceği bir sürecin kabulü demektir.

Bütün bu sınırlı yasal çerçeveye rağmen, sosyal demokratlardan daha solda bir siyasi partinin acil bir ihtiyaç olduğu, birleşik yığınsal bir partiye bir an önce ulaşmak gerektiği perspektifinden hareket eden kimi siyasi kesimlerin, doğal olarak önlerine koymuş oldukları parti kurma projesinde iradi bir tutum içinde olacakları muhakkaktır. Zira bu kesimler için, mevcut koşullarda siyasi yaşama müdahale etmek, toplumsal muhalefete öncülük etmenin başkaca bir yolu yoktur. Bu nedenle önemli bir kesiminin mevcut sosyal demokrat partilerden kopup yeni bir "alternatif" oluşturmaları anlaşılır bir olaydır.

Burada asıl üzerinde durulması gereken sorun, geçmişte ve günümüzde farklı politik alanlarda mücadele eden devrimci kesimin tutumudur. Devrimci kesimin legal parti karşısında ki tutumuna bakıldığında genel olarak, Kürdistan'da değişik sol kesimlerin bu konuya ilişkin perspektifleri olmakla birlikte; bu alanda ki gelişmelere gerekli müdahaleyi yapıp işin öznesi olma durumuna gelememektedirler. Dikkat edilirse hemen hemen her kesim ya da partinin kendini angajmanlardan sakınan bir

bekleme politikası yürüttüğü görülüyor.

Bunda etkin olan faktörlerin başında, hiç şüphesiz ki, Kürdistan yurtsever güçlerin kendi aralarında bir birlikten yoksun oluşları geliyor. Bütün alanlarda ki dağınıklık ve otoritesizlik, bu çalışma alanında kendisini daha da belirgin bir şekilde gösteriyor. Bunun dışında "Bugün koşulları yoktur", "legalite Kürdistan halkının mücadelesini dumura uğratan bir manevradır" mantığından hareket eden, içinde buldukları küçük etkisiz grup ya da "parti" ler içinde faaliyet göstermeyi yeterli gören, perspektifsiz, çapsız bir "profesyonel politikacı" eğilimin tutumu vardır. Bunlar düşünce üretme ve yeni sentezlere varma yeteneklerinden yoksun olduklarından, "küçük olsun benim olsun" "memnuniyet"inden bir türlü kurtulamamaktadırlar.

Legal Parti Gerekli midir?

Bugün ülkemizde alabildiğine dinamik bir süreç yaşanıyor. Kürdistan'daki toplumsal dinamikler ağır da olsa artık harekete geçmeğe başlamıştır. Bu nedenle egemen ulus burjuva partilerinin düzen içi mekanizmaları yaratarak yükselen muhalefeti yeniden kendilerine kanalize etme çabaları karşısında, yurtsever ilerici güçlerin legal planda kendi alternatiflerini oluşturmaları bir zorunluluktur. Bu boşluğun doldurulmaması, kitlelerin kontrol erkini egemen güçlere bırakmakla özdeştir. Çünkü Kürdistan'da kitleler henüz Türkiye'deki mevcut çarpık parlamenter sistemin etkisinden kurtulmuş değildir. Bir seçim platformu dahi, kitleleri alabildiğine hareketlendirmekte ve onları yeni arayışlara rahatlıkla seferber edebilmektedir.

Bu nedenle legal parti sorununu sıradan değerlendirmelerle geçiştirmenin doğru bir tutum olamayacağını kabul et-

mek lazım. Aksine, bu alanda atılacak adımların anlamı, niteliği ve boyutları üzerinde ciddiyetle ve derinlikle durmak gerekir.

Legal bir parti hiç şüphesiz ki, ulusal kurtuluş savaşımız için nihai bir örgütlenme olarak algılanmamalıdır. Bu ciddi, çok yönlü gelişen bir sürecin olgunlaşması bağlamında ele alınmalıdır. Legal parti bu olgunlaşmanın bir unsuru olarak değerlendirilebilir ancak, bir anlam kazanabilir. Yoksa Kürt ulusal hareketi, kendini düşmana tümenden hedef durumuna getirebilecek bir anlamsızlığa asla düşmemelidir.

Ayrıca, legal planda yürütülecek tüm faaliyetlerin, ülkemizin özgül durumundan kaynaklanan açık olmayan örgütlenmelerin -etkinlikleri bir yana- ulusal kurtuluş savaşımızın gerekli bir unsuru oldukları bilincini taşımaları gerekir. Çünkü tarihsel ve toplumsal koşulların bir gerekliliği olan bu örgütlenme tarzı, gerek ideolojik, politik hedefler itibarıyla olsun; gerekse legal bir partinin nesnel koşullar nedeniyle sahip olamayacağı özel fonksiyonlar düzeyinde bir mücadele geleneğine sahiptir. Bu gerçekliği görmezlikten gelen herhangi bir açık siyasi faaliyetin güvencesi olamaz. Buna karşın, bugün pratik olarak güncel duruma gelen yasal partiye, mevcut açık olmayan hareketlerin program ve nihai hedefleriyle yüzde yüz örtüşmediği gerekçesiyle karşı çıkmakta önemli bir yanılgıdır.

Yasal parti, bugün somut talepler düzeyinde hangi politik işlevleri yerine getirebilir bağlamında tartışılırsa, bir anlam kazanabilir kanısındayım. Yoksa varolan koşullarda kurulan ya da kurulabilecek bir legal partiyi nihai oluşumla eş sayan ya da öylesi bir beklenti içinde olmanın mantığı reel ve tutarlı bir mantık değildir.

Yasal bir partinin fonksiyonları her ne kadar sınırlı da olsa, -ülkemizin özgül

lûğü bakımından- doğal olarak çıkış noktası, ülkenin ve toplumun gündemine ilerici-yurtsever güçlerin müdahalesinin etkinleşmesinde yardımcı bir rol oynamak olmalıdır. Parti bu doğrultuda somut olarak önümüzdeki sürecin politik gereksinimlerini tespit etmeli; her düzeyde politika üretmek önüne koyduğu siyasi amaçlarla uyumlu kararlı bir mücadele yürütmelidir. Ancak bu şekilde gelişmelere aktif bir tarzda müdahale eden parti, toplumun, ulusal ve toplumsal kurtuluştan yana en geniş güçlerine ulaşmayı başararak onları legal mücadelenin araçlarına sahip kılacak ve mevcut baskı ve zulüm sistemine karşı tutum alma konumuna getirebilecektir.

Somut olarak: bu amaçlar doğrultusunda kurulan yasal bir partinin gündemi ve önündeki hedefler de hemen hemen bellidir denilebilir. Bu partinin birincil derecede, rejimin Kürt ulusuna karşı açıkça, yasalarla, kararnamelerle ilan edilmiş olan savaşa karşı durması gerekir. Bununla birlikte rejimin faşist uygulamalarına, 82 Anayasasına ve onun bütün siyasi-ekonomik-kültürel sonuçlarına karşı direnmesi, rejime karşı giderek büyüyen toplumsal muhalefete legal planda öncülük etmesi ve mücadele yürütmesi şarttır.

Bu görevleri yerine getiren legal ilerici bir parti, siyasal planda belli tabuların kırılması, buna paralel olarak, özellikle de, Kürt ulusal sorununda yasal olanakların zorlanarak kullanılabilmesi yanında, ciddi dinamik bir muhalefet yürüterek ülkenin temel ve acil sorunlarında etkileyici olabilir.

Gerçekçi davranıldığında, legal ilerici bir partinin hassas bir dengeye oturtulma zorunluluğu ortadadır. Bugünkü koşullarda böyle bir partiye ulusal-toplumsal-sınıfsal mücadelenin tüm görevlerini yüklemek mümkün değildir. Ancak, legal parti olayını pratik bir sorun, basit bir aygıt olarak algılamamızın

sakıncaları yanında; kimi çevrelerin, kendi "parlamenter misyon" ları için bir "kapı" olarak görmelerinin de sakıncaları alabildiğine büyüktür.

Legal çalışma alanlarında üzerinde önemle durmamız gereken konu, gelişmelerin politik içeriğidir. Öncelikle kurulan ya da kurulması düşünülen partilerin ülkelerimizin toplumsal yaşamında nasıl bir rol oynamak istedikleri ya da bu doğrultuda çaba harcayan kesimlerin, politik amaçlarıyla nasıl bir parti yaratmayı hedefledikleridir. Bunlar bir partinin, - ister yasal ister yasal olmayan-tarihsel ve toplumsal misyonu bakımından önemlidir.

Legal planda kurulan ya da kurulacak bir partinin, ülkemizin toplumsal ve siyasi dinamikleri dikkate alındığında, doğal olarak toplumun çok değişik kesimlerini kucaklamak zorunda olacağından, sözkonusu partinin ideolojik yapısı homojen olamaz. Çünkü işçi sınıfı esasına göre kurulan bir parti değil (bugün ne Türkiye ne de Kürdistan toplumu için, bir işçi sınıfı partisi, güncel bir sorun değildir), geniş yığınlara seslenen, onları örgütleyecek bir parti olması gerektiği nedeniyle, partinin birliği içinde yer alan farklı toplumsal kesimlerin özgül taleplerini dikkate almak, onları bu yönde örgütleyip seferber etmek durumundadır. Legal partinin bütün görüş yada nüans ayrılıklarına rağmen, bütün ilerici, yurtsever kesimleri kucaklaması şarttır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta: işlevselliği düşünülen yasal bir partinin aslında bir uzlaşma partisi olması gerektiğidir. Bu anlamda yasal partinin programı, ilerici ve değişimden yana olan kesimlerin üzerinde anlaşabilecekleri ortak noktaları ihtiva etmelidir. Ayrıca bu sürecin normal akışına yardımcı olmak için de, legal parti yapısı içinde yer alabilecek siyasi eğilimlerin kendi yapılarını konsolide etmemeleri, tersine uyumlu,

kollektif bir çalışma mekanizmasının yaratılmasına yardımcı olmaları gereklidir. Sorun, kitleleşmeyi amaçlayan yasal ilerici bir partide mutabakat sağlayanların artak paydaları yaşama geçirmede kollektif bir irade yaratabilmeleridir. Yoksa farklılıklar ve nüanslar temel ilkeler düzeyine çıkarılıp, parti bir tartışma klubüne çevrilirse, bir uzlaşma niteliğinde olması kaçınılmaz olan böylesi bir partide, aşırı tutum ve inatlaşmalar bu süreci kısırlaştırma ve etkisizleştirmeye neden olabilir ve belli bir eğilim gösteren kitleleri bu platformdan uzaklaştırabilir.

Bu nedenle de ilerici, yurtsever kesimler var olan legal olanakları değerlendirmek için, güçlerini birleştirip toplumun önüne programlarıyla, mesajlarıyla, projeleriyle aktif bir güç olarak çıkmalıdır. Bu birliktelik mümkündür ki, toplumumuzun önünde ciddi bir sorun oluşturan, ancak, çözümü henüz başarılmayan "birlik" olayında da etkili bir rol oynasın. Ayrıca, bu tür örgütlenmeler, kitlelerin ve kadroların deneyim kazanmasında önemli bir fonksiyon da icra edebilirler.

Sonuç olarak: Legal parti sorunu, Kürt halkı için ne tek alternatiftir ne de bir ihanet çizgisidir. Öncelikle kendimizi bu saplantıdan kurtarmamız gerekir. Ulusal kurtuluş mücadelesi yaşamın her alanını dolduran bir bütündür. Ulusal kurtuluş politikası, her olanağı değerlendirebilen bir ustalıktır. *"Devrimci olmak ve genelde sosyalizmi savunmak yeterli değildir. ...her an zincirin var güçle kavranacak halkasının nasıl bulunacağını bilmek gereklidir."* Hele hele diğer ulusal kurtuluş hareketlerinin olanaklarıyla karşı karşıya getirildiğinde, Kürt halkının ulusal savaşımı adına hareket eden siyasi güçlerin, bu "halka"yı yakalamaya daha fazla ihtiyaçları olduğu bir gerçektir.

Bagerên Bîzansî û Tradejîya "Welatê Dengbêjên Kor"

LI SER HELBESTVANÎYA "MÎRÊ KURD"

GUNNAR EKELOF"

(1907-1968)

ROHAT

Dema min di çavkanîyê Swêdî de pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan bi çavekî dîrokî raçav dikir, dikoland, çend pêwendîyên edebî û hunerî gelek bala min kişand. Bi taybetî nûnerê edebîyata Swêdî ya nûjen Gunnar Ekelöf (1907-1968), tema rohilatê di nav helbestvanîya wî de zêdetir ez di bin bandûra xwe de hiştim, çawa pirsê Rohilatê, Bîzansê û Kurdan li ser Ekelöf bandûreke bingehîn hiştîye.

Di navbera salên 1965-1968'an de, piştî helbestên wî yê ku bi tema Kurdî ve xemilîne hatin weşandin, di nav nivîskar û rexnevan, lêkolînevan û muhîten edebî de bi van helbestan ve girêdayî gelek raberzîn-muneqaşeyên bi kêrhatî pêk hatin, rewşa Kurdan bala gelek Swêdîyan kişand. Lê belê qasî Swêdîyan, Ekelöf bala Kurdan ewqas nekîşandîye li ser xwe, ne herdu pirtûkên wî yê li ser Kurdan bi zimanê Kurdî der çûne, ne li ser nivîskar lêkolînek hatîye çê kirin, ne jî helbesteke wî wek em pê dizanin bi zimanê Kurdî hatîye weşandin. Ev rewşa paradoksî bi kêmanî tekoşîna "Mirên Emgionê" dide ji bîr kirin û me xwendevanan ji çanda cîhanê dûr dixê.

Bi taybetî tema Kurdan sê salên wî yê dawîn de çawa wek birûskeke îlhamê di huner û helbestvanîya Ekelöf de peyda bûye. Êş-jana Kurdan çima ewqas ew êşandîye? Bersîva vê pirsê ewqas ne hêsa ye, ev yeka bi çend faktorên ve girêdayîye, bersîv tenê bi alîkarîya pêlekaneke (derince) çar gavên ve dikare zelal bibê: a) Zanebûna wî ya li ser welatên rohilatê, b) Dîroka Bîzansê, c) Şerê Kurda

yê jibîrkirî di salên şêstî de, d) Faktorê tenêmayîné di jîyîna Ekelöf de. Guhdarî, bal û evîna wî li ser rohilatê di çend berhemên wî de, li dora Kurdan berev bûye, tîr bûye û formeke berbiçav, konkret wergirtîye. Bi taybetî rewşa Kurdan, xwexwetîya vê rewşê ya balkêş û jîyîna Ekelöf dema mirov dide ber hev gelek wekhevî û nêzîkayî di navbera wan de hene.

Bi Kurdan Ve Îdentîfikasyon

Ekelöf di sala 1907'an de tê dinê, di sala 1916'an bavê xwe wunda dike, havîna wê salê jî diya wî bi "bavekî mayîn" re dibe nas, dema ev cotê teze dixwaze here Norveçê ji bo gerê, Ekelöfê heşt salî jî, di oteleke zarokan de dihêlin. Ev motîva tenêmayîné, bêgavîyê, wek Kurdan bi netewekî di nav çar agirana de maye, dibe yek. Ekelöf di çarçeveke edebî û hunerî de kincên Kurdan xwe dike û dibe mîrekî Kurd xwe digihîne kûraya sedsalîya yanzdan. Ev îdentîfikasyona bala çend kesên ku li ser efirandinên Ekelöf kar kirine, kêmhindik kişandîye. Carl Olof Sommar yê ku liser jîyîna Ekelöf bîografîke here mezin amade kirîye, ew tê de dibêje ku: "**Dîwana Mîrê Emgionê ya ku di dawîya meha Oktobra sala 1965'an de der çû, bûyerên xortanîya Ekelöf û salên paş bi hevra girê dide**"¹. Derheqa motîva tenêmayîné de, em dikarin bêjin ku, ew di gelek berhemên xwe binîya rê û bi jana tenêmayîné ve şer dike. Di helbesteke xwe de wek Kurdên koçer bêstar maye, cîhê wî ne li erdê, ne jî li ezmanan heye:

*Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
dibêje helbestvan
ew di navbera Achriat Busrayê dimîne
du cîhên ku tune ne
tu çemên ku bi hevra nakîşin.
Kesa ku ji alîyê min de tê hêz kirin
li tu welatekî namîne
ne li ber aveke ji du çeman pêk tê
ne li vê cîhanê
ne li vî ezmanî.
Belkî di navbera
ban û kubeyê.
Li qelîştêka
Rohilatê û rojavayê.
Ji ber vê yekê ez
parçekî gelê koçer im.*

Derheqa vê tenêmayîné de, di lêkolîneke xwe de Anders Olsson wuhan dibêje: "**Ew kesê tenêmayî ku bêkok- awa deng dike, bi hêsanî Kurdên bindest û koçer ve xwe dike yek**"². Lêkolînavanekî mayîn Bengt Landgren yê ku li ser huner û efirandinên Ekelöf de xebateke doktorayê pêk anîye, di warê pirsra te-

nêmayînê de bi Olsson ve hemfikir e: "**Tenêmayîn wek rêvaçûyîneke jîyînê li bal Ekelöf bêşik roleke gelek mezin listîye**"³. Ekelöf di helbesteke xwe de vê tenêmayînê awa tîne zimîn: "**Ez li vî welatî xerîb im, lê ev welata di hundirê min de xerîbek nîne**"⁴. Ev rêzana gelek manekûr û rênîşandar in. Motiva "Welatê Xalîbûyî" di realîta Kurdistanê de îfadeke zor giring e. Welatê ku bi hêzên dijmin, neyar û biyanî ve tijî be, an jî pêwendiyên nemirovî, sar, nepak li wî welatî bejn bidin, wê çaxê mana peyva "xerîbîyê" bi xwe zelal dibe.

Çawa emê paşê jî bibînin, bi taybetî efrandinên wî yên bi navê Dîwana Mîrê Emgion, Partitur û helbestên wî yên din de, bi Kurdan ve idenifikasyona wî xurtir dibe, ew dibe mîrekî Kurd, tê girtin, di girtîgehê de bi salan dimîne, ezîyetekî mezin lê dibe, çavên wî tîne derxistin û paşê jî Îstebolê rê dikeve, berê xwe di-de Kurdistanê.

Evîna Rohilatê

Her çiqas îlhama li ser Kurdan li bal Ekelöf piştî gera wî ya Îstebolê di sala 1965'na de teqiyabûye jî, welatên rohilatê, ziman-edebîyat, çand û dîroka wan di xortanîya wî de, di sala 1926'an de Ekelöf berbi xwe kişandîye. Di sala 1926 ew diçe Îngîlterê wekî rohilatnasîyê di xwendegêha School of Oriental Studies de bixwîne, ew li wira termînekê berdewam dike, paşê tê Universîta Uppsala di beşê Zimanên Rohilatê de fêrî zimanê Farişî dibe. Ew li ber destê rohilatnasê navdar H.S.Nyberg derheqa rohilatê de zanîyarîyên xwe pêşta dibe, ew wusan jî diçe Parîsê. Di nameke xwe de ew vê destpêkê wek "**Evîna min ya rohilatê**" (Min kärlek till Österlandet) bi nav dike⁵. Li salên pêş ev evîna rohilatê, li ser hunera helbestvanîya wî de bandûreke fireh dihêle.

Piştî xwendina xwe ya rohilatnasîyê, ew bi taybetî li ser edebîyata rohilatê bala xwe gelek kûr dike. Di vî warî de pirtûka Muhyî'ddin Ibn Al-Arabî (1165-1240) ya bi navê Tarjuman El-Aswhaq (Tercumanê Daxwaziyê) bandûreke gelek mezin li ser wî dihêle û jê îstîfade dike⁶. Ekelöf dema dîwana xwe ya li ser mîrê Kurd di sala 1965'an diweşîne, çend xetên vê pirtûkê jî, di rûpelê pêşîn de cîwar dike wek prologeke Al-Arabî:

*Ev helbestê min bê kafiye ye
ez tenê dîyarî Wê dikim.
Peyva "Wê" armanca min e
û naxwazim qebûl bikim pevguhastîneke din
ji "Bide" û "Bistîne" zêdetir.*

Ji alîyê din Ekelöf di rêça resamê Swêdî Ivan Augeli (1869-1917) de meşîya-ye, ew gelek ecibandîye. Ji ber ku Augeli tema rohilatê di hunerê xwe de xistîye babeteke balkêş, Erebfî baş zanibîye, gelek salan li Misirê û li welatên mayîna maye. Çawa N.S.Nyberg di lêkolîneke xwe ya li ser wî de dîyar dike ku, Augeli,

Al-Arabi ji xwe re "**Şêxekî Mezin**" hesab kirîye⁷. Bi kurtî Ekelöf bi alîkarîya Ivan Augeli, Al-Arabi ji xwe re kirîye mamoste, bi vî tehrî Ekelöf bûye peyketîyê Ivan Augeli⁸ û Al-Arabi. Lêkolîneke mayîn ku Ekelöf bêtir jê hez kirîye, ji xwe re çavkanîke giring hesabandîye, derheqa rohilatê de, jê re derîkî nûh vekirîye, lêkolîna Prof. Karl Krumbacher⁹ ya bi navê Dîroka Edebîyata Bizansî ye (Geschichte der byzantischen Litteratur). Bi taybetî destana Digenis Basileios Akratis gelek bala Ekelöf kişandîye. Bûyerên ku di vê destana mêrxasîyê de cîh girtine di dewra Bizansî de li dorberê çemê Dicle û Firatê derbaz dibin, li ser mêranîya Digenis Akritas de hatîye gotin, ev efrandîneke folklorîk tê hesabandin¹⁰. Ekelöf dema dîwana li ser mîrê Kurd nivîsîye, gelek tişt ji vê destanê wergirtîye. Digenis Akritas bi xwe Yunan (grek) bûye, ji bo parasina sînoren Bizansê li rohilatê li hemberî muslimanan şer kirîye. Ew ji alîyê bav de Erebi bûye, bav dîn guhirandîye, dîya wî Yunan bûye. Destana Digenis Akritas wek Stranên Roland li Frensê, Helbestên El Cid li Îspanyê, Nibelungenlieds li Almanyanê bi motivên mêrxasîyê û li dijî musulmanan ve xemilîye.

Çawa tê xuyanê Ekelöf, ev destana Bizansî ji bo berhemên xwe yê li ser Kurdistan wek bingeh û çavkanîke îhamê wergirtîye. Bi taybetî dîwana Ekelöf, berhemên berdewama wê û destana Digenis Akritas, ji alîyê cîh, dem û tehrê bûyeran de gelek nêzikî hev in. Ekelöf, di noteke xwe de behsa îfadekê dike: "**Çanda Tevlihev bûyî**" (Bland Kultur). Ew dibêje dê û bavê gelek sînorparêzan ji netewên cuda bûn, ew di navbera înteresên polîtîk yê nelîhevhatî de westîyabûn. Ekelöf derheqa Mîrê Emgionê de dibêje ku, di giyanê wî de ramanên Yunanî, Erebi û Îranî digihêjin hev, ew niv-xiristîyan bûye. Ekelöf çend cîhên mayîn de dîyar dike ku, di nav fîlozofîya jîyîna Mîrî Emgionê de ekletîzma bawerîyên dîne cuda de roleke mezin jî, dîne Manî (Manîşezm, bi Swêdfî: manikeîsmen) lîstîye. Kurdistan serdemên kevn de gelekî bawerîya xwe vî dîne anîne. Ji alîyê din Ekelöf xwastîye mêrxasekî wek Mîrê Emgionê ji fanatîzmê dûr bimîne. Ev bîr û bawerîyên humanîter, ev Mîrê Kurd ji ramanên pro-îslamî dûr hiştîye, nêzikî tekoşîna navbera Ormus û Ahrîman, pakî-nepakî, ronahî-tarîyê kirîye, ew li dijî ejderha bûye şovalyekî.

Ji alîyê mêrxasîyê de, Ekelöf di Divana Mîrê Emgionê de van herdu mêrxasan- Mîrê Kurd û Digenis Akritas- bi hev dide nasîn, mîrê Kurd silavên germîn dibarîne:

*Ji pişt ve, dizîka ve kuştin
karê min nîne, bi min nake.
Ez bi xwe ji pişt ve hatim girtin
û min hêdî-hêdî
gelek giran dikujin.*

Eger ez rastî te bihatama Digenis

meyê çek-sîlah danîya erdê
û hev hemêz bikira
û hevra dûr-dirêj deng bikira
li ser vî tiştê ku meyê îro li ser şer derxîsta
û ji bo xatirwestinê meyê hev hemêz bikira.

Ekelöf heyfa xwe ya tenêmayînê di zaroktîya xwe de, di salên dawîn de ji gerên rohilatê wek Tunis, Tirkîye û welatên Ewrûpî yên ku bi rohilatê ve pêwendîyên dîrokî pêk anîne, wek Îtalya, Yunanîstanê ji van welatan derxistîye. Ekelöf çûye welatên mayîn jî. Ev koçerî û rêwîti di jîyîna wî de bûye karê rojê, vî faktori di helbestvanîya wî de pêkhatina motîva bêkesîyê, belengazîyê û li dijî vê jîyîna tal-tirş zemîneke serhildanê amadekirîye. Ji bo nivîsîna helbestên protestoyê pey rêça rastîyê ketîye. Bi taybetî gerên wî yên li Îtalyê (1952) û Yunanîstanê (1960) zaniyarîyên wî li ser Împaratorîya Romayê, nemaze jî zaniyarîyên li ser sînorên vê Împaratorîyê li rohilatê yên ku ji Kurdan re tenê êş û jan peyda kirine, gelek firek kirîye. Ekelöf ji bo ku van zaniyarîyên xwe hin jî pêşta bibe, di sala 1965'an de çû Tirkîyê, paytextê vê Împaratorîya kevn Konstantînopelê (Îstambul). Wî rewşa rohilatê bi çavên xwe ve dît¹¹.

Bi taybetî êrîşên Romanîyan di sedsalîyên kevn de li rohilatê gelekî hêrsa Ekelöf anîye. Derheqa mijûlîya xwe ya li ser dîroka Bîzansê wusan dibêje: "Ji bo wê, mijûlîya min gelekî întensîv e, ji ber ku ez ji wê nefret dikim. Ji metodên Yunanî nefret dikim, yên Bîzansî nefret dikim. Dixwazim serî hildim. Lê belê tu hilbijartinek tune ye, dewlet hertim Bîzansî ye, dixwaze sazumanê-qaydeyan li ser pîyan bigre"¹².

" Belê Ez Niha Li Vira Kurdistanê Me"

Hêrs, rik, kîn û nefreta Ekelöf gelekî mezin e. Lê belê ji destê wî tiştek nayê. Tenê hundirê xwe li ser rûpelên sipî dirêje û di sala 1965'an de pirtûka xwe ya bi navê **Diwana Ser Mîrê Emgionê** (Diwan över Fursten av Emgion) dinivîse¹³. Ev gera Îstebolê çawa em dibînin dibe kakil û bingehe vê dîwanê, ya ku li ser jîyîna mîrekî Kurd hatîye însa kirin. Mîr, di sala 1071'an de tê girtin, Bîzansî wî dibin Îstebolê dixin girtîgehê, ezîyetan lê dîkin, paşê jî çavên wî derdixin. Berî ku Ekelöf vê dîwanê çap bike, derheqa karê xwe de, ji weşanxana Albert Bonnier Förlag AB re namekê dinivîse, name ji bo Georg Svennson hatîye şandin, di namê de tê gotin ku ew jo amadekirina "**Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî**" (Tortyren av den Kurdiske fursten) hewcedarî sê hefta ye. Ekelöf bi van peyvan ve naveroka pirtûka xwe jî eşkere dike. Wî îfada "**Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî**" ji bo pirtûka xwe ya hela hê wan rojan çapnebûyî bi kar anîye. Pirtûk piştî çend mehan, çawa me berê jî gotibû, bi nave **Diwana Ser Mîrê Emgionê** der çû. Derheqa vê babetê de ew wusan kûr û konsantre dibe ku, di beşeke vê nama xwe de dibêje ku; "**Be-**

Iê, ez niha li vira Kurdistanê me¹⁴. Ev nama 26-7-1965 ji Karlstorpê hatîye şandin.

ett ensamt barn (långbent) och det är nog nyttigt för henne att träffa folk.

Jag kommer att ha 3 veckor till förfogande för tortyren av den kurdiske fursten, få se hur det går. Har ännu inte träffat Olof men på hans intresse och högaktning verkar det som om Nelly Sachs skulle bli en liten (?) bok på W&W. Det är krafter i rörelse med ett lotteri, på grund av de senila.

Nå, nu är jag här i Kurdistan. Vad jag får färdigt återstår att se. Konvalescent fortfarande, men dessutom behövs nervkrafter att mota käringar (bland vilka inte min äkta hälft, som faktiskt är halva jag) i grinden!

Jag vet inte om jag i ett tidigare brev beskrev den som jag tycker vackraste vägen.

Men jag låter höra av mig pr Box 161 senast den 20 aug. Var inte rädd: allt går lugnt till: en sup, ett glas punsch, kräftor ur Slafsan, som är den friskaste bäcken här. Hälsa alla jag känner, dock utan adress.

Till. G.

Originalet i Albert Bonniers förlags arkiv

Brevet skrivet från gården Karlstorp i Västergötland, som Ekelöfs 1965 förvärvat som sommarställe

tortyren av den kurdiske fursten, syftar på färdigställandet av diktsamlingen

Diwān över fursten av Emgion

Olof, Olof Lagercrantz

Nama ku Ekelöf têde xwe li Kurdistanê dihesibîne

Piştî gera Ekelöf li Îstenbolê, tema rohilatê û Kurdistanê bandûreke xurt li ser wî nîşan da. Di dawîya meha dehan di sala 1965'an, pirtûka wî ya bi navê *Dîwana Ser Mîrê Emgionê*, li Stockholmê der çû. Di pirtûkê de 58 helbest hene. Di dawîya pirtûkê de jî çend peyvên biyanî hatine şirovekirin. Di beşê dîwanê yê yekemîn de helbest ji devê mîrê Kurd derdikevin, beşê duwemîn de bi taybetî stranên şînê û çend destanên ku li ser vî mîrê Kurd hatine gotin, cîh girtine. Di navbera van herdu beşên bingehîn de jî, helbesteke ku ji devê wezîrekî Bîzansî derketî heye, helbest li ser enînivîsa mîrê Kurd e, wek beyaneke resmî tê xuyan:

Mîrê Emgion

li vira çar an jî pênc sala ma.

Ew mîrekî şînorparêz bû

wusan jî bawerî pê nedihat.

Şik hebû wekî sempatîya wî hebû

bi partîya Vasilevs Romanosê mehkûmbûyî re.

Jina wî an jî dibe keça wî be rica kirin

bi dil û can.

*Di nav nerehetîya berî ketina Nikiforos Votaniates
ew berdane
piştî ku çavên wî derxistin cara pêşîn.
Ew bû gorîyê (qurban) xeletîya zîhnîyeta dînê Manî.*

Ekelöf bi hunerî îmkaneke mezin dide mîrê Kurd, ji bo ku mîr Jan û êşên xwe, hêvî û daxwazîyên xwe ji dil, ji hundir ve, bi şewat bîne zimîn. Dest, guh, poz û ziman li şuna çav digrin, gelekî xurttir dibin, pencereyên nûh di alîkî gezeb, mêjû û dilê mîr de peyda dibin an jî Ekelöf peyda dike:

*Mîrê Emgionê
mîrekî Kurd
li Vlachernê girtî ye
Agirê te dide vê xeberdanê:
Keçika bakîre ya ku xwedîyê wê tune
ya ku xwedîyê tiştêkî nîne.
Dilê min gote min
ku ez li dijî wan serî rakim!
Herçiqas niha kelê min
li ser mixekî derge be jî.*

Di dîwanê de dostanîyêf, hevaltî û motîvê alîkarîyê bê sînore. Vê keçika bakîre, emê çawa paşê jî bibînin wek "**dayîka herkesî**" bi mîrê Kurd ve tevayî ava kanîya "**Çîyayên Merhametê**" vexwarîye. Tema dîwanê ya bingehîn li ser vê hevaltîya bêmisal e. Derheqa vê yekê de nivîskar Björn Julen di rojnama Svenska Dagbladet de awa dibêje: "**Dîwana Ekelöf payê pirin li ser vê hevdudîtîne ye, wusan jê li ser wî ye, dema ew paltoyê bê mil yê mîrê Kurd xwe dike, paltoyê ku ji alîyê din de xemil-bedewîya wî hêjayî payedanîyê ye**"¹⁵.

Di helbestvanîya Ekelöf de, motîva çav, korbûnê, nedîtîne, tarîyê, tîrêj, ronahî û nêrîne cîhekî taybetî digre. Her çiqas Bîzansîyan herdu çavên mîr derxistine jî, Ekelöf îmkaneke nêrîne, dîtîne ji mîr re peyda kirîye: ango nêrîneke li hundir zivirî (introvert). Ev nêrîna hundirî, nêrîna zelal, paqij û dewlemend mîrê Kurd kirîye dengbêjekî bi dil şewat. Ekelöf bi rastî di vê babetê de helbestvanîya xwe gîhandîye dereceke gelek bilind:

*Dema wan pûşî ji serê te rakir
çî çavên te yên delal hebûn dîlbera min.
Ew reş bûn yên lap reşik
lê belê dema wan pûşî ji serê te rakir
li wir zêr hebû di yê reşik de.
Wê çirûska nas
ez tu wext ji bîr nakim
her çiqas ez niha nikarim bibînim jî.*

*Çavên te yê reş hene hevala min.
Çavên reş, çavên here xweşik
yên bi çirûskek agir ve ne
yên hela hê ez dikarim bibînim.*

Di dîwanê de, ev hovîfî û lêdanên li mîrê Kurd dibin cîhekfî fireh digre, Ji ber vê zulmê bi devê Mîrê Kurd, Ekelöf Kurdistanê "**Welatê Dengbêjên Kor**" (De blinda sângarnas land) bi nav dike:

*Barbar ez berdama wekî jê bikim bavêjim
ji çavên min çî ber maye
û bişewitînim kêma birînê
bi hesinê sorkirî ve.
Eva welatê dengbêjên kor e.
Ji yê wusan gelek hebûn.*

Di dîwanê mîr gelek bedhal e, çawa tê xuyanê ew gelek êşandine: "**Celat xwîn ji min berda, min jê dernexist**", "**Romanîyan, Selçukîyan ez bi sekbav nav kirim**" û "**Min hêdî-hêdî dikujin**".

Mîr naxwaze zêde li van deran bimîne, ji Îstenbolê nefret dike, sond dixwe wekî careke din pîyê xwe nevéje Îstenbola "**Ji binî ve şewitî**" û dixwaze zûtirekê here welatê xwe (...hem, aldrig till Constantinija)...

Evîna Bê Sînor

Li xerîbîyê derdê tenêmayînê vî mîrê Kurd ji gezebê birîndar dike, lê belê ew xwe dispêre filozofîya evînê, derya bê sero-bino:

*Ez zanim ev yeka rast e
wekî bedewî çek-sîlahek e
ya ku mîran li erdê dixê.
Tevizandinê çiqasî bajo?*

Carina jî ev hezkirin, evîn û dilovanî di helbestên Ekelöf de wek kêrek an jî xengereke tûj e:

*Evîn cerrahek e
ew dikare te qut-qutî bike wek kêrekê.*

Çawa di helbestên Ekelöf de tê xuyanê vî mîrê Kurd gelek ji tebîyeta Kurdistanê hez kirîye, evîna çîya-banîyan, deşt, zozanan û çayîran, robar û çeman ew gêj kirîye. Ji aliyê din maşoqê heywanên Kurdistanê bûye, wek civîkan, hespan, bizin û nêrîyan ...Göran O. Eriksson derheqa wî de dibêje ku ¹⁶ : "**Ew dînekî hespan, Kurdekî mîrê sînoran bûye**" (Han var en hästgalen kurdisk gränsfurs-

te..). Nivîskarekî mayîn Lasse Söderberg awa bawerîyên li ser vî mîrê Kurd diyar dike¹⁷: "**Ew Kurdekî li ser hespan û çayîran evîndar bûye - Patîşahê şivanan bûye**" (Han var en Kurd med kärlek till hästar betesmarker -en konung över herdar). Lê derdê wî yê herf mezin ew e wekî careke din nikare vê bihuşta (cennet) bêhempa bibîne. Di straneke ku li ser wî hatîye lorandin, şewitandin wek şîna wî ye, tê de ev hesreta wî gelek xurt e:

Destana li ser evîna kesê korbûyî:

Ew mîrek bû

gelek tiştan hez dikir.

Lê belê zêtir wî ji hespan hez dikir.

Bi vî tehrî çavên wî hatin derxistin

bi derzîyên sorklî ve.

Wî got: Min tu caran ronahîke wusan mezin nedît

ji vê sorayê mezintir.

Di helbesteke mayîn de jî, çayîr-çîmenên Kurdistanê dibe semboia jîyîna Kurdan:

Ez niha hela hê li Konstantinîja dijîm

eger mirov vê yekê jîyîn bi nav bike.

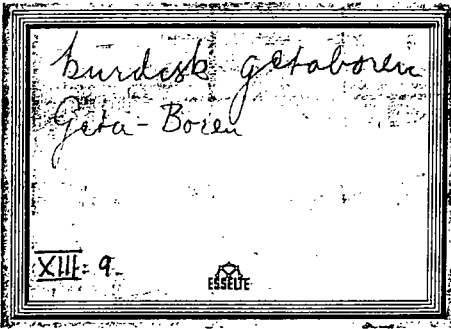
Ji mîrên Kurdan

yekî eşîra wî li dora Wanê

çayîr-çîmenên wan hene.

Gunnar Ekelöf, deftereke xwe ya destnivîsarên helbestan "Kesê ku bizin hatîye dinê" (**Kurdîsk getaboren, Geta-boren**) bi nav kirîye¹⁸. Çima bizinên Kurdan? Çawa me berê jî gotibû, îdentîfikasyona Ekelöf bi mîrê Kurd û bi giştî Kurdan ve gelek xurt bûye. Bizin çawa tê zanîn ji serbestîyê hez dike, li vira bûye nîşana azadîyê, Ekelöf xwe wek bizinekê dihesibîne. Di helbestê wî yên mayîn de mirov wek mîsal rastî nêrîyan (getabock) jî tê. Çawa tê zanîn nêrî bi xurtbûna xwe ve tekoşerîyê temsîl dikin, tirsê nizanin. Derheqa vê yekê de dema me bi jina wî Ingrit Ekelöf re sohbet dikir, wê got ku, mêrê min wek nêrîyan bû, neditirsîya. Di dawîyê de wê bi serbilindî go ku: "**Ew wek Kurdan mêrxas bû**" (Han var tapper som en Kurd).

Hemû helbestên ku di vê dîwanê de cîh girtine, bi naverok bi hevra girêdayîne. Dîwan bi tevayî li ser jîyîna Mîrê Kurd e, wek efrandîneke bîyografîk dikare bê hesibandîn. Bi mercên dîrokî ve hunandî, nitirandî wek tabloyeke sedsalîya yanzdan li hêla gola Wanê, dorberê robarên Dicle û Firat û Kurdîstana ku wê demê meydana şer bû, tîne li ber çavan.

Ur FURSTENS AV EMGHION
(ca. 1200 e. Kr.) kvarlåtenskap,
troget översatt av Gunnar Ekelöf
från det kurdiska originalet.

Surte deftereke destnivisarên Ekelöf

Kî Ye Ev Mîrê Emgionê?

Ekelöf çawa di noteke dawîya pirtûkê de dide kîvêşê wekî Mîrê Emgion ji eşîreke Kurdên Îranê tê: "Ji ber hin sedeman, ez dikarim tevî wê baweriyê bim wekî Mîrê E. ji nav eşîreke Îrana bakur tê, eşîrên Kurd li gelek aliyên Împaratorîya Bîzansî hebûn, lê belê berî her tiştî li deverên çiyayên li dorberê Gola Wanê, ew bi Ermenîyan ve tevayî dijîyan". Çawa emê paşê jî bibînin, ev mîr Ekelöf bi xwe ye, tenê wî di helbestên xwe de cilên Kurdan yê rengîn xwe kirîye. Ji ber vê yekê jî, ewî li vira nişana "Mîrê E." (E. kîye gelo, Ekelöf e, an Emgion e) bi kar anîye.

Di çend helbestên ku berî 1965'an de çapbûne jî em rastî mîrê bi navê Mîrê Emgionê tînin, wek pirtûka Non Serviam de (1945) helbestê Havstema û di pirtûka Impos Incertum (1959) de helbestê Ensam, Ensam. Ev nava çawa jîna wî di de kîvêşê wek tesadufekê di xortanîya wî de peyda bûye. Ev nav maneke wê ya dîrokî tune ye, wek realîteke zimanî û edebî Ekelöf ji ber xew derxistîye, efradîye, wek fictionekê bi kar anîye. Lê belê van xemn-xeyal û xewnerojan piştî xwe spartine çend realîtan, ew kî dibe bira bibe, ew kes jî êş û janên Kurdan re hevkar e, derman e. Bi kurtî Ekelöf rewşa Bîzansê, Kurdan û perîşanîya xwe ya za-

rotîyê daye ber çavên xwe, ji xwe re mêrxasekî dilpaqîş efrandîye , dema ew gazî hevala xwe dike wekî here welatê xwe Kurdistanê, ev paqîjî kakilê hêvîya aşîtîyê pêk tîne: "**Tu kes me birîndar nake û em tu kesî birîndar nakin**".

Ekelöf, berî ku dîwana xwe çap bike, ji bo sernivîsara pirtûkê çend pêşneyar fikirîye, di nav destnivîsarên wî de pêşniyarên balkêş hene. Çawa tê xuyanê Ekelöf ev efrandîna wek efrandîneke Kurdî hesibandîye, bi xwe jî tercumeyî zimanê Swêdî kirîye. Ji van pêşneyaran yek awa e: "**Helbest ji Dîwana Mîrê Emgionê-Ji Kurdî. Ji alîyê G.E**"¹⁹. Dîsa di nivîsareke neçapûyî de dibêje ku, ji der vê dîwanê, baqeke (demet) stranan jî li ser vî mêrxasê Kurd yê berxwedanê heye. Rastîya van peyvan li alîkî ,bi fantazî û xewnerojên xwe ve Ekelöf hertim li ser "şêmgîga Rastîyê" dihat-diçû. Ekelöf bi van peyvan ve çî xwestîye bêje? Dema min ev yeka ji Îngrit Ekelöf pirsî, wê got ku Ekelöf bi van peyvan ve xwestîye bibe "**tercumanê rastîyê**", nêzîkî pîrsa Kurdan be, ji êşa wan re re bibe hevkar. Wî wek formeke metaforê dil kirîye bi van îfadan ve tazîbûna realîta Kurdistanê nişan bide, ne wek efrandîneke "Ekelöf". Ji alîyê din çawa me berê jî gotibû Ekelöf ji efrandîna Al-Arabi ya bi navê Tercumanê Daxwazîyê gelek hez kirîye, îhtîmal e ku, Ekelöf di bin bandûra vî navî de jî mabe. Ekelöf bi xwe Kurdî nizanibûye.

Bagerên Bîzansî

Her çiças ev deverên (herêm, navçe) di dedsalîya 11'an de, di bin êrîşên Bîzans, Erebi û Tirkên de bin jî, mîrên Kurd bi eşîrên xwe ve tevayî angorî îro bi nîspî serbest bûn, lê belê li van deveran hertim şer-dew hebû, welat "**Welatê bêkes**", "**Welatê bêxwedî**" bû. Mîrên Kurd di navbera çar agirên de mabûn, carina jî, ji ber ku xwe biparêzin, tevî ordîyên alîkî dibûn, xwe dispartine hêzên wan, li hemberî ordîke mayîn mecbûr bûn şer bikirana wek rojên îroyîn. Ew dibûne parêzkarên sînoran. Mîrê Emgionê jî bûye gorîyê vê tradejîya Kurdan. Berî hatina Tirkên li Anadolîyê, Kurd bi nîspî di nav aşîtîyê de, bi gelên mayîn re hevra dijîyan²⁰.

Di sala 1071'an de li deşta Malazgîrtê (nehîya Muşê) di navbera ordîyên Bîzansî û Selçûkî de şerekî mezin teqîya, serokê ordîyên Bîzansî Romanos IV. Diogenes ji alîyê Alpaslan de tê dîl (esîr) kirin. Alpaslan wî nakuje, angorî peymanekê wî serbest ber dide, ew lê dixê diçe paytextê welatê xwe Îstenbolê. Ev zanîyarîyên dîrokî li alîkî, çawa Ekelöf di dîwana xwe dîyar dike sempatîyên mîrê Kurd, derheqa Romanos Diogenes de hebûye. Mîrê Kurd di vî şerî de tê girtin, wî di bin Îstenbolê dixin girtîgehê. Ew deh sala li wir dimîne, piştî text guhastinê ew sala 1081'an de ji girtîgehê derdikeve, berî ku serbest dibe herdu çavên wî tîn derxistin, kor dibe.

Di van salan de, li paytextê Bîzansê darbe, kontra-darbe, şerê hundir, dek-dolav, fend-fêl û lîstikên gelek mezin pêk dihatin. Li dor sînorên welêt yên dûr xayîntî, xwefiroşî û nepakîyên bêhempa her berdewam bûn. Bi kurtî Bîzans "**Serîkî**

bê beden" bû. Prof. Alf Henrikson, di xebateke xwe ya li ser dîroka Bizansê de, tabloyeke gelek balkêş radixe pêşîya xwendevanan, ew dibêje ku: "Ji 107 hukmdarên Împaratoriya Romaya Rohilat tenê 34 kes bi ecelê xwe mirine. Kesê ku înterensa wî li ser reqaman heye, dikare hesab bike wekî 65 şoreş di demê cure-cure de çê bûne û ji patriarkên cîh bilind yê Konstantinopolê 140 kes bi zor ve hatine belav kirin, 41 kes bi daxwaza xwe kar berdane, 3 kes bi jehrê hatine kuştin, du kes bi xençerê, yek stû hatîye jêkirin, yek hatîye kor kirin, yek hatîye darda kirin û yek jî hatîye xeniqandin"²¹.

Motîva " Dayîka Herkesî"

Çawa çavên Romanos Diogenes tên derxistin, çi hatibe serê wî, tê serê mîrê Kurd, Mîrê Emgionê jî, enînivîsa wan wek hev e.

Gunnar Ekelöf

Angorî Ekelöf dema çavên mîrê Kurd tê derxistin, piştî vê yekê ew ji girtîgehê derdikeve, bi hesret, şewateke kûr ve dixwaze here welatê xwe Kurdîstanê. Lê belê Ekelöf ji vî mîrê kor re hevalekê peyda dike. Ev hevala keçek e, dilketî, xwîşk, dayîk û dostek e. Her çi qas ew bi keçikeke bakîre-azep (Jungfru) tê nav kirin jî, Ekelöf bi vî navî ve dixwaze, bilindîya paqijiyê, paqijîya dil, hundir nîşan bide, ew dosteke dilovan e, "**Dayîka herkesî**"ye, destê tu kesî, destê pîs vê xwedaya mezin neketîye. Ji aliyê din ew tekoşer, alîkar û dosteke Kurd e ku bi tenikîya fîlozofîya jîyîna Ekelöf ve hatîye rûbarê vê dinyayê, ew tarîya ber çavên mîrê Kurd

belav dike, destê wî digre, wî berbi Kurdistanê bi rê dixê û dibe "Dayîka herkesî" (Modern ât alla). Derheqa vê dayîkê de, Doç. Reidar Ekner yê ku di warê huner û efrandinên Gunnar Ekelöf de gelek lêkolîn û xebat pêk anîye, baweriyên xwe wusan dîyar dike: "Di helbestan de tê gotin ku mîr ji eşîreke Kurdan, yek serhildayî tê. Paşnivîs û gelek cîhên mayîn de Ekelöf rola wî wek tekoşerekî li dijî rejîma jihevçûyî tîne ber çavan. Lê belê ev motîva sembolîk, ya ku enînivîsa mîr pêk anîye, zêde nêzik di berevokê de nehatîye nîşandin. Ew ronahîya muhteşem ku li dora şahsiyeta xweda-keçîkê heye, ezîyet, hovîtiya mezin, tevkuştina (jenosît) dewra hilweşîna patîşahê Bîzansê û tarîya ku parçekî jiyîna mîr pêk tîne, belav dike"²². Cara pêşîn Ekelöf dema di sala 1965'an li Îstebolê digere, rastî sûreteke Hezretî Meryem (Vlacherne-madonna) tê, ya ku di hemêza wê de zarokek heye, Ekelöf gelek jê hez kirîye, ev sûreta paşê bûye kakil û bingehê efrandina dost û hevala mîrê Kurd, ew li Îstebolê di qesra Vlacherne de rastî kopya vê suretê hatîye. Hunera îkonan gelek bala Ekelöf kişandîye, jê hez kirîye.

Çawa di dîwanê de tê xuyanê ev dosta mîrê Kurd, destê wî digre ji îstebolê wî dibe Îzmirê, Manîsayê, bajarekî kevnare Sardesê û heta Qonyayê bi wî re hevaltîyê dike. (Wek navçeyên ku Ekelöf di sala 1965'an lê gerîyaye). Mîr, ji wira rê dikeve berbi Kurdistanê dimeşe. Dema ji Qonyayê derbaz dibe, ji dûr ve tenê bîna Kurdistanê tê vî mîrê çavnabîne:

Ji wira dîsa berbi jor

Li welatê min, berbi Stêrka li ezmin

Di nav zivistanê nû de.

Ez dixwazim li wir çem bêdeng bin

Çemên çîyan

tenê jo bo ku careke din leme-leme wan bê guhê min.

Ev stêrka ku Ekelöf "**Stêrka li ezmîn**" (Stjärnan som finns bågen) û "**Stêrka li paş çîyan**" (Stjärnan på andra sidan bergen) bi nav dike, di helbestên wî de wek nîşana Kurdistanê hatîye bi kar anîn.

Zordestîyên Bîzansî Li Kurdistana Îroyîn

Gunnar Ekelöf piştî çapbûna dîwana xwe, bi Swen Thiessen re li ser naveroka vê efrandinê û li ser rewşa Kurdan hevpeyvînekê çê dike. Di vê hevpeyvînê de Ekelöf dibêje: "Mîr ez bi xwe me, mîrê Împaratorîya rîzyayî, jihevçûyî. Pirtûk ji bo formdayîna enînivîsareke Bîzansî ye û helbestvaniya berxwedanê ye". Derheqa Kurda de jî, di beşeke vê hevpeyvînê de dîyar dike ku: "Wan her tim li hemberî hêzên îktidarê serî hildane, ew serhildana ji salên 1000 vir de berdewam e"²³. Çawa me destpêkê de jî gotibû, Ekelöf xwe ji parçekî Kurden tekoşer hesab kirîye. Ev îdentîfikasyona di navbera salên 1965-1968 hertim

bê navbirî ajotîye. Ji ber vê yekê jî gelek rexnevan û nivîskarên navê pirtûkê yê orjînal Dîwana Mîrê Emgionê kirine "**Dîwana Gunnar Ekelöfê Emgionê**". Bi vî tehrî Ekelöf bûye mîr, bûye Kurd û aliyê Bîzansîyan de ezîyetekî mezin dîtîye. Evert Taube dengbêj û nivîskarê Swêdî yê populer wî "**Ekelöfê Emgionê**" bi nav dike û dema dixwaze spasî dîwana Ekelöf bike, ew bi serbilindî: "**Spas ji bo mîrê ku hêjayî poezîke awa giranbiha ye**"²⁴ dibêje.

Armanca nivîsandina Dîwanê û helbestên mayîn ji bo Ekelöf ne tenê nişandina rojê bihurî û zordestiyên Bîzansî ne. Ji aliyê din ew bi alîkarîya dîroka van rojên tarî, dixwaze rewşa mirovatîyê ya îroyîn rexne bike, bala xwendevanan bikêşîne li ser problemên îroyîn, zordestî, lêdan, kuştin û îşkenceyê hevdem û nûjen. Ulf Thomas Moberg di lêkolîneke xwe de Ekelöf "Mirovekî Berxwedanê" bi nav dike û dibêje ku: "**Bîzans wek neynikeke li jor girtî ye derheqa jîyana me xwe ya civakî û politîkî de**"²⁵.

Dîwana Mîrê Emgionê di sala 1966'an de xelata here mezin ya edebî li Îskandînavyê wergirt (Nordiska Rådets Litteratur Pris). Gunnar Ekelöf gelek xelatên mayîn jî wergirtine wek xelatên Bellman, Fröding, xelata mezin ya Akademiya Danîmarkî. Ekelöf, ji aliyê din, doktorê hurmetê yê Akademiya Swêdî bû. Piştî wergirtina vê xelata dawî, di nameke xwe ya spasdarîyê de ew êrîşî zordestî, lêdan û neheqîya rojên îroyîn dike û xelatê wek xelateke ku ji mîrê Kurd re hatîye dayîn, hesab dike: "**Ev xelata para min ket ji bo Dîwana Mîrê Emgionê ye. Ew û berdewama wê, serhildana li dijî îktîdarê, berxwedan, evîn, canfedayî, ezîyet û hêdî-hêdî mirinê dide nasîn**". Ekelöf, berdewambûna neguhastina êş-ja-na mirovatîyê jî, awa tîne zimîn: "...neheqîke bêtêdavi pêk hat, hertim pêk tê, hema niha pêk tê, dê pêk bê jî"

Bi rastî Gunnar Ekelöf di warê edebîyata ezîyet û zordestîya li ser Kurdan efrandîneke naverok têr-tijî pêşkêşî xwendevanan kir. Ji sala 1071'an vir de heta sala 1965'an gelê Kurd di navbera nêzkaya van hezar salan de çî ezîyet û zordestî dîtîye, wî serpehatîya vê dîroka reş nivîsiye. Ew dixwaze, Bîzansê, bi taybetî lîstîkên Bîzansî, yên ku îro dest guhirandine, ji aliyê Tirk, Erebb û Farîsan de tîne ajotin rûreş û mehkum bike. Di vê çarçevê de nivîskarê Swêdî Göran Palm naxwaxe zîncîrên duh-îro biqetîne, ew di nivîsareke xwe de Tirkîya îroyîn û Rohilata Bîzansê jo bo Kurdan wek hev dibîne²⁶. Wek Göran Palm çawa difikire, bi rastî piştî van hezar salan di warê zordestîya li ser Kurdan de tu guhartinek tune ye. Her çiqas niha çavên mîrê Kurd nayên derxistin jî, lê belê canê wan tê derxistin. Derheqa dîwana Ekelöf de, dema Evald Palmund bawerîyên xwe eşkere dike, ew dibêje ku ev zordestiyên li mîrê Kurd dibin, zordestiyên li zîndanên Nazîyan û girtîgehên Fransî li Cezayîrê tîne bîra mirovan²⁷.

Piştî ku dîwana Ekelöf hate weşandin, gelek nivîskarên Swêdî di rojname, kovar û lêkolînên xwe de bîr û bawerîyên xwe jî li ser Kurdan gotine. Ji vana yek jî Gösta Ågren e, ew di nivîsareke xwe de, zêdetir bala xwendevanan dikêşîne li ser

rewşa îroyîn li Kurdistanê .Ew, tekoşîna gelê Kurd ji bo serxwebûnê: "**Şerê Jîbîrkirî**" (Det glömda kriget) bi nav dike û navê pirtûka Ekelöf jî, ,ji nû ve datîne: "**Mîrê Kurdê Emgionê**" (Kurdiske fursten av Emgion". Ew di vê nivîsara xwe de bala xwendevanan dikşîne şerê Kurdan li Iraqê û pirtûka Ekelöf di nav vî "**Şere Jîbîrkirî**" de wek mudahaleke aktuel dibîne²⁸.

Di sala 1966'an de pirtûka Ekelöf ya ku li ser tema rohilatê şax vedaye, bi navê **Çiroka Li Ser Fato** (Sagan om Fatumeh) çap bû²⁹. Ev pirtûka wek berdewama Dîwana Mîrê Emgionê tê xuyanê. Her çiqas navê mîr dîrek nayê dayîn jî, gelek paralelî, nêzikî navbera herdu efrandinan de heye, vê carê li şuna Mîrê Emgionê, Fato di haremekê de tê girtin. Tema girtin-lêdanê wek sarbûna pêwendiyên mirovî di van herdu pirtûkan de jî hev-naverok e. Berî mirina xwe, di sala di sala 1967'an de pirtûka sêwemîn³⁰ Ekelöf di vê rêzê de bi navê **Rehberê Binê Erdê** (Vägvisare till Underjorden) weşand. Bi vî tehrî ev hersê pirtûkên Gunnar Ekelöf wek sê beşên dîwanekê jî dikarin bê hesibandin, carina ev hersê efrandin bi **dîwana sêserî**- Trilogi û Akritcykel tên nasîn, lê belê her yek ji alîkî de bi naveroka xwe ve ji hev cuda dibin.

Mîrê Kurd Di Nav Erd û Ezmîn De Starekê Digere

Ew helbestên ku berî mirina Ekelöf li tu cîhekî çap nebibûn, piştî mirina wî, di sala 1969'an de ji aliyê jina wî de, bi navê **Partitur** wek pirtûkeke bi serê xwe hatin weşandin³¹. Di vê berevokê de çawa em dibînin ku, Mîrê Emgionê ango mîrê Kurd jîndar e, li dijî zordestî, nepakî û rûreşiyê bi xurtî radiweste, berxwe dide. Di destpêka Partitur de dengê qîrîn û qîjîna wezîran û berdevkên wan li Kurdistanê şewitî de bilind dibe:

Ez niha li welatê xwe me.

*Her çiqas ez zêde nikarim çîyayên xwe bibînim jî
ez dibihê*

xeberên ku wekîlên tataran tînin:

-Xwelîya Kurdistanê şewitî bidin min

xwelîya Bexdayê.

Bidin min xwina Ermenîstanê.

Ji ortê rakin gola Wanê.

Xwelîya Peloponessosê bidin min.

Gunnar Ekelöf van cellatan bi "**Seqetên tirsonek**" (fega krymplingar) û "**Paşayên sêboçik**" (paschor av trenne svansar) nav dike, lê belê mîrê Kurd hêvîdar û bînfirêh e, ew optîmîzmê dibarîne:

Lê belê keça min dijî

û keçikên wê jî,

dê zarokan bînin.

*Û keçikên wê jî
dê hev hez bikin hev binêrin
birînên birîndaran bipêçin
Û destê koran bigrin bibin mal.*

Pirtûka Partitur wek Dîwana Mîrê Emgionê bi evîneke germîn ve tijî ye, Ekelöf di vê pirtûkê de li Kurdistanê ye, di hemêza tebîyetê de ,ji xwe re starek dîtiye.

*O! Îşqa çavê mîn
berde wê çaxê ez razêm
di hemêza te de.
Ji bîr neke kerfîyên min
heywanên min.
Berde bira ew biçêrin
li çîyayên te de.
Avê bide wan
di çemên te de.*

Ev xewa kûr wek nefretkirinekê , hêrsekê ji vi cihanê dikare bê hesibandin. Hêrsa wî bêsînor e. Ji ber vê yekê jî dixwaze ji vê "Cîhana pîs" bar bike. Ekelöf li ser koç, barkirina vî mîrê qenciyê straneke şînê jî nivîsîye:

*Fîrara mîrê Emgionê:
Dema sala pêncê tijî bû
li çîyakî Kurd mîr rabû .
Derheqa korbûna patîşah de westîya bû
ji hundir ve têr bû
bi alîkarîya xizanekî
wî xwe avîte derva nav erş-ezmîn.
Tu kesî pîyên wî nedît.
Tenê sîsarkê keçekek
Ji ber ku cîh awa hatibû hilbijartin.*

Bengt Holmqvist vê pirtûka bi navê Partitur wek kurtenivîsareke li ser mîrê Kurd û rojên wî yên dawîn dihesibîne. Di Dîwana Mîrê Emgionê de mîr ji Îstenbolê rê dikeve, di Partitur de ew li Kurdistanê ye. Holmqvist dibêje ku ev mîrê korbûyî per-baskê wî şkestî dema tê Kurdistanê, di vê baweriyê de ye: "Ew hêvîya ketîna Konstantînoles û qezayên mayîn e. Ew li ser hemû zordestan nefretaxwe dibarîne. Ew bi navê hemû kole-belengazan û kesên ezîyet dibînin, li dijî vê " dîroka" rezîl, kepaze deng dike"³².

Ji der pirtûkên Ekelöf, di hebestên wî yên tu pirtûkeke wî de çapnebûyî de jî em rastî tema Kurdan tên. Di helbesta bi navê "Lettres Suedoises" de bi tevî kêmanîyên mayîn, belengazîya Kurdan li meydana Tehranê tê zimîn"³³.Ekelöf na-

vê pirtûka Montesquieu "Lettres Persanes" anîye guhirandîye, xistîye navê vê helbesta xwe.

Gunnar Ekelöf, di van efrandinên xwe de bi çavê mîrekî Kurd ve li rewşa cîhanê nihêrîye. Wî motifa Bîzansê wek nîşana zordestîyê di berhemên xwe de cîh kirîye, ev nîşana ku Kurdan hertim jê nefret kirîye , îro jî dikin. Eva-Lisa Lennartsson di lêkolîneke xwe ya ku li ser hunervaniya Ekelöf de pêk anîye, li wir dibêje ku : " **Mîrê Kurd yê Emgionê , welatê xwe yê ku di nav çîyan, sînoran de ye, li dijî zordestan diparêze**" û paşê ew ser da zêde dike, dibêje ku , mîrê Kurd nîşana berxwedana li dijî van rojên ku îro em di nav de nin, van rojên xirab e³⁴.

ÇAVKANÎ:

- 1) Gunnar Ekelöf: En biografi av Carl Olof Sommar, Stockholm, 1989, r.572.
- 2) Anders Olsson, Ekelöfs Nej, Stockholm, 1983, r.276.
- 3) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, 1971, r.11.
- 4) Gunnar Ekelöf, Non Serviam, Stockholm, 1945., r.27.
- 5) Gunnar Ekelöf, En självbiografi, Efterlämnade brev och anteckningar, Stocholm, 1971, r.51.
- 6) Tarjuman Al-Ashwaq by Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi, London, 1911.
- 7) Ivan Agueli av Axel Gauffin, Stocholm, 1940.
- 8) Sören Lindgren, Svensk Orientalism, Norrbottens-Kuriren 2/7 -1969.
- 9) Karl Krumbacher, Geshichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches(527-1453), 2.Aufl. München, 1897.
- 10) Det Bysantinska Eposet om Digenis Basileios Akritis, översättning jämte en inledning av S. Lindgren, Göteborg, 1940.
- 11) Ulf-Thomas Moberg, Gunnar Ekelöfs turkisk resa 1965, Svenska Forskingsinstituet i Istanbul Meddelanden 7/1982
- 12) Bengt Landgren, Ensamheten, döden och drömmarna, r.192.
- 13) Gunnar Ekelöf, Diwan över fursten av Emgion, Stockholm, 1965.
- 14) Gunnar Ekelöfs brev 1916-1968 , Stockholm, 1989, r.197
- 15) Björn Julen, Som ikonernas hemlighet, Svenska Dagbaladet 22/10/1965
- 16) Göran O Eriksson, Till jungfrun av elden och intet, Stockholms-Tidningen 22/10/1965
- 17) Lasse Söderberg, Ekelöfs Diwan, Arbetet 26/10/1965
- (18) *Kurdisk getaboren, Kladd Bok 4, UUB.
- 19) Diwan, Partitur Kladd Bok 4, r.159, 160. UUB.
- 20) Elzbieta Swiecicka, Turkarnas erövring av Anatolien, Ur Anatoliens historia, Skrifter utgivna av Sällskapet för asienstudier, Uppsala, 1987, r.42.
- 21) Alf Henrikson, Byzantinsk historia år 326 till år 1453, Stockholm, 1988, r.398.
- 22) Reidar Ekner, I den havandes liv, Åtta kapitel om Gunnar Ekelöfs liv, Stockholm, 1967, r.137.
- 23) Ekelöf och Fursten, Göteborgs Handels Sjöfart-Tidning 23/11/1965
- 24) Evert Taube, Ode till Ekelöf, Expressen 13/2/1966
- 25) Gunnar Ekelöf, en motståndsmän, Marginalteckning av Ulf Thomas Moberg, Stockholm, 1986, r.11.
- 26) Göran Palm, Vem har skrivit Gunnar Ekelöfs Nya dikter, Expressen, 22/10/1965
- 27) Evalt Palmlund, Tröst för en furste och oss, KvP 22/10/1965
- 28) Gösta Ågren, Dig i mitt hjärta, Vasabladd 30/1/1966
- 29) Gunnar Ekelöf, Sagan om Fatumah, Stockholm, 1966.
- 30) Gunnar Ekelöf, Vägvisare till underjorden, Stockholm, 1967.
- 31) Gunnar Ekelöf, Partitur, Stockholm, 1969.
- 32) Bengt Holmqvist, Gunnar Ekelöfs efterlämnade dikter, Sanningens ögonblick, Dagens Nyheter 17/1/1969
- 33) Gunnar Ekelöf, "Lettres suedoises" Dagens Nyheter 6/11/1966
- 34) Eva-Lisa Lennartsson, Ögat i Gunnar Ekelöfs diktning, Horizont No:3, 1977.

BİR ANI

Altmışbeş Yıl Önce Diyarbakır'da Ermeni Kıyımı

N. Diyarbakırlı

Bir olayın tarihi, ona ait yazılı belge, anlatım ve olayı yaşayanların gözlemleri gibi verilerin bir araya getirilişiyse zenginlik ve güvenilirlik kazanır. Bu nedenle tarihbilimciler, sık sık, önemli olayların tanıklarına, "*bildiklerinizi ve anılarınızı yazınız*" önerisinde bulunur. Bu anlatımlardaki çelişkiler ve uyumlar o olayın "**tarihsel**" yerini belirlemede yardımcı olur. Böylece tarihsel eserler "**güçlü, doğru**" veya "**kuşkulu, zayıf**" sıfatlar taşır. Ayrıca, bu konum, tarihsel doğruları bulma bağlamında herkesi bir ölçüde sorumlu kılar. Bilinenler açıklanmak istenir. Bunu yerine getirmek sanki bir yükümlülük olur.

Yakın tarihimizde, Kürdistan'da 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında Ermeni kıyımları yaşanmıştır. Bu kıyımlar büyük incelemelerin konusu olduğu gibi, günümüzde de, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olan Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde büyük

bir handikap olmuştur. Bu nedenle, tarihi kaynakların ayrıntılı bir şekilde sergilendiği günümüzde bu konuda roman, şiir, tiyatro ve filimleri sık sık görmek olağandır. Hatta geçen yıl İsveç'te de gösterilen "*Tillbaka till Ararat*" filmi, özellikle bu konuyu işlemiştir. Sultan Abdülhamid, Jön Türk, Pantürkist yönetici, Türk, Ermeni, Çerkez ve Kürt halklarının bu olaylardaki rolleri ve payları günümüzde de tartışma konusudur. Bazılarınca Sultan Abdülhamid'in politikasına uyum gösteren Kürtler, özellikle de ağalar, beyler ve Hamidiye Alayları Ermenilerin kıyımlarında aktif bir rol oynamışlardır. Diğer bir görüşe göre ise bazı yerel Kürt ağa ve beylerinin Osmanlı yöneticileriyle birlikte uyguladıkları yerel Ermeni öldürülmelerine karşın, Dersim ve Hakkari bölgelerindekiler başta olmak üzere, birçok Kürt önde gelenleri Ermenileri korumuş ve onların kıyımdan kurtulmalarını sağ-

lama eylemlerinde Osmanlı yöneticilerinin işkencelere varan baskılarıyla karşılaşmışlardır.

Amacım bu tezleri irdelemek değildir. İlk paragrafta belirttiğim anlayış, bana çok mantıklı geliyor. Bu nedenle insanların duyduğu veya bildiği ve önemli saydığı bazı bilgileri aktarması gerektiği kanısındayım.

Konunun özelliği bakımından, okuyucuya bazı bilgileri kısaca hatırlattıktan sonra, asıl somut olaya gelmek istiyorum.

Diyarbakır ilinde, 1. Dünya Savaşı yılları ve öncesinde, ora milletvekilliğini yapan Pirinççizade Fevzi ve Zülfü Bey'ler koyu birer İttihat ve Terakki'ci olup geniş toprak sahibi "eşraf"tılar. Savaş yenilgisi üzerine İttihat ve Terakki iktidardan uzaklaşmış ve önderler ülkeden kaçmışlardı. Ermenilerin göçürülmesinde, kötü işlemler görmelerine sebep oldukları gerekçesiyle Fevzi Bey 15 Ocak 1919 ve Zülfü Bey 17 Ocak 1919'da tutuklandılar. Daha önceleri de Fevzi Bey, Diyarbakır'da Ermenilere yapılan baskıların dile getirildiği Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda, kürsüdeki Ermeni kökenli milletvekiliyle sert tartışmalara girmişti. Diyarbakır'lı ünlü şair ve yazar Süleyman Nazif, Mehmed Sait Paşa'nın oğlu olup Bağdat valiliği yaptığı dönemde Barzan'daki yerel başkaldırıda Molla Mustafa'nın ağabeyini idam ettiren bir kişiydi. Ünlü Türkçü ve Turancı, İttihat ve Terakki Partisi ideolog ve önderi Ziya Gökalp ise anası tarafından Pirinççizade Fevzi ve Zülfü Bey'lere akrabadır. Bu dört Diyarbakır'lı Kürt, Ermeniler konusundaki suçlamalardan ötürü 28 Ocak 1919 tarihinde Malta'ya sürüldüler.

Bahsedeceğimiz olayın geçtiği 1.

Dünya Savaşı yıllarında Diyarbakır valiliğini yapan Dr. Reşit Bey ise İttihat ve Terakki'nin sertlik yanlısı ve Ermeni düşmanı kanadının ünlü isimlerinden. Çerkezdir. Diyarbakır valiliği yaptığı dönemde, Ermeni göçürülmesinde binlerce kişinin öldürülmesine neden olan uygulamaların sorumlusu olarak suçlanınca, 18. Ocak'ta teslim olduktan sonra 25 Ocak tarihinde ünlü Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçtı. Polisler tarafından aranan Diyarbakır eski valisi Dr. Reşit Bey, kurtulamıyacağını anlayınca, kısıtıldığı Beşiktaş sirtlarında, 6 Mart 1919'da intihar etti.

Diyarbakır'lı dört Kürt, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Fevzi ve Zülfü Bey'ler Ermenilere yaptıklarından ötürü Malta'da 1921 yılı Nisan sonlarına kadar sürgün kaldılar. Kürt karşıtı, Osmanlı ve daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki en güvenilir adamları olarak ün yaptılar.

Olayda ismi geçen, diğer bir kişi de Diyarbakır'lı Yasinzade Şevki Efendi'dir. 2. Meşrutiyet döneminde Diyarbakır'da sözü geçen bir "Kürt eşrafı"dır. Hamidiye Alayı paşalarından Milli İbrahim Paşa'yı Sultan Abdülhamid'e şikayet eden telgraflara imza atmıştı. Oğlu Mustafa Ekinci, 1950'de Diyarbakır ilinden iki dönem Demokrat Parti'den milletvekili seçilmişti. Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Batı Anadolu'ya sürüldüler ailece. Mustafa Ekinci, şair Ahmet Arif'in övey annesinin de akrabasıdır. 1943 yılında Van'da 33 kişinin sorgulanmadan kurşuna dizilişini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getiren kişidir. Bölgede Kürt ulusal haklarının mücadelesini yapan bir kimse olarak tanınırdı.

Gelelim aktarmak istediğimiz olaya

Diyarbakır Tüccarlar Kulübü'nde zaman zaman başkanlık ve yönetim kurulu üyeliği yapan, değerli insan Av.T.E. ile Ermeni kıyımları hakkında konuşurken, bizzat dinlediği ve şimdi bana, V.Z. ve S.İ. ye aktardıklarının günün birinde yayınlanabilmesini de olumlu bulmuştu. Av.T.E.'den dinliyelim gerisini:

Diyarbakır'da yaşlı, avukatlık mesleğini sürdüren, ancak davalarının sayısı az olan, Hani ilçesinden, Av. Sabir Karaozan vardı. 1964-65 yıllarında ara sıra Tüccarlar Kulübü'ne gelirdi. Sakin ve efendi bir ağabey ve meslektaş olarak hepimiz saygı duyardık. Kulüb'ün kalabalık olmayan bir gününde, تنها bir masada çay içip sohbet ederken, söz eski günlere ve Ermenilerin kıyımına geldi. Sordum:

- Sabir ağabey, neydi o Ermeni kıyımları, nasıl oldu? Siz o zaman hakimdiniz, iyi hatırlamanız gerekir.

- O zaman gençtim. Hergün duyardık, birçok köyde, değişik yerlerde, Ermeni ve Müslümanlar birbirini öldürüyor diye. Ancak önceleri o kadar çok değildi. Birgün bir köylü ile birlikte onun köyüne keşfe gidiyordum. Şimdiki gibi otomobille veya jiple köye gitme olanağı yoktu. Athydim. Diyarbakır'ı geçince, Dicle'nin öbür tarafında, kuzeye doğru, şimdiki Silvan ve Lice yolu yönünde, yol

kenarına dizili 7-8 cenaze gördüm. Şevki Efendi de oradaydı. Yanında bazı köylüler vardı. Cenazelerin kafalarında din adamlarının sardıkları sargılar dikkatimi çekti. Giyim ve kuşamları, insana sanki özel giydirilmiş, müslüman görünümü verilmek istenen Ermeniler oldukları şüphesini veriyordu. Bunlar kim diye sordum. Şevki Efendi; "yakın köylerden müslüman köylüler ve din adamlarıdır. Ermeniler dün gelip bu hale getirmişler. Halk görsün diye buraya getirdik" dedi. Traşları ve biçimleri içime bir kuşku koymuştu. Yoksa bu yol üzerinde sergilenmelerinde ne anlam vardı? Bu korkunç tablo karşısında yanımdaki köylüye artık köye gidip keşif yapamıyacağımı, başka bir güne ertelediğimi söyledim ve atımı bu kez Diyarbakır yönüne sürdüm. İçime bir kurt düşmüştü, birşeyler çevriliyor olmalı diyerek, her hangi bir felaketi önlemek amacıyla geri dönüp valiyi haberdar etmek istedim. Vilayete gittim, vali Dr. Reşit Bey'e olayı anlattım, kuşkularımı da ima ettim, ilin en büyük yöneticisine, olabilecek bir kötü durumu önlemek amacıyla geldiğimi söyledim. Vali çok ciddileşti, bir hakim olduğumu da unuttarak: "Bana anlattıklarınızı ne gördün ve ne de bana geldin. Buyrun gidin" dedi. Ya beyim, Diyarbakır'daki Ermeni kıyımları ve göçü böyle gerçekleştiriliyordu.

Kürt ve Ermeni Edebi İlişkileri

Kınyazê İbrahim

Kafkas halkları arasındaki karşılıklı toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler konusunda yapılan inceleme ve araştırmaların Kürt ve Türk okuyucularına ulaşabilenlerinin sayısı oldukça azdır. Bölgede yaşayan Gürcü, Ermeni, Azerbaycan ve Kürt halklarının kültürel düzeydeki ilişkileri, özellikle edebi ilişkileri konusunda çalışmalarıyla tanınan Kınyaz İbrahim Mirzoev'in son yıllarda yaptığı inceleme ve araştırmalar, bu tarihi ilişkilere büyük çapta ışık tutmaktadır. Haçador Abovyan Pedagoji Enstitüsü'nün Azeri Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışan ve aynı zamanda kürsü başkanı olan Kınyaz İbrahim Mirzoev, 1988 yılında, Kürt ve Bölge Halklarının Edebi İlişkileri ve Sorunları, konusunda doktora yaptı. Kınyaz İbrahim Mirzoev'in başlıca araştırmaları şunlardır: Kürt-Azerbeycan Edebi İlişkileri Tarihinden, 1978, Erivan; Ulusal Edebiyatlar ve Edebi İlişkiler, 1985, Erivan; Edebiyatın Ufukları, 1986, Erivan; Dostluk Sorunu, 1988, Baku. Bergeh, Azeri dilini en iyi şekilde kullanabilen Kürt araştırmacı Kınyaz İbrahim Mirzoev'in, 1985 yılında yayınlanan araştırmasındaki Kürt-Ermeni Edebi İlişkilerine değin bölümü, yalnız bazı Azerice kelimelerin yerine anlaşılabilirliği sağlamak amacıyla, Türkçe sözcükler koyarak okuyucularına sunmaktadır.

Çok yönlülüğü ve zenginliğiyle dikkatleri çeken Kürt ve Ermeni edebi ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanır. Yüzyıllar boyunca dost olarak yaşamış olan Kürt ve Ermeni halklarının karşılıklı ilgi ve yakınlıkları zamanla kardeşlik duygularına dönüşmüştür. Gelenek ve göreneklerinde, yaşam biçimlerinde, folklorlarında ve zevklerinde yakın ve benzer yönler çoktur.

Ermeni ve Kürt halklarının edebi ilişki-

lerinin geçmişi ve günümüzdeki zenginliği, kuşkusuz, özel bir incelemeyi gerektirir. Biz bu ilişkilerin bazı yönleri üzerinde duracağız.

Kürt ve Ermeni halklarının sosyal ilişkilerine ait bilgiler 5-6. yüzyıllara kadar uzanır. Eski ve Ortaçağ Ermeni edebiyatında Kürtlere yer verildiğini görüyoruz. İki halkın tarihi, sosyal ve ekonomik ilişkilerinin özel yanlarını içeren eserlerde bu konular

etrafınca incelenmiştir.

Ermeni tarihinde Kürtler hakkındaki ilk bilgiler, 5.yüzyıla, Movses Xorenasi, Pavstos Buzand ve Yêxişê Kişi adlarındaki tarihçilere aittir.

Genel olarak Ermeni edebiyatında Kürt konusunun yer alışı tarihinin eskilere dayandığını söyleyebiliriz. Kürtlerin yaşamı çok sayıda Ermeni yazar ve bilgininin gezi anılarında, tarihi ve etnoğrafik eserlerinde yer almıştır. Kürt ve Ermeni halklarının dostluk ve kardeşliği, Ermenilerin eski tarihi ve sosyal eserlerinde, bugüne kadar yaşayarak gelmiştir.

İki kardeş halkın edebiyatlarında ve sosyal yaşamlarında bu anlayışı doğrulayan dikkate değer bilgilere raslamaktayız. Eski Ermeni tarihçilerinin eserlerinde ve edebi yapıtlarında "Kürd", "Kürdik", "Kurdo" gibi ifadelerle sık sık yer verilmiştir.

Burada bazı tarihi olayların anımsanması, görüşlerimizin doğruluğuna yardım edecektir.

8. yüzyılda Sunik eyaletinin en güçlü emirlerinden biri Kürd İşhan adı ile tanınmış kişidir.

"Kürdik" adlı İşhan 9.yüzyılda Küçük Hayk'da (Ermenistan'da) yaşamıştır.

12. yüzyılda Emir Kürd Erzurumi, Gürcü eyaletlerinden birinde önemli bir siyasi konuma gelmiştir. İvanê ve Zaxarê Zahariyan'ın dayısıdır. 13. yüzyılda ise Kürd Vaçütyan, Ajrarat'da başkanlık görevini yürütmüştür. Bu gerçeklerden anlaşıldığı gibi, Ermeni ve Kürt halklarının dostluk ve kardeşlik ilişkileri çok eskilere uzanmaktadır.

Bu ilişkiler her iki halkın edebi ve sosyal yaşamlarına da yansımış ve birçok eserlerde derin izler bırakmıştır.

Büyük Ermeni yazarı Derenik Demirciyan'ın Ermeni-Kürt müziği ilişkileri, Ermeni-Kürt folklorundaki yakınlıklar ve iki halkın gelenek, görenek ve ekonomik ilişkileri konusunda söyledikleri ilgi çekicidir.

1911 yılında İstanbul'da tarihçi Hakop Şahbazyan'ın (Ermeni-Kürd Tarihi) kitabının yayınlanması iki halkın tarihi

dostluğunun ve edebi-sosyal ilişkilerinin bilinmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kipta Ermeni ve Kürt halklarının yakınlığı ve dostluğunun çok eski tarihi köklere dayandığı açık ve inandırıcı şekilde anlatılmaktadır.

Ortaçağın büyük Ermeni şairi G. Narekatsi hakkında Kürtler arasında ilginç görüşler vardır. Bu büyük Ermeni şair, uzun zamandan beri Kürt halkının büyük saygıyla andığı, sevdiği ve okuduğu sanatkarlardan biri olmuştur.

12. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın Suriye ve Mezopotamya ile birleşmesi sonunda Sultan Selahaddin'in (1171-1193) önderlik ettiği güçlü bir devlet kurulmuştur. Bu arada söz konusu devlet ile Kilika (Ermeni Devleti) arasında politik, ekonomik ve sosyal ilişkiler gittikçe artmaya başlamıştır. O dönemlerde Ermeni devletinin katolikosu (Ermenilerin dini önderi) şair ve sosyal önder Grikor Dğa (1130-1193), Sultan Selahaddin ile mektuplaşmıştır. Grikor Dğa'nın Selahaddin'e yazdığı mektupların bir çoğu günümüze kadar gelmiştir. Bu mektuplarda onların saygın yakınlıkları gözlemlenebilmektedir. Bunlar, Kürt-Ermeni ilişkilerinin ilginç sayfaları olarak dikkat çekicidirler.

1187 yılında Selahaddin "Haçlı Seferleri"ne büyük darbeler vurarak Yerusalem'i (Kudüs) alır. Bu olay Ermeni katolikosu Grikor Dğa'yı çok kötü etkiler. Bu münasebetle "Yerusalem'in Kaderi" şiirini yazar. Burada Selahaddin'in savaşçılığından ve Yerusalem'i ele geçirmesinden söz edilir. Ermeni şair, şiirinde Selahaddin'in kahramanlığını ve mertliğini yürek dolusu bir sevgi ile dile getirir.

Ortaçağdaki Ermeni şair ve yazarların eserlerinde Kürt yaşamının sanatsal anlamına, Kürt şekillenmesine ve Kürt halk motiflerine geniş yer verilir. Ermeni-Kürt dostluğunun evrelerinden sık sık söz edilir, (Frik, Hovannes Yerznkatsi, Hovannes Tlkûratsi, Grikoris Axtamartsis, Nerses Mokatsi ve diğerleri).

Kürtlüğe ait hususları Kürt-Ermeni söz-

Kürtlüğe ait hususları Kürt-Ermeni sözlüklerinden, Ermeni alfabesi ile yazılmış beyitlerden, şiirlerden, ata sözlerinden, masallardan ve ünlü Matenadara'nın kaynaklarından elde etmek mümkündür.

14. yüzyılın büyük Kürt şairi Faqiyê Teyran, "Şeyh Sen'an" adlı ünlü eserinde, hristiyan kızını Gürcü olmasına bakmayarak, bazan Ermeni kızı gibi sunmaktadır.

Şeyh Sen'an ile ilgili efsanelerde ve eserlerde Gürcü kızı şeklinde anlatılan güzelin Feqiyê Teyra tarafından bazan Ermeni kızı gibi gösterilmesi raslantı değildir. Bizce bu, Kürt şairinin Ermenilerle uzun süre aynı topraklarda (şair Hakkari'de doğmuş ve eserini orada yazmıştır) yaşamasına, onlarla yakın dostluk ve kardeşlik ilişkileri içinde olmasına bağlıdır.

Şair, sanki bununla kardeş halka kendi samimiyetini ifade etmek istemiş ve bu duygularını Ermeni kızının kişiliğinde sonsuzlaştırmaya çalışmıştır.

Kürt edebiyatının eski ustası Süleymanî Pergamenti'nin (7. yy) Ermeni toplumunda sözlü şekilde yaşıyor olması ilginçtir.

Ortaçağın Elîyê Herûrî (10. yüzyıl), Mella Cizirî (11. yy), Ehmedî Xanî (16.-17. yy) gibi tanınmış Kürt şairleri Ermeni tiplerine özel bir yer vermişlerdir.

Onların eserlerinde, Ermeni edebiyatının bazı konu ve anlatımlarından yararlandıkları görülür.

16. yüzyılın ünlü Kürt tarihçisi Şeref Xan Bitlisî'nin "Şerefname" adlı eserinde Ermeni tarihi, folkloru ve etnoğrafyası konularında ilginç bilgilere raslamaktayız.

Büyük yazar ve pedagoğ Mesrop Tağîadyan (1803-1858) eserlerinde Kürt dili, gelenekleri, görenekleri ve tarihi konularında bu halktan saygıyla söz etmektedir. "Ermenistan Seyahatı", "İran Seyahatı", "Varsenikin Vasfı" eserleri Ermeni-Kürt edebi, sosyal ve tarihi ilişkileri bakımından değerlidir.

Ermeni-Kürt edebi ilişkilerinin gelişmesinde büyük yazar ve eğitimci Xaçatür Abovyan'ın (1809-1848) emekleri büyüktür.

Ta küçük yaşta Kürtlerin yaşamına yakın ilgi duyan X. Abovyan, bu konuda şunları yazmaktadır: "...Kürtlerin arasında uzun süre kaldım. Erkeklerle ve kadınlara hediyeeler sundum, onların güvenlerini kazandım. Onların gelenek ve görenekleri, karakterleri, inançları ve hatta destanları konusunda değerli bilgiler topladım." Bu değerli bilgilerin hepsi sonraları Abovyan'ın eserlerinde gerçek ifadelerini bulmuştur. Bunlar arasında "Kürdler", "Yezidiler" eserlerinde Abovyan, Kürt halkının yaşamına, etnoğrafyasına, edebiyatına ve diline geniş yer vermiş ve komşu halkın ruh yapısını anlatmaya çalışmıştır. X. Abovyan'ın eserlerinde Kürt folklorunu yüceltmesi çok anlamlıdır. Onun şu belirlemesi oldukça ilginçtir: "Kürt halk destanı ilginç bir gelişme sürecinden geçmiştir. İster kadın, ister erkek bütün Kürtler doğuştan şairdirler. Onlarda doğal ilham ve şüre tutku var."

Kardeş halkın büyük edibinin, Kürtlerin yaşam biçimine duyduğu yakın ilgi Kürtler tarafından cevapsız kalmamıştır. Kürt araştırmacıları Abovyan'ın bu sevgisini değerlendirerek bu konuda eserler vermişlerdir. X. Abovyan birçok Kürt manî ve diğer folklor türü örneklerini toplamış ve yayınlamıştır.

Tanınmış Ermeni roman ustaları P. Proşyan (1837-1907) ve Raffinin de (1835-1888) eserlerinde Kürt konusuna değinmişlerdir. P. Proşyan'ın "Huno" romanında Haso ile Kuro, Raffinin "Celleddin" eserinde Ömer Ağa ile Mısto, "Xent" romanında Çavo, "Kıgılcım" romanında Mir Mövsüm gibi Kürt tipleri vardır.

Kürt yaşamının bazı üstün özellikleri tanınmış Ermeni yazar V. Papazyan'ın (1864-1920) eserlerinde karşımıza çıkar. Daha çocukluğundan beri Rus, Fars, Azerbaycan ve Kürt halklarının tarihlerini ve medeniyetlerini öğrenmeye başlamıştır. Bundan ötürü de Papazyan Ermeni-Kürt dostluğuna kendi eserlerinde çok geniş yer vermiştir.

"Abağa Vadisinde", "Çeleb", "Lûr-de-

Lûr" (Kürt halk melodisinin adıdır), "İlk Sevgi" gibi eserleri okuyunca yazarın Kürt yaşamına, inceliklerine değin derin bilgileri ve bu yaşamı ne denli severek kaleme aldığı açıkça görülür.

Kürt halkının yakın dostu ve Kürt edebiyatına devamlı olarak büyük ilgi gösteren Avetik İsaahakyan'ın (1875-1957) yaratıcılığı, Kürt-Ermeni edebi ilişkileri tarihinde ilginç bir dönemi oluşturur.

A. İsaahakyan Kürt folklorunu tutkulu bir şekilde sevmiştir. Bunu şöyle dile getirmiştir: "...Çocukluk yıllarından bugüne kadar destanlarını ve diğer Kürt folklor örneklerini sevdim. Bu sevgim ve ilgim giderek arttı ve kuvvet buldu."

Bu büyük Ermeni sanatkarının, Kürtlerin yaşamlarına ait birçok eseri vardır. 1907 yılında "Kürd Amo" hikayesini yazmıştır. Bundan önce (1905) yazdığı "Hesen Ağa" hikayesinde olduğu gibi "Kürd Amo"da da yazarın, eserine kahraman olarak bir Kürdü seçmesi raslantı değildir. Her iki hikayede Kürt karakterinin üstün yanları üzerinde duran A. İsaahakyan, aynı zamanda, iki halk arasındaki dostluk duygularının anlatımına da geniş yer vermiştir. Bu öykülerde yazar kendisinin tanık olduğu, gerçek olayları kaleme almıştır.

Ermeni usta Karo ile Kürt çobanlarının dünyalarından söz eden "Üsta Karo" romanı da ilginç eserlerdendir. Kürt çobanlarının iç dünyası ve psikolojisi bu eserde çok gerçekçi ve inandırıcı bir biçimde ele alınmıştır. Burada Kürt folklorundan da yararlanılmıştır. Bu da kendisinin Kürt sözlü edebiyatı hakkında ne denli derin bilgilere sahip olduğunu göstermektedir.

Yüzyılımızın başlarında Kürt folkloruna bazı yazar, şair ve Ermeni edebiyatçıları büyük ilgi göstererek topladıkları örnekleri yayınlamak üzere değerli katkılarda bulundular. C. Haykûnî ve G. Xalatyants'ın "Ermeni-Kürd Şiiri" adlı eseri, C. A. Yeğiazarov'un Kürtler hakkındaki araştırmaları ve İşyan'ın (Lazo) topladıkları folklor örnekleri bu tür çalışmalardandır.

Ermeni-Kürt edebi ve sosyal ilişkilerinin

yeni bir aşaması da Sovyetler dönemidir. Bu dönemde Kürt konusu Ermeni Sovyet edebiyatında daha geniş boyutlara kavuşmuştur. Ermeni Sovyet edebiyatının yüzlerce değerli örneklerinde aynı zamanda Kürtlerin yeni yaşamlarının anlatımına da raslamaktayız.

Ermenistan'da Sovyet iktidarının başarısı, Kürt ve Ermeni halklarının geleneksel tarihi dostluklarını daha da güçlendirdi. Yeri gelmişken anımsatalım, bu başarının kazanılmasında Kürt halkının ve onun kahraman evlatlarının hizmeti az olmamıştır. Sovyet iktidarı kurulduğu günden beri Ermeni ve Kürt halklarının karşılıklı uyumu, edebi-sosyal ilişkileri de yeni bir biçimde amaçlandı.

Ermeni Sovyet edebiyatında Kürt konusunda eserler veren ilk yazarlardan birisi de Aksel Bakunts'dır (1899-1937). 1925 yılında bu konuda "Eyaletten Mektuplar" ve "Kentten Mektuplar" adlı hikayeleri yayınlamıştır. Özellikle, "Zengezûr Yaylalarında", "Saralı" ve "Mûro'nun Dedikleri" hikayelerinde dağlarda göçebe bir yaşam sürdüren Kürtlerin yaşayışlarına değinen ilginç ve canlı bölümler vardır.

A. Bakunts'un Kürt konusunda yazdığı eserlere büyük önem veren tanınmış Ermeni Sovyet şairi Yeğişe Çarents'in şöyle bir belirlemesi vardır: "Aksel Kürt emekçilerinin yaşamından söz eden birçok değerli eserler yazmıştır. Hatta, bu eserler bizim Kürt okullarında okutulmaktadır. Aksel'in Kürtleri konu alan hikayeleri ulusal bir ruha sahiptir ve gerçek ulusal çevrenin üstün sanatsal yansımasıdır."

Ermeni Sovyet edebiyatında yeni Kürt kişiliği ve Kürt tipi başarıyla yaratılmıştır. Eserlerinde ilk kolhozcu Kürt tipini yaratan yazar-şair H. Zaryan olmuştur, (1900-1969). "Rüşan Sıldırımı" şürinin kahramanı Novruz yeni yaşamın ilk emekçi köylü tiplerinden biri olarak dikkat çekicidir.

Uzun yılları dağlarda Ermeni ve Kürt çobanlarının arasında geçen şair Sarmenin (1901-1983), Kürtlerin ekonomik

yaşamlarını yakından tanıyan yazar Vaxtang Ananyan'ın şiir ve öyküleri de (Bir Çocuğun Tarihi, Kaplan Deresinin Esirleri, Pelenk Kayasında) Ermeni Sovyet edebiyatının değerli örnekleridir.

Ermeni Sovyet edebiyatının birçok eserlerinde Kürt kadınının acıları ve sıkıntıları, yeni yaşam biçimine uyum çabaları ve yeni insan olarak şekillenmesi anlatılmıştır. Bu yöndeki çabaların Ermeni Sovyet sinema ve tiyatrosu alanında da etkisini göstermiş olması ilginçtir. Örneğin, büyük sinema rejisörü Hamo Bek-Nazarov 1926 yılında Kürt kadınının yaşamını konu alan "Zarê" adlı filmi yapmıştır.

Dikkat çeken bir nokta da Kürt kadını konusunu Ermeni Sovyet edebiyatının bütün türlerinde gördüğümüz olmamıştır.

Düzyazı alanında Hamayak Sirasin "Esmer", Gareki Bes'in "Malê", Mıgırdıç Armen'in "Zübeyde", Mıgırdıç Sarkisyan'ın "Kürt Kızı", Hraçya Koçar'ın "Xecê", Stepan Zoryan'ın "Xezal" adlı uzun ve kısa öyküleri özellikle dikkate değerdirler. Doğal olarak, bu yazarların Kürt konusunda yazdıkları tüm eserleri incelemek güçtür. "Xecê" ve "Xezal" eserlerinin ilginç olan bazı özelliklerini göstermekle yetineceğiz.

"Xecê" uzun bir öyküdür. Bu eserde yeni insanın iç dünyasının şekillenmesi konusu ele alınır. Genç Kürt kızı Xecê eserin baş kahramanıdır. Fakir bir aileden gelmiş ve Ermeni dostlarının yardımları ile okuma yazma öğrenmiştir. Fakat genç kızın Ermenilerle arkadaşlık ilişkileri onu tanıyanlar tarafından hoş karşılanmaz. Daha doğrusu Xecê'ye iftiralar atmaya başlarlar. Nado Ağa adındaki ihtiyar ise kızı özellikle kin besler. Çevredeki Kürt kadınları Xecê konusunda daha ileri giderek yalanlar uydururlar. Bütün sohbetlerde konu odur. "...Nereye gidip geliyor? Şimdi de Ermeni delikanlı ile kayanın dibinde kırıttırıyor. Ar yok, namus yok. Anasının sütü haram ola..."

Bu koşullardaki köylü kızın değişimi anlatılır ve anlaşmazlıklar giderek derinleşir. Artık mücadele eden iki cephe oluşmuş-

tur; birincisi Xecê ve anası, ikincisi Nado Ağa ve onu kıskırtan taraftarları. Önceki ikincilerin başarılı oldukları havası vardır. Fakat zaman geçtikçe yaşam kendi istemlerini kabul ettirmeğe başlar. Xecê tek başına mücadele ediyorsa da Kürt yaşamında boy veren yeni sosyalist düşünceler esas ve sonuç alıcı rol oynarlar. Xecê'nin mücadeleden geri çekilmemesi ve bu savaşta ısrarlı olması ilginçtir. Xecê kendi gayretiyle sonunda ilk kahraman Kürt kadınına dönüşür. Komsomola girer, sonunda kadınlar grubunun önderliğine seçilir ve bir süre sonra kentin kooperatif mağazasında çalışır.

Kürt yaşamını yakından tanıyan H. Koçar, gerçekçi ve inandırıcı çizgilerle Xecê'nin iç dünyasında, dünya görüşünde başlayan değişimleri kaleme almıştır.

Eserdeki diğer tipler de, örneğin Nado Ağa ve diğerleri, çok canlı ve olduğu gibi verilmiştir.

H. Koçar, "Xecê" adlı uzun öyküsünde devrin güncel sorunlarından söz etmiş, Kürtler ve Ermeniler arasındaki dostluğa değinmiş ve çok doğru olarak, Kürt halkının sosyal gelişmesinde Ermeni halkının önemli bir rol oynadığını açık ve inandırıcı bir anlatımla gösterebilmiştir.

Ermeni Sovyet edebiyatının yazarı C. Zoryan'ın (1890-1967) Kürt konusunda yazdığı en ilginç eserlerden birisi de "Xezal" adlı yapıttır. Burada Kürt yaşamından alınmış konu içinde bir sıra manevi ve psikolojik sorunlara değinilir.

Savaş yıllarında cephede savaşan Kürt Haso'nun karısı ölür. Sahipsiz ve öksüz kalmış yavru kızı (Xezal'ı) komşular çocuk yuvasına verirler. Fakat çocuk yeni yaşama hiç alışamaz ve birçok kez oradan kaçmak ister. Bir kez Xezal sokakta bir Rus subayla karşılaşır. Ağlayan çocuk subayın dikkatini çeker. Subay kızı teselli eder, onunla dertleşir ve dost olur; hatta sonraları onu üvey evlat edinir. Yıllar geçer. Haso cepheden döner ve kızını aramaya başlar, fakat bulamaz. Ümidini yitirerek kenti terkeder ve Alagöz yamaçlarındaki

doğduğu köye döner.

Uzun bir süre sonra artık büyümüş olan Xezal'ın koruyucusu general olmuştur. Üvey babasıyla birlikte, yaşlı öz babasını aramaya koyulur. Bu ilginç eserden bir bölümü sunalım: "Haso için birşey açıklığa kavuştu ki, Rus subay Xezal'ı öz kızı gibi büyütmiş ve onu öz çocuklarından ayırmamıştı. Yine de kız, devamlı olarak öz babasını özlemiş ve babasının sağ olup olmadığını sık sık düşünmüştü. Bu konuda birçok kez üvey babasıyla konuşmak istemiş ancak utanmıştı. Fakat bu yıl evde, evlenmeden söz edilince Xezal önce öz babasını arayıp bulmayı düşündüğünü bildirmişti. Üvey baba kızın bu arzusuna karşı koymamış ve onunla birlikte önce Rostov'dan tren, Yerevan'dan ise otomobille sora sora Haso'nun yaşadığı köye gelmişlerdi". Yazarın yarattığı tipler duygusal ve inandırıcıdır. Olaylar, kahramanların düşünceleri doğal ve gerçekçi bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle Xezal iyi bir insan olarak tanımlanmıştır.

Stepan Zoryan Kürt kızının anlatımı yoluyla halklar arasındaki dostluğun, insanların yaşamında çok büyük rol oynadığını göstermeye çalışmıştır.

Nesir türünde olduğu gibi Ermeni Sovyet şiirinde de Kürt konusunda yazılmış pek çok eser vardır. Devrimci ve romantik duygulardan zengin olan "Latife" şiiri büyük şair Sarmen'in yaratıcılığının önemli bir örneğidir. Kürt kızının kişiliğini kalem alan yazar ilginç bölümlerde, fakir ve öksüz kalmış bir aileden gelerek, mimarlık mesleğine yönelen yetenekli bir gencin, şiirsel yaşam öyküsünü anlatmıştır. Şiirde genç mimar, bir zamanlar balçıklı alçak damların çevrelediği, doğmuş olduğu köyün yeni imar planını yapar. Bu alçak damlar ve küçük binalar giderek silinir ve onların yerine modern bir kasaba yükselir.

Kürt konusundaki eserler içinde yetenekli kadın şair Hripsime Poğosyan'ın "Servi" şiiri de ilginçtir. Kürt kızının kişiliğinde, genellikle Kürt yaşantısının zorluklarından söz eden şairin şu dizeleri çok

değerlidir:

*"Bundan yıllar önce büyük şehirde,
Dam evin nemli zemininde,
Güneş ışığına hasret kalmış köşede,
Baharın kokusunu tatmamış yerde,
Hasta anasıyla yaşardı,
Yalınayak, küçük Kürt kazı Servi."*

Çocukluk yılların sevincini ve tadını tatmamış Servi'nin talihsizliği acıklıdır. Hasta anasının tek umudu olan Servi, evin bütün sorumluluğunu küçük omuzlarında taşır.

*"Hayatta oynamaya vakti olmazdı onun,
Çalışmaktan Servi'nin halden düşerdi
eli kolu,
Küçük Kürt kazı seherden akşama dek,
Ekmeğe parası kazanıp geçindirirdi evi."*

Kürt kızını bu üzücü durumdan yeni yaşam ve dönem kurtarır. Şiirin ikinci bölümünde Servi'nin bu parlak yaşantıya erişine tanık oluyoruz.

*"Şimdi hergün mektebe yolların seher tezdin,
Kürt kızı Servi yeni ayakkabılarıyla,
Boyununda görünür süslü zinciri,
Giüneşte partıyor, kazan buruk-buruk,
saçının her bir teli."*

H. Poğosyan'ın "Servi" şiirinde ilk kez fabrikada kumaş dokuyan Kürt kadınına raslıyoruz. Şairin kahramanlarını anlatan içten ve inandırıcı mısraları okuyucuda güzel ve yüce duygular uyandırıyor.

Kürt kadını konusunda yazılmış eserler arasında şair Hraçiya Hovhannesyan'ın "Kürt Kızı" şiiri de vardır.

Dağ yaşamı ortamında büyümüş Kürt kadını şehrin hareketli yaşamına alışamaz. Her sabah erken işini görür, sokakları süpürür ve başka hiçbir şeyle ilgilenmez. Her defasında bu sahneyi gören şair başkaldırı duyguları taşıyarak Kürt kadını kendi doğduğu köyde, güler yüzlü ve ulusal giysilerinin içinde tasarlar. Okuyucuya çok lirik ve çekici bir tablo sunar. Şair, bir

Kürdün şehirdeki yaşamı ne denli güzel olursa olsun, onun gönlünün hep dağlarda, doğanın gizemlerinde olduğu kanısındadır. Kürd'ün mutluluğu yalnız o yerlerde dir.

Ermeni Sovyet edebiyatında sırf Kürt konusunda yazılmış eserlerin yanı sıra, genellikle Ermeni-Kürt dostluğundan söz eden eserlere de raslamaktayız. Yüzyıllar boyunca yan yana yaşamış iki halkın geçmişlerinde benzer yanlar çoktur. Bundan ötürü Ermeni-Kürt ilişkilerinin bu tarzda Ermeni Sovyet edebiyatında yansıma bulması doğaldır. Ermeni Sovyet nesrinde, bu tür eserlere 1940 yıllarından sonra daha sıkca raslıyoruz. G. Stepanyan'ın "Dehşetli Günler", A. Xaçaturyan'ın "Ateşler Arasında", S. Torgomyan'ın "Sönmeyen Ateşler", Z. Daryan'ın "Vaspuşakan Kartalı", B. Verdyan'ın "Güllerim Uzaklarda Kaldı", H. Siras'ın "Anayurt", H. Mıgırdıçyan'ın "Adsız Askerin Günlüğü", R. Karayan'ın "Güneş Gurup Vakti Güzeldir", S. Xanzadyan'ın "Ermenistan Dağları, Konuşun", X. Daştens'in "Xudedan" ve N. Zaryan'ın "İkinci Hayat" romanları bu önemli konunun ele alınması ve çözümü alanında büyük öneme sahiptirler.

Bütün romanlarda Kürt ve Ermeni halkları arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerini yansıtan sayısız bölümler vardır. Onlardaki Kürt tipleri, örneğin Ahmet Ağa (G. Stepanyan, "Dehşetli Günler"), Sadık (A. Xaçaturyan, "Ateşler Arasında"), Abdali (S. Torgomyan, "Sönmeyen Ateşler"), Murtla Bey (Z. Daryan, "Vaspuşakan Kartalı"), Mustafa (B. Verdyan, "Güllerim Uzaklarda Kaldı") ve Cahangir Ağa (R. Garayan, "Güneş Gurup Vakti Güzeldir") gibi tipler Ermeni Sovyet romanının hümanist düşünce sınırlarını genişleten gerçekleridir.

İki komşu halkı yakınlaştıran, bir dizi neden ve tarihi olay Ermeni Sovyet yazılı edebiyatında gerçek yansımasını bulmuştur; örneğin, X. Daştens'in "Xudedan" romanı. Burada, vaktiyle Sasun vilayetinin Xut-Brnaşen bölgesinde yaşayan Ermeni ve

Kürtlerin yaşamı kaleme alınmıştır. Romanın baş kahramanı Xudédan, Kürt Sımko'nun kan kardeşidir, aralarında hiçbir zaman milliyet farkı söz konusu olmamıştır. Son anlarına kadar da böyle kalırlar.

Harutyun Mıgırtçıyan'ın "Adsız Askerin Günlüğü" trilojyasında da iki halkın dostluk ilişkileri sergilenmiştir. Bu eserde 1918-1920 yıllarında Ermenistanda başlayan sosyal ve tarihi olaylar kaleme alınmıştır. Romanın önemli kişilerinden olan Yezidi Kürtleri, Ermenilere, anayurtları uğrındaki savaşlarda yardım eli uzatmışlar ve ünlü Serdarabat savaşında özellikle kahramanlık ve yiğitlik göstermişlerdir. Bütün bunlar eserde Cahangir Ağa ve arkadaşlarının kişiliklerinde parlak bir şekilde dile getirilmiştir.

Nairi Zaryan'ın tamamlanmamış, otobiyografik "İkinci Hayat" romanı ve H. Koçar'ın "Keder" adlı uzun öyküsü de Ermeni Sovyet edebiyatında Kürt konusunun, özellikle Ermeni ve Kürt halklarının uluslararası birliğinin yaratılması alanında değerli örneklerdendir.

Saydığımız eserler Ermeni ve Kürt halklarının yüzyılların deneyinden arta kalan dostluklarını dile getiren örneklerdir.

Ermenistan'da Sovyet iktidarının başarisından sonra burada yaşayan Kürtlerin yaşam düzeylerinin yükselmesi, medeniyetinin ve özellikle edebiyatlarının çiçeklenmesi ve gelişmesi yeni bir evreye girmiştir.

Ermenistan'da Kürt Şair ve Yazarları Birliğinin kurulması Kürt Sovyet edebiyatının gelişmesinde olumlu etkilerde bulunduğu belirtmek gerekir.

Yeni Kürt alfabesinin yapılması, Kürtler için ortaokul ve sanat okullarının açılması ve bu amaçla kitapların hazırlanması, Kürt halk tiyatrosunun, Kürtçe basımın ve radyo yayımının faaliyette olması, bütün bunlar Kürt halkının, Sovyet sosyal düzeni koşullarında gelişmesi ve ilerlemesi için geniş olanaklar yaratmakta ve halk yaratıcı bir sürece sokmaktadır.

Ermenistan'da Kürtçe eserler veren şair ve yazarların eserlerinin büyük tirajlarla

basılmaları gerçekten dikkat çekicidir. Bu eserler zamanla Ermeniceye ve Rusçaya çevrilerek geniş okuyucu kitlelerine sunulmaya başlanmıştır.

Uzülerek işaret etmek gerekir ki, Kürt edebiyatının başka edebiyatlarla karşılıklı ilişkilerine ait incelemeler Kürt Sovyet edebiyatçıları arasında henüz çok azdır. Dikkati çeken eserler içinde tanınmış bilim adamı, filoloji doktoru profesör Hacıyê Cındî'nin Ermenice yayınlanmış olan "Ermeni ve Kürt Halkları Dostluğunun Sözlü Edebiyata Yansıması" adlı yapıtı (1965) önemlidir.

Bilindiği gibi S.S.C.B.'ndeki Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Ermenistan S.S.C.'nde yaşıyorlar ve bu cumhuriyette oturan Kürtler Ermeni halkının dostluk ilişkilerini her zaman en yüce bir biçimde değerlendiriyorlar. H. Cındî'nin incelemesi özellikle bu yönden önemlidir. Bu incelemede Kürt ve Ermeni edebi ilişkileri folklor materyalleriyle açıklanmaktadır.

Eski devirlerden beri Kürt folkloru Ermeniler arasında geniş bir şekilde yayılmıştır. Bunun yalnız Ermeni yazarlar değil, Rus, Avrupa Doğubilimcileri tarafından da saptanmış olması ilginçtir. Örneğin büyük bilim adamı H. Marr bu konuda şunları söylemektedir: "Kürt halk destanlarının üstün güzelliğini ve çekiciliğini çok açık olarak gösteren yanlardan birisi de Kürt manilerinin, hıristiyan Ermeniler arasında geniş bir şekilde yayılmış ve sevilen nanelere çevrilmiş olmalarıdır."

Bilindiği gibi Kürt folklorunu toplayan ve yayınlayanlardan birisi de realist Ermeni eğitimcisi X. Abovyan olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda tanınmış folklorcu ve bilim adamı Garakin Srvandzıyan da, Kürt folklorunun Ermeni bilimcileri açısından öneminin büyük olduğunu vurgulamıştır.

Gerçekten de Ermeni şair ve yazarları Kürt folkloruna sık sık başvurmuş ve

değerlendirmişlerdir. Bu bakımdan özellikle A. İshakyan'ın çalışmaları dikkat çekicidir. "Sevda Vurgunu Nado" adlı eseri, Kürt folklorunu çok yakından tanıdığını ve ondan yararlandığını gösteren iyi bir örnektir.

Kürt folklorünü inceleyenlerden birisi de N. Zaryan'dır. Kürt folklorü hakkında söyledikleri çok önemlidir: "Kürt sözlü halk edebiyatı, zenginliği, derinliği ve genişliği ile doğunun güzel ve değerli folklor örnekleriyle yarışabilir." N. Zaryan ayrıca bazı Kürt folklor örneklerini yazılı hale getirmiş ve Kürt halk destanı "Zembilfiroş"un (Zembil Satan) üzerinde çalışarak onu geliştirmiştir. Bu destan, Ermenistanda ve Ermenice yayınlanan ilk Kürt edebiyatı antolojisine girmiştir. N. Zoryan "Zembilfiroş" destanını, "Kürt halk romanı" diye adlandırmıştır. Onun kaleme aldığı bu halk destanı, düşünce, konu, şekil ve sanatsal özellikleriyle ilginç bir Kürt folklor örneği olarak her zaman ister Kürt ister Ermeni olsun bütün folklor bilimcilerin, şair ve yazarların dikkatini çekmiştir.

Çeşitli dönemlerde Kürt halk destanlarının, manilerinin ve tekerlemelerinin, Ermeni yazarların birçok eserine konu olması ilginçtir. Bu eserlerde yer alan Kürt destanları arasında "Memê ve Aysê", "Si-yabend ve Xecê", "Bozê Kemalê" ve "Mem ve Zin" destanları dikkati çekmektedir. Bu destanlardan yararlanarak H. Siras, M. Merujan, Sarmen, S. Taronsi, H. Şiraz ve V. Grigoryan önemli eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu eserlerle söz konusu destanlar arasındaki ilişki araştırmaya açıktır. Yukarıda adı geçen yazarların Kürt-Ermeni edebi ilişkilerini zenginleştirdikleri bir gerçektir.

İki toplumun edebiyatları arasındaki ilişkilerin çok yönlü bir şekilde incelenmesi, hem Ermeni hem de Kürt edebiyatçılarının ivedi görevlerindedir.

BİR METOT SORUNU OLARAK KÜRTLERDE TARİH

Hasan Yıldız(*)

Bergeh dergisinin 4.sayısında, Nuri Şemdin arkadaşın Musul Sorunu üzerine incelemesini okuduğumda aklıma hemen İsmail Beşikçi'nin bir değerlendirmesi geldi. Şöyle diyordu Sarı Hocamız; "*Kürtler kendi tarihlerini bizzat kendileri araştırmak, incelemek durumundadırlar. Türk üniversitesinin, Türk basınının, Türk eğitim kurumlarının, Türk aydınlarının ürettiği bilgiyle Kürt tarihi yazılamaz.*"¹ Gerek bilgilerin kırsılığı, gerekse Kürdistan'lı insanların sahip oldukları bilim-araştırma kurumlarının olmayışı tarih üzerine araştırma yapmak isteyenleri peşin bir korkuyla işe başlatmaktadır. Bu, başkaları tarafından yazılmayan, yazılmak istenmeyen tarihimizin bizce ele alınmasının zorluklarını göstermektedir. Yine bu nedenlerden ötürü, bu işe cesaretle atılan birçok Kürt araştırmacı, bilgileri temellendirmek, kopukluklara düşmemek, olguları bir mantık süzgecine oturtmak endişesiyle çoğu kez resmi ideoloji diye red ettiğimiz düşünceleri belli-belirsiz bir şekilde çalışmalarına katabilmektedirler. Bunu yaşamın her alanında, etrafımızı saran ideolojik-kültürel etkinliğin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Çoğumuz teoride bu resmi ideolojiye karşı koyduğumuz halde, pratikte bu ideolojinin etki alanları içinde kalabilmek-

teyiz. Özellikle Kürdistan toplumu söz konusu olduğunda bu daha da anlaşılır olmaktadır. Çünkü resmi ideoloji oradaki insan beyninde farklı bir karaktere bürünmektedir. Örneğin, resmi ideolojinin kendisi, Türk şehrinde yaşayan Türk çocuğu için bir kişisel hüviyet sorunu olarak devlet tarafından dayatılmasına karşın, onun için doğal karşılanabilen bu ideoloji, bir Kürt çocuğu için aynı zamanda bir kimlik çarpışmasıdır. Bu çarpışma, onun ruhunda çocukluğundan başlayarak yaralar açmaya devam eder. Evinde, çevresinde, anasıyla, babasıyla, sevdiğiyle Kürtçe konuşan bir çocukta, sınıfına ayağını attığı andan itibaren başlayan kimlik korkusu onun bütün yaşamını alt-üst etmeye yetmektedir. Korku; zayıflığı, zayıflık ise düşüncede sistemsizliği ve güvensizliği bir kişilik sorunu olarak açığa çıkarabilmektedir. Yıllarca ve yıllarca bu çelişkili yaşam içinde bir yerlere kadar gelebilen ve "aydın" ünvanını kazanan kişi, işte yaşamının çocukluk döneminin etkilerini üzerinden atamamakta, her olaya ve olguya bir "Türk" gibi bakma alışkanlığını terk edememektedir. Devrimci politik hareketler içinde de aynı karakter görülmektedir. Kendileri için olma, kendi ulusal gerçekliği içinde sınıfsal ve sosyal sorunları ele

alma bu psikoloji altında kolayca yadsınmaktadır.

Şüphesiz, bu olguyu sadece Kürtlere ve Kürdistan'lılara özgü göstermek abartmaların ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca bu tür iddialar, Kürt insanında var olan ruhsal gerginliği arttırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Tam tersine kişilik sorununu örneklemeler içinde ele almak ve yeni değerlerle tekrar bir kazanım haline getirmek bir çalışma tarzı olarak benimsenmelidir.

Gerçekte bu tür sorunlar, yabancı egemenliğin sürdüğü her toplumda bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimci tarih olarak ele alacağımız örneklemeler içinde, Çarlık sömürgeciliği altında yaşayan halklar arasında yetişen aydınlarda da aynı tipte sorunlar görülmüştür. Onlar da olaylara bir "Rus" gibi bakma alışkanlığını kazanmışlardır. Sömürge ve bağımlı uluslar arasından çıkan aydınlardan büyük bir kısmı "*doğuştan değilse bile kafaca ve yetişme tarzı bakımından Büyük Rus*" gibi davranmaktaydılar.²

Bu bilgiler, Musul üzerine olan söz konusu yazıya karşı eleştiri biçiminde anlaşılmalıdır. Bu eleştiri, kendisini arayan bir toplumun her üyesine yapılmış kabul edilmelidir.

Diğer bütün sorunlarda olduğu gibi Musul Sorunu da bu perspektif içinde ele alınmalı, incelenmelidir. Öncelikle Musul, Kürdistan'lıların bir sorunu olarak görülmeli ve diğer ilgili devletlerin soruna bakışları bu noktadan sonra değerlendirilmelidir. Ortaya konacak olan sonuçlar, ancak bu biçimiyle bizim tarihimiz için bir anlam ifade edebilir ve tarihimize bir katkı haline getirilebilir. Çünkü sorunun öncelikle içinde olan bizim ulusumuzdur ve dolayısıyla bundan sürekli etkilenecek olan yine bizleriz. Bu ihtiyaç bizde yakıcıdır. Kürdistan toplumu iyi değerlendirildiğinde görülecektir ki, yazılı tarihe karşı bir ilgisizlik vardır. Tarih, Kürtlerde babadan oğula geçerek anlatılan bir hikayedir. Gerçekliği ve sırları bu anlatım biçimi için-

de saklıdır. Genel olarak, toplum bu bilgilerden nasibini alamaz. Bilgisizlik, kurumsuzluk yaşayan toplumumuzun handikaplarıdır. Modern toplumlar açısından ise affedilemeyecek eksiklerdir.

Sözlü anlatımın, yani bu eski geleneğin bize verebileceği bir tek değer yoktur. Zaman, anlatılanları aşındırmakta, birçok olayı hafızalardan silmektedir. En yakın dönemimizin tarihi bile gözlerimizin önünde çarpıtılmaktadır. Onların canlı şahitleri henüz aramızda, belki de son günlerini yaşamaktadırlar. Binlerce insanın ölümüne, yüzbinlercesinin sürgün edilmesine tanık olan yaşlı kuşağımızı belki çoğumuz dinledik. Ama bunları, çoğumuz bilimsellik adına büyüklük taslayarak, ciddiye almadık. Çünkü elimizde güçlü "reçeteler" vardı. Anlatılanların kendilerini tarihselleştirip, belgeleyeceğimize, basit bir metotla hemen sonuca vardık; hükümler verdik.

Marksizm adına dini incelemedik. Dinin Kürdistan toplumundaki önemini ve karmaşık yapısını, politikalar üretirken dikkate almadık. Kürdistan toplumunun en zayıf yanını oluşturan ve sömürgeciler tarafından sürekli kullanan aşiretçiliğe ve feodalizme peşin yargılarla yaklaştık. Onlarda var olan aşiret ve feodal gururu, ulusal gurur haline getirecek yaklaşımlara girmedik. Bu gururu yeşertmek için elbette bir tarihe ihtiyaç vardı. Ama bu tarih nasıl yaratılacaktı? İşte sorun buradaydı.

Musul Sorunu'na ilişkin değerlendirmelerde böylesi bir tarih bilinciyle hareket etmekle sorunun ana merkezini, alışıla geldiği biçimde Türk-İngiliz kısır döngüsünden kurtarabileceğimizi sanıyorum. Ancak bu noktadan sonra sorunu Kürtleştirebiliriz. Ne var ki araştırma metodundaki alışkanlıklardan gelen eğilimler nedeniyle, ulusal gerçekliğimize ilişkin sorunlarda bile, ana hatları ve olayları, dışımızdaki ilgili güçlerin etrafında döndürmekten bir türlü kurtulamıyoruz. Birçok belgesel araştırmalarda da görüleceği gibi, bilgilerin hepsi mevcut. Hepsi belge-

li. Araştırma konusuyla çok uzaktan ilgili olan ülkelere ve şahsiyetlere bile raslamak mümkün. Ama ortada Kürtler yok. Ya da çok sınırlı bilgiler var. Oysa sorun, onların varlık şartıyla birlikte yürümekte. Onlarsız tarihimiz yazılamaz, yazdırılmamalı. Şüphesiz konular hakkındaki bilgiler farklı ülkelerin belgelerine dayalı olduğundan, verilen bilgiler de bu çerçevede içinde olmaktadır. Unutmamak gerekir ki, bu değerli bilgilere bir başka araştırmacı için pek de önem arzetmeyen nüans farklarını eklemek, geçmişte niteliği ve kapsamı ne olursa olsun, Kürtlerin tavırlarını merkezi bir sorun haline getirmek, yani sorunu Kürtleştirmek bizim tarihselliğimiz açısından son derece önemlidir. İşte Bergeh'in aynı sayısında Said-i Kürdi üzerine yapılan çalışmayı bu bakımdan çok önemli görmekteyim. Bu, istendiği zaman çalışma alanını genişletebileceğimizin göstergesidir. Biz, sömürge bir ulusun çocuklarıyız ve bu nedenle ulusal değerlere önem vermiş, ilgilenmiş kim olursa olsun, bizim devrimci tarihimizin ilgi alanı içinde olduğu bilinmelidir.

Her ne kadar bize ait olan belgeler az da olsa, eğer veriler iyi incelenir, belgelerin satır aralarında birkaç cümleyle geçiştirilen, Kürtlere ait bilgiler tarafımızdan ayrıca bir araştırmaya tabi tutulursa, Kürtlerin sorunlara hiç de kayıtsız kalmadıklarını göreceğiz. Musul Sorunu içinde de Kürtleri en canlı biçimde görmekteyiz. Şeyh Mahmut Berzenci, Sımko açık bir Kürdistan davası için, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, Ergani Mebusu Emin Bey ve diğerleri Musul kimliği altında Kürdistan için çarpıştılar. Bunlar Musul'un Kürt vatanından kopmaması için Meclis'te dirediler.

Musul Sorunu'na ilişkin T.B.M.M.nde süren tartışmaları üç gruba ayırmak mümkündür.

1- Musul'u şöven, hakimiyetçi nedenlerle elde etmeye çalışanlar. (Erzurum Mebusu M. Durak, Bolu Mebusu Tunah Hilmi)

2- Vatanlarının bölünmesini istemeyen

ve Güney'deki kardeşlerinin İngilizlerle olan mücadelesine destek olmak isteyen Kürt mebusları. (Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, Ergani Mebusu Emin Bey, Genç Mebusu Hamdi Bey)

3- Musul'u İngilizlerle pazarlık konusu haline getirip, Güney'de otontom ya da bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını engellemek isteyen Kemalistler.(3)

Musul Sorunu T.C. tarihinde sürekli, bir toprak sorunu olarak gösterilmek istenmiştir. Oysa sorunun yakıcı yanı ne toprak ne de petrolle ilgilidir. Bunlar ikince ve üçüncü derecede oynanan politik kartlardır. Kemalistleri asıl ilgilendiren sorun Kuzey Irak'ta kurulacağı söylenen otonom veya bağımsız bir Kürdistan'dır. İsveç belgelerinde N. Şemdin arkadaşın bulunduğu bu doğrultudaki bilgiler Kemalistler açısından birinci derecede öneme sahiptir. Belgeler arasında birkaç kelimeyle geçiştirilmeye çalışılan bu bilgiler gerçekte Türk-İngiliz çekişmesinin ana hatlarını bize vermektedir. Musul Sorunu'nun Lozan'da çözülmeşi ve tartışılmasının bile bir tek güne sığdırılmasının arkasında yatan neden, Irak Kürdistanı'nın belirginleşmemiş statüsünden ötürüdür. Kemalistler oradaki siyasi statü kesinlik kazanmayınca kadar bu konuda dirediler. Sorunu Lozan Konferansı boyutlarında değil, İngilizlerle ikili görüşmeler içinde ele aldılar. Konferans'a ilişkin belgeler bu konuda tartışmaya yer bırakmayacak açık bilgilerle doludur. Buna rağmen, Kemalistler direnişlerini kamuoyuna bir toprak sorunu olarak göstermeyi başardılar. İngilizlerle yapılan ikili görüşmelerde Türk tarafının Musul'u nasıl ele aldıklarını Meclis gizli görüşmeleri sırasında İsmet Paşa tarafından şöyle açıklanmıştır: "*Fakat onların ekonomik gelişme ve petrollerinden faydalanma gibi çıkarları varsa veya birtakım öğeleri kendi aleyhlerine tahrik edeceğimizden endişeleri varsa, onu da tatmin edelim, bir çare bulalım dedik. Onlar da bir sureti hal arıyorlardı. Musul şehrini kendi ellerinde korusunlar, eğer biz ekonomik çıkarlar-*

dan, petrolerinden dolayı vermiyorsak, herkese verdikleri gibi, onlar da bize bir hisse versinler. Genel görüşme söz konusu olduğu zaman, sorun bu safhada idi.⁴

İngilizlerin aleyhine tahrik edileceği söylenenler kimlerdir? Şüphesiz ki bunlar Kürtlerden başkası değildir. Kürt hareketlerini sürekli İngiliz kıskırtması olarak gösteren Kemalistler, İngilizlerden aynı garantiyi istediklerini her nedense bu gizli toplantıda dile getirmeyi uygun görmemişlerdir. Çünkü o günkü kamuoyu bilinci ve Meclis'in yapısı buna uygun değildir. Bunu gizli bir politika olarak yürütmeyi uygun görmüşlerdir.

İngilizlere bu şekilde garanti vermeye çalışan Türk tarafının İngilizlerden ne tür bir garanti bekleediklerini kestirmek zor değildir. Bu, 1. Paylaşım Savaşı sonunda Kürtlere verileceği söylenen her türlü siyasi hakkın iptalidir. Bu korkuyu Kemalistler hiçbir yerde yazılı biçimde ifade etmemişler, ihtiyatlı davranmışlardır. Bu nedenle İsveç Dışişleri Bakanı'nın İngiliz meslektaşları Chamberlain'e atfen verdiği bilgiler çatışmanın temellerini açığa çıkarmaktadır. Önemli olması açısından tekrar buraya almayı gerekli görüyoruz. "*Chamberlain'e göre, Türklerin Musul'u elde tutma istemlerinin en önde gelen sebebi, eğer Musul Kürtleri, Türk egemenliği altındaki Kürtlere nazaran daha geniş özgürlük ve olanaklara sahip olurlarsa, Türkiye'deki Kürtlerin zor yönetilmeleri korkusudur.*"⁵

Türklerin cephesi böyleyken, İngilizler açısından sorun daha karmaşıktır. İngiliz karşıtı anti-sömürgeci Kürt direnişinin yarattığı ilk yılların korkusu atlatıldıktan sonra Musul onlar için bambaşka bir perspektive bürünmüştür. Sorun petrolün de ötesinde (zira o yıllarda burada ne kadar petrol bulunduğu dahi bilinmiyordu) stratejik bir karektere bürünmüştür.

Kürt direnişinin feodal önderliğinin zaafı ve politik uzak görüşlülükten yoksun olmaları, İngilizlere politikalarını uygulama fırsatını fazlasıyla vermiştir. Musul'un, Kuzeyden gelecek saldırılara

karşı, yeni kurulan Irak Krallığı'na bir kalkan vazifesi göreceği hesaplanmıştır. Türkiye'yi bu ihtimal içinde tutmakla birlikte, Kuzey'deki esas düşman Rusya'da devrim yapan ve durumlarını güçlendiren Bolşeviklerdi. Rusya'nın hakimi olarak Bolşeviklerin de sıcak denizlere inmek isteyeceklerini hesap eden İngilizler, Musul hattını bu nedenle bir güvence altına almak istemişlerdir. Sovyetler'le yakın ilişkileri olan Kemalistlere Musul'u bırakmak, hem Irak'ın güvenliği açısından, hem de sıcak denizlerdeki İngiliz egemenliği açısından tehlikelidir.

Kürdistan sorununun boyutları içinde, ilgili tarafların (Türk-İngiliz-Fransız) soruna bakış açıları da açıklık kazanmaktadır. Musul Sorunu işte bu tarihsel süreç içinde yerli yerine oturtulabilir. Buysa, araştırmaların Sevr Görüşmeleri'ne kadar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Henüz, daha Anadolu'da Kemalist hareket yokken, otonom bir Kürt Emirligi'ni bölgesel çıkarlarına aykırı bulan Fransa, ilginç bir tavır sergilemektedir. Herkesle iyi geçinme gibi oportünist tavrı olan Fransızlar yine herkese gücüne göre destek vermekle, devlet çıkarı açısından olayların dışında kalmamaya çalışmışlardır. Sivas Kongresi'nin hemen ardından Fransa'nın Ortadoğu'daki Yüksek Komiseri Georges Picot'un Mustafa Kemal'in temsilcisi olarak Refet (Bele) Bey'le yaptığı görüşmede yine Kürt sorunu gündemin birinci maddesidir.

Tüm bu olaylar içinde Kürtler neredeler?

Onlar, tüm saygın direnişlerine rağmen modern politik yapılanmalardan uzak dünyayı yorumlamaya devam ettiler. Verilmiş bir sözün arkasından, kendilerince hiçbir tedbir almadan gittiler. Çünkü "söz" onlar için "namus"tu ve bunun gereği yapılmalıydı. Savaş, onların da tecrübelerini zenginleştirdi, ufuklarını genişletti. Diplomatik savaşa girme zorunluluğunu bu mücadele sırasında kavradılar. Bu nedenlerle Şeyh Mahmut Berzenci askeri planda ka-

zandığı prestiji diplomatik sahaya aktarmak istedi. Sevr Barış Görüşmeleri'nde kendisini taraf kılmak ve Kürt ulusu adına Görüşme'lere katılan Şerif Paşa'nın silik durumunu kurtarmak için iki temsilcisini Paris'e göndermek istedi. Kemalistlerce Kürt yanlısı gösterilmeye çalışılan Sevr'in gerçek boyutunu anlayabilmek için bu iki delegenin başına gelenleri okumak yeterlidir sanıyorum. Satırlarımı onların mektubuyla bitirmek istiyorum. Zira daha güçlü biçimde ulusal değerlere sahip çıkarlar son konuşanlar olacaklardır.

Beyrut, Amerikan Oteli 6 Temmuz 1919

Sayın Beyrut Fransız Yüksek Komiserliği'ne,

Aşağıda imzaları bulunan Güney Kürdistan'lı delegeler şunları ilan ederler:

Süleymaniye'de oluşturulan Kürt hükümeti Mardin'den Sena'ya kadar bütün Kuzey'i ve Urmiye'den Başkale'ye kadar olan bölgeyi kapsar. Ateşkes ilanından önce düşen Kerkük'te halk oy birliği ile Şeyh Berzenci ailesi üyelerinden Şeyh Mahmut'u hükümdarlar olarak seçti. Diğer taraftan Şeyh Mahmut bütün halkın büyük istemlerini kabul etti. Telgraf hatlarının olmayışı nedeniyle bu durumu bağlaşıklara bildiremedik. Ateşkesle birlikte komşumuz Irak Askeri Genel Valisini acilen haberdar ettik. Bu iletişimin ardından Askeri Genel Vali, Bağdat'tan 3 subayı görevlendirmiş ve hükümdarımız bunları kabul ederek görüşmüştür. Kısa bir zaman sonra Irak Valisi Wilson, Süleymaniye'ye gelmiş ve bağımsızlığımızın resmen tanınacağını ilan etmiştir. Ulusal çıkarları savunmak için delegelerin seçilmesi ve Paris'e gönderilmesini kabul etmiştir. Şam'da General Allembey'i görmek ve delegelerimizin resmi olarak tanınmasını sağlayacak seyahat için gerekli pasaportları elde edecek olan gelecekteki hükümdarımız, ailesi üyelerinden Sait Ahmet Efendi ile birlikte iki kişiyiz. Süleymaniye'yi 20 Mart'ta terk ettik. 6 gün sonra Bağdat'ta idik. Bombay'dan deniz yoluyla seyahat

uzun ve zor olduğundan Irak Valisi adına Hawel'in onayıyla kara yolunu aldık ve on gün sonra Halep'e geldik. Bağdat'tan bize verilen pasaport, seyahatimize Halep'e kadar izin veriyordu. Yolumuza devam etmek için Binbaşı Brayer'in peşinden koşmak gerekecekti. Bu zat önce Bağdat'ı bilgilendirmek gereğini söyledi..Bir yanıt almak için birçok gün beklemek gerekti ve neden sonra, bizzat kendisi Bağdat'ın yanıtının olumlu olduğunu ancak bu işi Şam ve Mısır kumandanlığına bildirmek gerektiğini açıkladı. Uzun zaman sonra seyahatimizle ilgili olarak verdikleri yanıtta, Londra tarafından yetkili kalınan Kürt ulusunun temsilcileri olan delegelerin çoktan hareket ettiklerini, başka kişilerin gönderilmesine artık ihtiyaç olmadığını General Allembey'e bildirdiğini açıkladılar. O halde, bunu söylemek için bizleri neden bu kadar uzun zaman beklettiniz?

Kürt sorunu ile ilgili yapılan bir görüşmede Kurmay Folly şeflik sorununu ortaya koyduğunda bu konuda ne düşündüğümü ve görüşlerimi açıklamaya fırsatını kaçırmadım; Kürt Krallığı için şu durum(lar) vardır: Bunlar,

1- Süleymaniye'de ki şimdiki Hükümdar Şeyh Mahmut,

2- Diyarbakar yöresinde oturan eski Hamidiye Alayları Komutanı İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey,

3- Bedirhan ailesi üyelerinden Abdulrezak.

Halk arasındaki itibarı ile Şeyh Mahmut'tan övgü ile söz edildi. Tercih ve istemleri ile Kürtler sadece onu istemektedirler. Muhatablarını konuşmalarının hepsini not alıyordu. Fakat öyle görünmektedir ki, işler bir başka biçimde gitmektedir. Eğer böyle birşey varsa bu ulusun istemlerine karşı olacaktır..Ve bugünden, 4 ay içinde yenilerinin yerlerini alması için daha önce gönderilenlerin geri çağrılmasını istemekteyiz.

Halep'te 40 gün faydasız bir beklentiden sonra bir sonuç elde etmeden varlığını ancak fark ettikleri Beyrut'a geldim..Burada

benim Halep'e dönmemi ihtar ettiler ve her tarafa telgraflar çekerek durumumu haberdar ettiler. Beyrut'ta oturan politik görevli Margar, durumumla ilgilenirken seyahatimi kolaylaştıracağına söz verdi. Fakat General Allernby'e sunulan bir telgraftı bildirmekte gecikmedi. Yukarıda belirtilen endişelerden ötürü Sait Ahmet ve Reşit Zeki'nin gönderilmesi gereksiz görüldü. Ve bana Beyrut'un ikliminin nemli olduğu bahanesiyle Halep'e gitmemi emretti. Diğer taraftan Şam'da bulunan vatandaşım ve çalışma arkadaşım Sait Ahmet de Halep'e dönmesi için kendisine verilen emri alır. Birkaç zamandır ondan haber alamamaktayım. Seyahatimi özel nedenlerden ötürü uzatmak için yaptığım bir başvuru 8 Temmuz'dan itibaren, oturumum bir hafta daha uzatıldı.

Bu dilekçemin amacı, sizi umutsuz durumdan haberdar etmek ve sizden yardımlarınızı isterken, delegesinin Paris'e gitmesini engellemek için çıkartılan bu kadar zorluğu ve kösteği öğrenecek olan ulusun umutsuzluğu ne olacak? Bir kez biliyorlar ki, Paris'te sorunları onların üzerine yükleyeceğim. Buysa İngilizlerin hesabına gelmemektedir.

Bu nedenle, bütün dünyaca alkışlanan Başkan Wilson'un konuşmalarına uygun olarak konferansa bir an önce yetişmek için ve özgürlüğümle ilgili emirlere neden olan Fransız Yüksek Komiserliği'nin dikkatini çekiyorum.

Dikkate almak gerekir ki, Kürtler önemli bir çoğunlukta ve bunların bir kısmı İran'da bulunurken, milyonlarca diğer kısmı Türkiye'de bulunmaktadır. Güçlü tarih içinde, eski bir ulus olarak Baş Konferansı'nda Fransız üyelerin yanında yerini alması layıktır.

Dört aydan beri, sağa sola, belli belirsiz koşarken, sizlere Güney Kürtlerinin kendilerine yapılan iyilikleri unutmayacaklarını bildirmek isterim. Dostlarının çıkarları önünde kendilerini kurban edenler, iyilik yapmaktan övünürler. Ayrıca yapılan iyiliklere karşı çok duyguludurlar. Zorluklar önünde geri çekilmezler ve enerjilerini, dire-

nişlerini gösterirler.

Toprak çok geniş ve el sürülmemiştir. Birçok değerli madeni, meyva ve hayvanların her türünü oluşturan bu topraklarda yaşayan insanların sadece diğer ulusların yardımına ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Bütün dileklerini temsil eden aşağıdaki istemleri Fransız Hükümeti'nin bilgilerine sunmaktan dolayı size insanlık adına minnettar kalacağım.

1- Tam bir bağımsızlık, Hükümet Konağı Süleymaniye'de olacak olan Şeyh Mahmut Hükümdarlığındaki Güney Kürt Hükümeti'ne hiçbir şart koşulmayacak.

2- Bana güvenlik içinde Fransa'ya seyahat emrinin elde edilmesi.

3- Güneydeki Kürt halkına karşı dışarıdan gelen her çeşit baskıları durdurmak.

4- Görüldüğü gibi çok zor bir dönemden geçen Süleymaniye halkına yardım istemini Fransız Hükümeti'nin yüksek teveccühüne sunarım.

5- Daha önemli ve kategorik bildirimler için, eğer istiyorsanız bana bir görüşme ayarlayabilirsiniz.

6- Yazışabilmek için şahsımla ilgili özgürlüğün ve güvenliğinin elde edilmesi.

7- Bu mektubun bir örneği Amerikan Komisyonu'na verildi.

8- Güney Kürdistan Hükümdarlığı'nın ve halkının, sizden yardımlarınızı beklerken, yolladığı alçak gönüllü sempatiyi kaybetmeyin.

9- Kendi hesabıma saygılarımı sunuyorum ve sizden istemlerimi gerekli yerlere bildirmenizi rica ediyorum.

Güney Kürdistan Delegesi Reşit Zeki

(*) Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan adlı çalışmanın yazarı.

(1) İsmail Beşikçi, Devletlerarası Sömürge Kürdistan, S.22

(2) E. H. Carr, Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi Cilt 1, S.282

(3) Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, S.104

(4) T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 3, S.1292

(5) Bergeh, Sayı 4, S.91

Direncin ve Umudun Ozanı

CIGERXWÎN USTA YAŞIYOR

Mahmud Ferhad

Kürt halkı bugünlerde değerli bir evladını anıyor. Yediden, yetmişe herkesin tanıdığı bu isim büyük Kürt Ozanı Cigerxwin ustadır. Cigerxwin usta salt Kürt halkı tarafından değil, öncelikle Kürt halkının yaşadığı ülkelerin ilerici-devrimci çevrelerince ve uluslararası alanda da çok iyi tanınmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’li okuyucununda yabancı olmadığı bir isim.

Bu kısa yazıda, Onun sanat anlayışından ve yaşamından belli bir kesit sunmaya çalışacağız. Ancak şunu söylemeden geçemeyeceğim; Bir Nazım, bir Neruda ve diğerleri kendi halkları ve ilerici-demokrat kamuoyu için ne iseler, Cigerxwin usta da odur. O yapıtlarıyla, sanat anlayışı ile, kavgasıyla uluslararası çağdaş ozanlar kervanında yerini almıştır. Eğer bu kervandaki ozanlar gibi yeter düzeyde bir üne kavuşmamışsa bu onun suçu değil, teinsil ettiği halkın sosyo-politik konumundan, geri bırakılmışlığın diri tutmaya çalıştığı kurumsuzlaşmaktan kaynaklanmaktadır.

Onu anmaya çalıştığımız bu günlerde, Onun yapıtlarını bir kez daha gözden geçirmeye çalıştım. Gerçekten de doyum olmuyor, Cigerxwin usta ya. Bu nedenle onu

okuyamayan, anlayamayan ve bulamayan edebiyat severler, bir nimetten mahrum kalyorlar. Şiirleri, insanın umudunu, direncini billiyor. Yaşamın tadı başka oluyor, onun dizelerinde. İnsanın yaşama sevinci tazeleniyor, onu okurken.

Onu okurken insan, bazen kendini yüce Ağrı’nın doruklarında, Mahabatta Özgürlük Meydanında, Gılelede kavganın en ön saflarında, Kamuşluda düşmana bin inat mücadele alanında, Diyarbekirde binlerin bir yürek ve bir yumruk yürüdüğü bir miting meydanında buluyor.

Yahut Kürt, Türk, Arap ve Fars emekçilerinin kol-kola, omuz-omuza kenetlenmediği, haksızlığı, zorbalığı yerle bir ettiği, surların, sınırların kalktığı, pasaportların geçersizleştiği özgür ve eşit, kardeşçe yaşanan bir toplumda buluyor kendini. Ve onunla Amerikada zenci toplumunda, Vietnamda, Siyahların Ülkesi Güney Afrika’da veya dünyanın başka bir ucunda verilen ulusal kurtuluş kavgasının içinde buluyorsunuz kendinizi. Eğer bir yerde de onu sırıl-sıklam aşık onsekiz yaşındaki bir delikanlının kara sevdasını çekerken bulursanız sakın şaşmayın. Çünkü onda

sevmenin ve sevdanın yaşı yoktur. Cigerxwinde sevgi ve sevdâ birbirlerini tamamlayan iki yüce ve anlamlı kavram. Şiirlerinde bunları en sıcak duygu ve istemlerle işliyor.

Onun yapıtlarını karıştırırken, büyük Kürt dilbilimcisi ve edebiyatçısı, ölümsüz insan Qanatê Kurdo'nun Cigerxwin'in beşinci divanı için yazdığı önsöz gözüme ilişti. Şöyle diyor Qanat o önsözde:"Cigerxwin yapıtlarıyla, düşünceleriyle ve davranışlarıyla engin bir denizdir. İnsanın bu denize dalış yapması ve içindekileri algılaması oldukça zordur. Bu nedenle, her şeyden önce insanın iyi bir dalgıç ve bilinçle donanmış olması gerekir. Ben kendimde bu gücü ve yeteneği bulamıyorum."(Zend-Avîsta Divana 5'a önsöz sayfa 9 Stockholm 1981)

Prof. Qanadê Kurdo'ya hak vermemek olası değildir. Gerçektende Cigerxwin, engin bir denizdir. Bu engin denizin ürünlerinin tadına varabilmek için usta bir dalgıç ve bilinç gerekli. Eğer Qanat gibi bir edebiyat bilimcisi kendisini bu işin erbabı göremiyorsa, çoğumuz için, o denizin kıyısında bile dolaşmak oldukça zor. Okuyucu bizi bağışlasın ama biz o denizin kenarında bir deneme yürüyüşüne girmeye çalışacağız.

Cigerxwin, Kürt Edebiyatı için bir ana kaynaktır. Bu ana kaynaktan duru ve saf bir su akmaktadır. İnsan ne kadar içse bu suya doyamıyor. Yıllardır ki, bu duru su, çevresini özgürlük ve eşitlik türküleriyle suluyor. Bu anakaynağın korunması, görüşleri ne olursa olsun, başta Kürt ilerici-yurtseverleri olmak üzere, tüm ilerici-yurtseverlerin görevidir.

Çileli Ama Onurlu Bir Yaşam

Cigerxwin 1903 te Mardin'e bağlı, Hesarê Köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak gözlerini dünyaya açıyor. Ailesi ona Şeyhmus adını veriyor. Çok küçük yaşlar-

da annesini ve babasını kaybediyor. Akralarının daha çok ablasının yardımıyla büyüyor. Onun yaşamında acılar, yoklar, baskılar birbirini kovalıyor. Zorbalığı ve yoksulluğu ta küçüklüğünden tadıyor. Bir çok yerde çobanlık yapıyor. Baskının ve zulmün o acımasız uygulamalarıyla büyüyor.

O, yaşamında oldukça karanlık ve acılı günler görüyor. Baskı, zulüm, acı ve yokluklar ona bir okul olmuşlar ve adeta onu eğitip bilemişler. Onun şiirlerinin ana temasını bu özellikler oluşturmuş.

Bu ana temadan hareketle bir dönem bakıyorsunuz, ateşli bir Kürt yurtseveridir, başka bir dönem güçlü bir enternasyonalisttir. Bu durumu dünyadaki ve ülkesindeki gelişmelerin etkisi olduğunu söylersek yanılmış olmayız, herhalde.

Birinci Cihan Savaşında, 1914 yıllarında ailesiyle beraber Amud kasabasına yerleşir. Savaş sonrası yapılan antlaşmayla sınırlar yeniden belirlenir. Ülkesi bir kez daha parçalanmıştır, işgal güçlerince. Amud Suriye'ye bağlanır. Geri kalmışlığın, yoksulluğun tipik bir sembolü olan Amud, Onun yaşamında önemli bir yer tutar. Ama O, bundan sonra bir daha doğduğu ve büyüdüğü topraklara dönme fırsatı bulamadı. Sınırlar Onun yüzüne kapandı. Fakat bu durum fiilen böyle olsa bile, şiirleri surları, çizilen suni sınırları tanımadı. Ülkesinin ve Dünyamın dört bir yanına yayıldılar. Binlerin dilinde türküleştilediler. "Nalîna Welat", "Heval Robson" oldular. Nice yürekleri, yakıp ykarak fethetti bu türküler. Onun şiirleri sayesinde yüzlerce insan, yurtsever ve ilerici bilinçle donandı ve kendilerini kavganın içinde buldular. İsterseniz ülkesinde sıradan bir köye gidin. Şayet orada dini bir medreseye, bir "mele" veya "feqi" lerle karşılaşsanız mutlaka onlardan bir az Cigerxwin diğer adıyla "Mele Şeyhmuz"u bulup tatabilirsiniz. Yıllardırki bu durum kuşaktan

kuşağa aktarıyor ve Onun şürleri bu kesimin çoğunun dilinden düşmüyor. Yahut bir dağ köyünde, kuytu bir köşede eski harflerle yazılmış ve özenle saklanmış şiir ve hikayelerini bnlursanız bu durum size garip gelmesin. Garip olan bir şey varsa oda dünyada belki Cigerxwin gibi bir Ozanın bu derece halka mal olmayışıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Onun şiirleri, Kürt dilinin yaşamasına ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

Yaşamının büyük bir bölümü, yoksul köylülerle ve emekçilerle geçti. O da diyor yoksul halk çocukları gibi çocukluğunda bir tad alamadı. Yaşamın zor koşulları Onun okumasına fırsat vermedi. Onsekizinden sonra dini eğitime başladı. Feqi oldu bu nedenle de ülkesinin bir çok yerini görme fırsatını buldu. Halkının ve ülkesinin içinde bulunmuş olduğu durum, baskı, sömürü ve talan Onun dikkatini çekti. Zorbalık ve yoksulluk Onun yurtseverlik duygularını kamçılıyıp, güçlendirdi. Feryat ve haykırışlarla ülkesinin durumunu şöyle dile getirdi:

*"Gizli ve derinden bir feryat geliyor
kulağıma,
Yüreğimi tuttuştı, oldu köz ve duman,
Bir yük yüklendi omuzuma,
Acılarım birbirlerini kovalıyor, hepsi dert ve beladır."*

Bu yanık yürekle, bu acı ve feryatlarla ve bu ağır yükün altında ülkesinin durumunu gözler önüne serip, kurtuluşun yolunu gösteriyor.

*"Kimin sesidir, kim inliyor, bu inilti ülkemin,
Bağırıp, çağırıyor, kalkın mücadele zamanıdır,*

*birleşin, toplanın bir araya,
bugün kurtuluş günüdür, kimse kendini atmasın oraya-buraya".*

Bu içten haykırış ve düşüncelerle Şeyhmus'un Cigerxwin olduğunu görüyoruz. Yani klasik mela Şeyhmus'tan, çağdaş

ozan Cigerxwin usta oluyor. Ve çok kişisininde "cigerini xwin" ediyor.

Şeyhmus'luktan Cigerxwinliğe geçiş elbetteki pek kolay olmuyor. Bir sürü çaba, acı, baskı, zulüm, direnç ve kavga Onu Cigerxwin yapıyor. Ve Onun en uçra dağ köylerine, medreselere, feqilere, halk arasında kök salmasına katkıda bulunuyor.

Bu arada Cigerxwin'in her yönde değişip, geliştiğini, usta ve çağdaş bir edebiyatçılığın yanında, seçkin bir siyasi önder olduğunu, sömürüye ve gericiliğe karşı yorulmak bilmeyen, bir azimle mücadele ettiğini görüyoruz.

Attığı her adımda ülkesi var. Kürtlerin ülkesini güzel ve nazlı bir gelin yapmış, durmadan inleyip, söylüyor, bu nazlı gelinin üstüne, sevdalanmış ülkesine. Tıpkı onsekizindeki bir delikanlı gibi, kara sevdalı. Nazlı gelinin boyunu-posunu, endamını ve güzelliğini akıcı ve hoş bir dille gözler önüne seriyor.

*"Süslendim, baştan başa, sözlüsüüm
gençlerin,
Gerdanım kızıl bir elma, mertleri
bekliyorum,
Başlığım mücehver değil, kandır, Kürtlerin
Kürdistanıym,
Neden topsuz, tangsız, askersiz bugün beni
bırakmışsınız?"*

*Gençlerin sözlüsü, kibar, güzel ve nazlı gelin,
kolay kolay kimseye yar olmuyor. O yıllardaki acılar içinde yiğitleri ve mertleri bekliyor.*

*"Güzel Kürdistanım, herkes beni istiyor,
boyum-posumla nazlanıyorum,
bilmem kaçınıcı seneye girdi, üzerimdeki kavga,
ey Kürt gel beni iste, başı dik alını açık."*

İnsan Cigerxwin'in yaşamını bir sinema şeridi gibi gözlerinin önüne getirince, ilginç görüntülerle karşılaşılıyor. O bazen dağlarda, bazen köylerde ve şehirlerde dir. Sürgün, zindan, acı ve yokluk onun günlük yaşamının birer parçasıdır. Ama O hiç

bir zaman boyun eğmiyor, zorluğa ve zorbalığa. Bu boyun eğmeme, egemenlerin uykusunu kaçırıyor, onları çılgına çeviriyor.

Gerici güçler, onu sindirmek ve gözdağı vermek için bir gün Kamuşlu meydanında binlerce kişinin gözleri önünde, hayasızca ve barbarca pompalayıp, şişiriyorlar. Ama O yine baş eğmiyor, yılmıyor. Bu haliyle bile bir sandalyenin üzerine çıkıyor ve kitleye seslenerek, gerici güçlerin tezgahlarını ters-yüz ederek, "zülme, zorbalığa, gericiliğe karşı bir olun, yaşasın özgürlük ve demokrasi" diye haykırarak, binlerin desteğini alıp, Kamuşlu maydanını kavga ve mücadele alanına çeviriyor.

Yukarıda da değindiğim gibi dünyada ve ülkesindeki gelişmeler Onun edebi ve siyasi görüşlerini etkiliyor. Daha ondört yaşında iken Büyük Ekim Devrimi oluyor. Bu yılları takiben devrimi ve devrimciliği daha bir anlayıp, kavriyor. Nazilerin zulüm ve zorbalığına karşı, halk saflarında yer alıyor. Bu dönemde, faşizme karşı yürekli bir militandır, şiiirlerinde. Bu arada yurtseverliğinin yanında güçlü bir enternasyonalist oluyor. Savaş karşıtlığı kişiliğiyle, barış cephesinde görev üstleniyor.

1925 teki Şeyh Sait hareketi ve hareketin sonuçları Cigerxwin üzerinde derin izler bırakıyor. 1927 yılında "Xoybun" örgütünün üyesi oluyor. Yurtsever arkadaşlarıyla beraber "Hawar" adlı bir dergiyi çıkarıyor. Hawar'ın Kürt Edebiyat Tarihinde büyük bir yerinin olduğunu hemen belirtelim.

O, bireyciliğe karşı, örgütçülüğü ömrünün sonuna kadar savunarak, kurtuluşun örgütlü mücadelede olduğu doğrultusundan şaşmamıştır.

1946 da kurulan Mahabat Kürt Cumhuriyetinin de Onun edebi yaşamında iz bıraktığı gibi, aynı şekilde yıkılışı da Onu

derinden sarsıp, üzümüştür.

Cigerxwin'in şiiirleri, barışın ve kurtuluşun simgesidirler.

Cigerxwin barıştan ve özgürlükten yana bir ozandı. O sadece Kürtler için yazmadı. Nerde zülme ve zorbalığa karşı bir mücadele varsa Cigerxwin'i orada görmek olası. Dünyanın neresinde emperyalizme, sömürgecilığe ve gericiliğe karşı kavga varsa Cigerxwin oradadır. O kalemini bir kılıç yaparak, onsekizindeki bir partizanın duyguları ve coşkusuyula kuşanarak mücadeleye atılmıştır.

Bir bakıyorusuzki, Fransız emperyalistlerine karşı, yiğit ve özgürlüksever Vietnam halkının yanında yer almış. Vietnamlı devrimciler "Diyan-Biyar-Fu" kalesine saldırıp, sömürgeci düşmanın elinden ahp özgürleştirdikleri zaman, sanki Cigerxwin bu sıcak savaşın içindedir. O, bu durumu başı dik, alını açık, gönül ferahlığıyla şöyle dile getiriyor:

*"Diyan-Biyar-Fu, Diyan-Biyar-Fu
Kurtuldun düşman çizmelerinin altından-
Yiğit evlatların kendilerini öldürdüler
Sana yaraşır bir isim bıraktılar."*

Dilleri, renkleri, dinleri ne olursa olsun O, dünya halkları arasında bir fark gözetmiyordu. Halkların çıkarlarının bir olduğunu, dostluklarına ve kardeşliklerine içten inanıyordu. Bu nedendir ki, Amerikan emperyalizmine karşı siyahların saflarında yerini alıyor. O meşhur "Heval Pol Robson" adlı şiiirinde bu dayanışmasını şöyle dile getiriyor:

*"Ey Robson arkadaş, dünyanın türküçüsü
Bilinçli, yiğit, değerli insan
Kahraman, yol bilen, zorbaya düşman
suların üstünden, dağların üstünden
Siyah rengin geliyor, gözlerimizin önüne
Güzel sesin, güzel geliyor kulağımıza
Senin mücadelen bizi yüreklendiriyor
Kavgan bizi heyecanladırıyor."*

Yapıtları:

Cigerxwin yalnızca bir ozan değil. O, aynı zamanda bir Kürt dil bilimcisi ve tarihçisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli dergi ve gazetelerde ve çeşitli dillerde, değişik konularda, sayısız yazı ve makaleleri çıkmıştır. Bunlara ek olarak da bir kültür adamı olan Cigerxwin, folklor ve hikaye ile de uğraşmıştır.

Kuşkusuz yapıtlarını Kürtçe yazmıştır. Sade ve arı bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Halkın anlayabileceği bir üslubu seçmiştir. Şiirlerinde klasik vezin ölçülerini ustaca kullandığı gibi serbest vezini de başarılı bir şekilde kullanarak, modern Kürt şiirinin yaratıcılar arasında yer almıştır. Yapıtlarını bir çırpıda, sıklımadan okuyabiliyor insan.

Ömrünün uzunca bir bölümünü Kamuşluda geçiren ozan, dostlarının ve arkadaşlarının ısrarıyla, salt eldeki yapıtlarını yayınlamak için ömrünün son yıllarını İsviçre'de geçirmiştir. Kitaplarının büyük bölümünü burada yayınlama olanağı bulmuştur.

Kamuşlu'nun dar çerçevesini yırtıp, İsviçre yerleşmesi Onun çalışmalarında önemli bir bölümü oluşturuyor. O, böyle bir kararı gerçekleştirmekle fiili olarak aynı zamanda dünya ya açılmış, Kürt edebiyatının Avrupada ve diğer yerlerde tanıtılmasına katkıda bulunmuştur.

Bugüne dek yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: Destûra Zımanê Kurdî, Divana Yekem, Cim u Gulperi, Sewra Azadi, Reşoyê Darê, Salar u Medya, Kime Ez, Zend-Avîsta, Şefak, Hevi, Tarixa Kurdistan v.s.

Bunların dışında halen yayınlanmamış, elde bulunan ve çeşitli konularda yazılan kırka yakın eserinin olduğu söylenmektedir. Bu yapıtlarının iyi korunması ve okuyucunun hizmetine sunulmasının önemi ve gereği ise bilinen bir şeydir.

Ölümü Halkı ve Dostları Arasında Derin Bir Üzüntü Yarattı.

Cigerxwin usta, 22.Ekim.1984 te, gece saat üç dolaylarında, İsviçre'nin Stokholm şehrinde, ak saçları, güler yüzlü, yaşama sevinci dolu bakışlarla, dostlarını ve arkadaşlarını derin üzüntülere boğarak, seksen bir yaşında aramızdan ayrıldı.

Cenazesi için büyük bir tören düzenlendi. İsviçre'deki merasimden sonra Suriye'ye gönderildi. Kürt halkı ve ilerici dostları, orada Ona yakışır bir törenle ve vasiyeti üzerine evinin bahçesinde toprağa verdiler. Onbinlerce insan bu muhteşem törende hazır bulundu.

O, her yıl dönümünde arkadaşları ve dostları tarafından sevgi ve saygıyla anılıyor. Kuşku olmasın ki, bir gün gelecek, uğruna yaşamını verdiği düşünceleri gerçekleştirdiğinde, heykelleri dikilecek adı bilim ve kültür kurumlarına verilecek, gömülü bulunduğu ev müze olarak halkın ve onu sevenlerin ziyaretine açılacaktır. O zaman kuşku olmasın ki, Cigerxwin'lerin çocuklarının alını açık başı dik olacak, onlar babalarının yaptıklarından onur duyarken, Onu Kamuşlu meydanında pompa ile şişirip barbarlığın ve vahşetin örneklerini sergileyenlerin çocuklarının başları eğik olacak ve babalarının yaptıklarından utanç duyacaklardır.

Cigerxwin fiziki olarak aramızdan ayrıldı ama gönüllerimizde yaşıyor. Ölüm yıl dönümlerinde onu saygı ile anıyoruz. Kim diyor ki Cigerxwin ölmüş? Neruda, Mayakovski, Feqiye Teyran, Melleye Ciziri, Goran, Brecht ve Nazım öldüler mi ki, O da ölsün?

Halkımızın değerli evladı ölümsüz Cigerxwin, özgürlük ve demokrasi mücadelemizin her aşamasında yaşayacaktır.

BERXADANA KARKERÊN KURD (1914)

Wergêr: Bengîn Botanî

Arkeolog, leşker û nivîskarê Îngîlîz Thomas Edward Lawrence (1888-1935) ev nama di sala 1914'an de ji hevalê xwe yê helbestvan James Elroy Flecker (1884-1915) re şandîye. Di wê demê Flecker di sanatoriûmeke Îsvîçrê de tedavî dibe. Lawrence piştî çend meha dema vedigere Îngîlterê vê namê ji bo cesaret bide hevalê xwe yê niv-mirî Flecker. Flecker bi xwe li Îstenbol û Îzmirê maye, li wir kar kirîye. Di efrandinê wî de tema rohilatê cîhekî berbiçav digre. Dema Almanan Rîya Hesin ya Bexdayê çê dikirin, li ber destên wan gelek karkerên Kurd dixebitîn. Çawa di nama Lawrence de tê xuyanê rewşa wan ne baş bûye, Almanan ew dizêrandin, keda wan dixwarin. Ew bûyerên ku Lawrence di vê nama xwe de li ser disekine, di sala 1914'an de pêk hatine. Lawrence û hevalê wî Woolley, di bahara sala 1914'an de tîni li dorberê bajarê Karkemîşê (niha dikeve nav sînorên Suriyê), ji bo li wir xebatên arkeolojîk çê bikin. Ew dibînin ku cîranên wan ango Alman neheqîyê li Kurdan dikin. Ji ber vê zordestîyê Kurd serî hildidin, dixwazin êrîşî Almanan bikin. Alman bi taybetî Çerkezan li dijî Kurdan derdixin, wan û Kurdan berî hev didin. Lawrence çawa di nama xwe de xuya dike ku, bi hevalê xwe ve teyayî navçîtî kirîye, wekî bûyerên di navbera Alman û Kurdan zêde mezin nebin. Lê belê Lawrence, kirinên Almanan cîh de nabîne, wan rûreş dike.

Ev nama Lawrence, derheqê dîroka tevgera karkerên Kurd, berxwedana wan ji bo mafê xwe û di warê nebaşbûna pêwendîyên Alman-Kurdan de dokumenteke gelek balkêş û giring e.

Ji bo James Elroy Flecker

Dusem (Hezîran-1914)

(Ji Îngîlterê)

Çawa ez dibînim, her şiqas min ji te re nameke şirovekirî û hewaskar ji Helebê şandibû, du dîsa jî dixwazî vê bûyera piçuk li Karkamişê fêr bibî. Min destê kaxizê tenik kirî û bi alîkarîya paketên postê bi nîzam raberî te dikim, Theophîlusê mezin, giranbiha bira bizanibe min çî dît û çî bîhîst.

Şer derheqa serê pirê de ye, şîrketê li wira daîreke piçûk û cîhekî meaşdayînê di navbera du setan de saz kiribû. Pire tenê derbazok e û ji daran hatîye çê kirin û niha setên daîmî tî amade kirin, 30 ling (her ling 30.48 cm.ye) ji aliyê ya derbazok hêla bakur dûr dikeve. Her setek 8 ling bilind e. Li bakura seta nû dîwarê bajarê Karkamişê ye, dîwarê me bilindcîhek e, bi xweyîyê ve hatîye çê kirin, bi hêşnayê ve ser girtîye û çil ling bilind e.

Şîrket, angorî peymanê ji bo karên pêk hatî, bi meaşên çend karkeran ve mijûl dibû. Ji ber ku mutahîtê kar îflas kiribû, şîrketê dest dabû li ser defterên wî, bi xwe hesabê karkeran dida. Bêşansî mutahît ji bîr kiribû hesabên vê rojê derxe li ser kaxizan (berî her tiştî li Suriyê) ev pîrsa gelek giring e. Ji ber vê yekê jî parçekî tevlihevî peyda bû, wê çaxê Kurdekî bi hêrs, yekî bi navê Elî ji Mezopotamyê dît ku, ji bo karê mehekê tenê 5 pîasta dine wî. Wî ev yeka protesto kir, lê belê kasevan ne xwest wî guhdar bike. Kasevan, hesabkarekî Alman bû, kesekî bêhurmet pis bû. Wî li mirovên xwe muamela heywanan dikir, ew dixapandin, li ser meaşên wan yek çep yek rast lêdixist. Ewî ji bo nîn û avê jî meaşên wan kêm dikir, lê karkeran tu wext nanê şîrketê nedixwarin, elbest wan pêwîst bû av vexwarana- lê belê av,ava Firatê bû- tenê lawikekî ji bo av dikşand pere distand. Wê çaxê Elî dît ku kes gazinên wî zêde guhdar nake, perê xwe girt paştavê avîte li ser masê. Alman gote Çerkezekî "li wî xe" û Çerkez anî Kurd li erdê velezand. Ew rabû li ser pîyan, kevîrek girt û avîte Çerkez. Wî Çerkezî tebança xwe derxist, Kurd da ber gulana. Wê çaxê ew sed an jî sed pêncî Kurdên mayî yên ku li wir sekinîbûn, hêvîya meaşên xwe bûn, wan jî kevîr berev kirin wek baranê avîtin şuşa(cama) daîrê, ya ku tê de sê an jî çar Alman hebûn. Almanan nişkêva dest avîtin tîfing û tebançên xwe, herkesê jî pencerê de dîtin dan ber gulana, pîranîya wan mirovên wan bi xwe bûn, yên ku li seta bakur kar dikirin, sî metrî dûr bûn, pênc an jî şeş kes ji pişt ve birîndar bûn.

Bêşik piştî ku herkes bû hedef, ew kesên Kurd û Erebbûn, ku li paş seta jorîn xwe diparastin, wê çaxê yên ku tebançê wan hebûn berbi daîrê gule avîtin. Almanan li ser pirê ji kampa xwe re telefon vekirin. Piştî vê yekê leşker, Çerkez bi muhendîsên mayî, serkar û mekanîkvan ve tevayî berbi jêr firîyan. Nêzkaya serê pirê, li dora sî kesê bi tîving jêr û jora çê, ser pirê, ser set û ezman dan

ber gulan.

Xaniyê me tenê 200 metrî dûr bû, dema gula pêşîn teqîya, em li jêrê bûn. Em li ser surên bajêr bûn û ev yekana me bi çavên xwe ve dît. Çerkezek ji piştê daîrê derket û nişana Woolley girt, lê belê nişaneke tam şaş bû. Gule li ber lingê wî ket. Ew şêyst metrê ji me dûr bû. Mirovên me 7 an 8 kes hebûn, xwestin ku wî haydutfî bidin ber gulan. Me got "na", lê xwe revî ser setê (ya ku niha kes lê tune). Ez berbi daîrê çûm, gote sero-muhendîs wekî destura mirovên wî tune ye, me bidin li ber gulan. Wî derhal bi peyman ji Çerkezan û kesên di bin emrê wî de ne, destur şand û em şunda vegeŕîyan kelên dîwarên xwe. Dema em hatin, em şaş û metel man, me dît ku bi kerîyan ve mirov li paş me tîn. Hemû Kurdên êrîşkar û kesên ku ji aliyê daîra şîrketê de bûne hedefê gula, bi dizîka ve hatin nav xirabeyên bajêr, yên ku di navbera dîwêr û çem de diman. Ew berbi kele hildikişîyan wekî ji pişt ve êrîşê bibin kesên ku pire şê dikirin. Wana tenê dikaribû banzda jêr, li ser setê pêşîn û berê wan bidana nav şêm. Dema ew ji bo sîperê li paş dîwêr bûn, wan çekên xwe tijî kirin û yên ku bêçek bûn qazme, tefşo û balte ji hesingeheke nêzîkî dîwêr peyda dikirin. Ji ber vê yekê wan di warê çekirîtnê de xwe baş dihesibandin û gelek bêsebir bûn, ew wek 300 kesî hebûn. Me destur da mirovên xwe -yên ku heft an jî heşt kes bûn -alîkariya me bikin û van hemû kesana zêft bikin, şunda bişînin. Me ev yek jî wan re got û ew paştê şandin, ji destê wan çekên wan girtin, ji wana çend kes jî, bi hemû hevaltî li erdê velezandin û li ser dîwêr hiştin. Di vê demê Almanan û Çerkezan gule berî her tiştî û herkesî didan û bi taybetî Almanekî bextreş ku di giraveke di nav çem de dima. Wî li wir kar dikir, ji setê 100 metri dûr dima, bi rastî li dora wî vîze-vîza gula bû. Wî dor li hev dilîst, kulmên xwe li van re digivuşt û bi Almanî deng dikir, giliyên baş ne digot, heta ku çend Kurd, ji botekê peya bûn ew hildan bal xwe. Yên me demekê bi vê yekê kenîyan û perçekî aramîtir bû. Lê belê Almanên din vê carê ji ber kêmbûna nişangehan gule berî me didan. Wan gelek bêfesaş gule ber didan û hema kêleka min gule lawikekî ket. Vê yekê Kurdên me yekcar dîn kir. Me gelek zehmet kişand wekî wan zevt bikin. Ew mirovên ku bi me re bûn, gelekî baş alîkariya me kirin û wan bi serfirazî êriş û gulebarandinên ji aliyê me dan sekinandin. Ji despêkê heta dawîya bûyeran gulek tenê ji aliyê dîwêr de nehate teqandin.

Bi texmîn piştî seatekê êdî em serfiraz bûn, wekî pêşîyê li wan bigrin, hemûyan bişînin gundên wan. Alman çûne kampa xwe û ji Helebê re telefon vekirin wekî agir li pirê ketîye. Dora nivê şevê, ji ber vê yekê şîrketa rîya hesin treneke extra ve agirvemirkarên bi dil, ji Helebê şandin. Roja din hukmetê 250 leşker şandin, hemû konsul, valî, qaymeqam, xwedîyê kar û serokê garzînonê hatin, her yekî ji tanga xwe de lêkolîn çêkirin. Ji ber vê yekê em gelek berxwe ketin, xemgîn bûn. Ji bo ku me karkerên xwe çîh kirin (şer tam roja em hatin destpêkir) û bi karên xwe ve mijûl bûn. Şîrketê bawer kir ku, ev şerê pere bike û hemû ev ye-

kana mezin kirin û gotin ku hemû welat tîyî xwîna xirîstîyana bûye. Wana beyan kir ku 200 leşker têrê nake wekî di nav rehetîyê de kar bikin. Wê çaxê valî hêdî-hêdî berbi me hat, ji me pirs kir wekî ji bo 250 kesî çiqas leşker li bal me hebûn. Bêşik me got ku me leşkera hez nedikir. Almanan ev gilîyan wek henekê keran dîtin, lê wan qebûl nekir û gotin ku, li alîyê me Suriyê tam ennîyet heye, li Mezopotamiyê tehluke berdeyam e. Ji bo ku em tersê vî tiştî nîşan bidin, bo vê yekê ez û Woolley rojtira dinê tenê çûne Mezopotamiyê, çend beybûn(papatya) berrev kirin û paşê şunda vegeyîyan. Li serê pirê rastî memûrên dewletê, konsul û muhendîsan hatin. Ev yeka ji bo wan bû çavkanîke mayîn ya hêrsê. Ango hemû welat bi mezinahîya xwe di nav aştîyê de bû.

Rojtira din konsulê Alman, mîrze Rossler, berbi êvarê tenê hate mala me. Fontana dua ji bo Martîlaîs dixwend, lê xelas kir. Rosslerê qenc got ku, ez hatime tikaya alîkarîya we bikim, dewleta Tirkan wek hercar pirsê giring nabîne û ew wek konsulekî Alman xwe berbirsîyar hîs dike, wekî bi Kurdan ve bi aştî hev bîn. Em bêşik ji hundir ve gelek kenîyan, lê belê bi hurmet bêkêmasî, wusan hêvî dikim. Me nîşan da ku, pirs çiqas giring e. Berî her tiştî wan Kurdek Kuşt û nêzkaya bîst kes jî birîndar kirine. Me pêşniyar kir ku 80 pund pere ji bo kesê mirî, nêzkaya 40 pund jî, ji bo kesê mayî wek tazmînat bidin. Rossler demekê hat-çû, lê belê di dawiyê de wek me fikirî. Paşê me nîşan da ku, Çerkez pêwîst e lêxin herin (Her Almanekî wek parêzkarekî şexsî li bal xwe Çerkezek digerland, ew rêbirê kirêkirî bûn, ji Membêdîjê dihatin, ne Çerkezên rastîn, tenê kerîyên bi tehluke bûn). Rossler jî ev yeka wek me qebûl kir. Paşê me pêşneyar kir ku, kasevan û muhendîsek jî pêwîst e ji kar bîn dûr xistin û wî soz da me. Dîsa me daxwaz kir nêzkaya duzîne Kurd hildi li ser kar, ji bo mafên Kurdan di rojên hesabdayînê de kontrol bikin û dema bûyerên nelîhevhatinê herine li bal wî. Ev yeka jî wî cîh de dît. Du roja şunda me begê eşîra Kurdan hilda anî, navê wî Busrawî bû, kesekî gelek hêja bû, me ew zor baş nas dikir.

Wî nameke bawerîyê ji bo vî karî hilda çû bal Fontana. Ji wir jî çû li bal konsolosê Alman û angorî mercên li jor navgotî peymaneke aştîyê îmza kir û bi diyarîke başe tam giring, li ser hesabe xwe ji xwe re peyda kir.

Bi rastî niha gelek hewaskar e, her muhendîsek dema virda- wêda diçe li paş wî Kurdekî dirêj, serhişk heye, li ser gelek çek bene û amadeye ku, dema ew pîstîyê bike, lêxe velezîne erdê.

Di munasebetên Almanan de başbûneke gelek mezin heye, mirov bawer nake, tenê nayê xuyanê weki ew angorî berê zêdetir me hez dikin.

(*) Ev nama ji vî pirtûkê hatîye girtin, beşê dawîya namê ji ber ku me giring nedît me wernegerand: T.E. Lawrence. *En Antologi. Urval ock inledning av Gunnar Olinder, rûp.53-58, Stockholm, 1942.*

Yiğitliğe Tanık Olan Dağlar

AĞRI İSYANININ ROMANI: DAĞLARDA SAVAŞ

Rohat

Birkaç ay önce Sovyet Kürt yazarlarından Eliyê Evdîrehman'ın Ağrı İsyanı üzerine hazırlamış olduğu romanı **Dağlarda Savaş** adıyla Erivan'de kiril harfleriyle Kürtçe olarak yayınlandı. 460 sayfalık bu roman, yazarın belirttiğine göre, 1970-1985 yılları arasında kaleme alınmış, bu yapıtın hazırlığı uzun bir zaman almıştır.

Romanın giriş kesiminde Çerkezê Reş'in roman yazımı ve Kürt romanının Sovyetler Birliği'ndeki durumu üzerine bir yazısı yer almaktadır. Romanın sonunda da tarih araştırmaları uzmanı Karlanê Çaçan'ın roman yazarının yapıtları ve yaşamına ilişkin yazısı dışında, yazarın "Küçük Bir Ara" diye adlandırdığı bir yazısı bulunmaktadır. Bu bölümde yazarın okuyucuyla roman yazımı üzerine ayak üstü bir söyleşisi yer almaktadır, böyle uzun bir romanının sonunda okuyucuyla bir sohbet girişen yazar, bir bakıma iyi de yapmış. Bu yazısında yazarın belirttiğine göre, Dağlarda Savaş adlı bu romani, iki bölümden oluşan çalışmasının ilk kesitini oluşturmaktadır.

maktadır.

Eliyê Evdîrehman'ın bu romanı Ağrı ve Van yöresindeki Kürtlerin kahramanlığını dile getirmekte, Türk hükümetinin yöredeki zorbalığı, vahşeti, toplu kırım uygulamalarını ele alarak, 1930 yıllarındaki Ağrı İsyanı'nı konu edinmektedir.

Eğer bu yapıtı adlandırmak gerekirse tarihsel bir roman konumundadır. Görüldüğü gibi yazar bu isyanın tarihsel geçmişine ilişkin olarak derin araştırmalar yapmış, romanı yayınlamadan önce geniş incelemelerde bulunmuş, dönemi yaşayan insanlar ile görüşmüş ve arşivlerdeki birçok belgeyi gözden geçirmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi romandaki ana tema Ağrı İsyanı'dır. Bu görkemli dağ, Kürtler arasında Gıridax, eski kaynaklarda Ararat, Türkçe Ağrı Dağı, Farsça Koh-i Noh, Ermenice Masik ve Arapça Djebel al-Hariş diye adlandırılmaktadır. Yazarın 1968 yılında yazmış olduğu Yiğitler Köyü adlı romanının giriş kesiminde farklı tehditler nedeniyle "donan" ve "beyaz göm-

leğini" kuşamak zorunda kalan Ağrı Dağı, bu yeni romanda isyan edip, infialak etmektedir.

Roman her ne kadar Ağrı İsyanı'nı konu ediniyorsa da, diğer yandan yurtseverliğiyle tanınan Şeyh Zahir'in yiğitliği konusunu işlemektedir. Romanda Şeyh Zahir'in sevgi ve mücadele gücü sınırsızdır, düşman toplarına karşılık gözleri ateş püskürtmektedir.

Romanın giriş kesiminde yazar yüreği yanık, kederli olan Ağrı dağıyla bir sohbeta girişmektedir, ona can katmakta, onu yeniden diriltmeye çaba göstermektedir. Yazar büyük ve küçük Ağrı dağlarını iki kardeş gibi görmektedir. Daha sonra bu iki kardeş doğaya bir ana olarak şikayette bulunmaktadırlar: "Niçin doğa yalnız bizi yaralamak ve durumumuzu kötüleştirmek için yaratmış?" Yazar bu kesimde çevresel (ekolojik) ve politik soruların başarılı bir örgüsünü yapmaktadır. Ağrı dağı da okuyucuya yeşil yapraklar ve barış türküleri yağdırmaktadır.

Şeyh Zahir, Şeyh Emer'in oğludur, Şeyh Emer de, Evdılqadırê Geylanî soyundan gelmektedir. Aile yurtsever, sütü temiz bir ailedir. 1925 yılındaki Kürt ayaklanmasından sonra, Kürtler ile birlikte bu aile üzerindeki baskılar da belli bir yoğunluk kazanır.

Romanın baş kahramanı Şeyh Zahir, bu zorbahklar arasında büyür. Van şehiri merkezine giderek orada eğitimini sürdürür, daha sonraları başarılı bir öğrenci sıfatını kazanır. Diğer yandan o haksızlık ve zorbalıklara karşı direnmesini bilmektedir, o arkadaşları arasında cesaretiyle tanınır. Son yıllarda resmi baskıların hedefi olmaya başlayan Şeyh Zahir, sonunda eğitimini bırakarak, hükmete karşı savaşan Kürt gerillaları arasına katılır. O büyük bir yiğitlik, mü-

cadele ve yurtseverlik ruhuyla hareket ederek, düşman güçlerine karşı savaşmaya başlar, Beyazıt ve Van yörelerinde nam salır, masal, türkü ve destanların konusu olur. Bu efsanevi sürecin oluşması düşman güçleri arasında büyük bir korku kaynağı haline dönüşür. Bu güçler yalnız Türkler değildir, bunlar arasında Edoyê Hesen ve İsa Beg gibi Kürtler de vardır. Bu Kürt hainleri romanda görüldüğü gibi kendilerini "Kürdistan Padişahı" ilan etmektedirler, günümüzde "Köy koruyucuları" nın yaptığı gibi.

Şeyh Zahir öyle güçleniyor ki, sonunda hükümet açısından bir endişe faktörü haline gelmektedir. Türk askerleri sürekli onun peşindedirler. Üzerine yakılan bir türküde olduğu, o : "Devletin kaçağı, şeyh ocağının fıryarı" dir. Şeyh Zahir güçlerini diğer Kürtler ile birleştirmek için, Beyazıt yöresine giderek İbrahim Axa ile görüşür. İbrahim Axa'nın diğer bir ismi de Bırkê Hesikê Têlî'dir. Her ikisi de Ağrı ayaklanmasının iki büyük komutanı olarak olarak bilinmektedirler. Diğer yandan Şeyh Zahir ayaklanmanın önde gelenlerinden İhsan Nuri ile de tanışır (Roman yazarı İhsan Nuri'yi bazen Nuri İhsan diye adlandırmaktadır). Bu üç kahramanın buluşması, romanda sıcak bir birlik platformuna dönüşmektedir. İbrahim Axa ve İhsan Nuri ayrılacakları bir sırada, onu alnından öpmektedirler. Bu olay romanı gelecekte günlerin birliğini simgelemektedir.

Romanda geniş bir yer de, Türk hükümetinin zorbalıklarını konu edinmektedir. Türk ordusu Kürtler ile baş edemeyeceğini görünce, bu kez havadan uçaklar vasıtasıyla Kürtler üzerine bombalar yağdırmaya başlar. Kürdistan'ın bu beldeleri "Cehennem Deresi"ne dö-

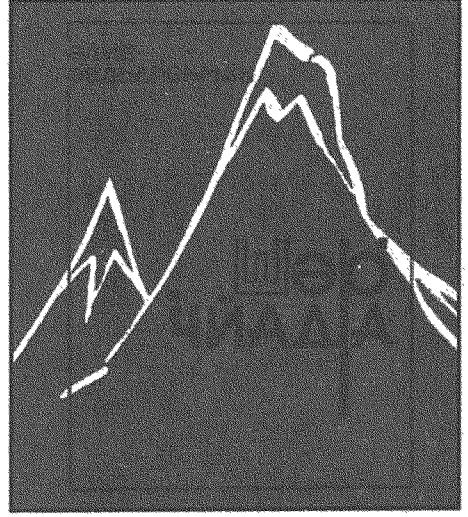
nüşür. Binlerce insan ile birlikte Şeyh Zahir'in hanımı Simbil da bu saldırılarda can verir, Daha sonraları Şeyh Zahir de yaralanır, esir alınır. Ama hükümet sözcü ve tellaları onun "teslim" olduğuna dair gerçekçi olmayan haberler yayarlar. Bu güçler romanda da görüldüğü gibi Şeyh Zahir'in yüzbinlerce insanın dilinde bir türkü haline dönüştüğünün henüz farkında değildirler. Romandaki olaylar zincirinin en güçlü halkasını bu şaşkınlık olayını dile getiren romanın son kesitidir.

*Şeyh Zahir dedi ki, sağlam durun iyi vuruşun
Gücümüz üstte Allah, altta umut
Kürtlerdir
Haydi fedailer vurun, vurun kardeşler
Arkadan kuşatın Kemal'in askerlerini,
brakın kaçsınlar
Askerleri vurun, top ve uçakları ateşe verin
Kürtlerin namını ve sesini cihana duyurun.*

Roman her ne kadar bir tarih ve savaş romanıysa da, bazen doğanın güzellikleri yazar tarafından daha da güzelleşmektedir., örneğin günbatımının son dakikalarının tasvirinde olduğu gibi: "Güneşin altın örgülerini yeryüzünden toparlamasına artık az zaman kalmıştı". Diğer yandan Kürt gerillalarının bölük bölük Ağrı dağının kucığı ve sinesine doğru yol aldıkları bir sırada, yazar doğayı da uyandırabilmekte, becerikli bir biçimde onu yerinden oynatabilmektedir: "Kürdistan'ın nehirleri , ırmak suları, çeşme ve yağmur sularıyla kabarıp duruyordu. Bazıları da yataklarını aşarcasına gece-gündüz usanmak bilmeden akarak, ovaları-düzlükleri sular altında bırakıyordu". İnsan gerçekten doğayı yazar kadar böyle güçlü bir

biçimde seferber edemez.

Diğer yandan romanın birçok yerinde : "İğdir, Erdiş, Van " tekerlemesi oldukça fazla kullanılmış, belki de bu durum yazarın gözünden kaçmış olabilir. Yazar Eliyê Evdilrehman romanın sonlarına doğru Kürt-Ermeni dostluğunun derinliklerini sergilemek istemiş, bu nedenle

okuyucuyu geçmiş günlere -1915 yıllarına-götürmektedir. Bu bölüm sabırsız roman okuyucusunun dikkatlerini oldukça dağıtmaktadır. Fakat ne olursa olsun, 60 yıl sonra bir romanın sayfaları arasında Ağrı İsyası'nın ilk kez Kürtçe olarak ele alınması, hem edebiyatımız açısından, hem de tarihimizin bilinmeyen bir sayfasını aydınlığa kavuşturması açısından önemli bir adım sayılmalıdır.

Yazarın belirttiğine göre bu romanın devamı bulunmaktadır, "birinci cephe" diye adlandırdığı cephenin kahramanları İbrahim Axa ve İhsan Nuri üzerine ikinci cilt olarak yayınlamayı düşünmektedir. Yazar yeni yayınlanan romandaki olayları "ikinci cephe" olarak adlandırmaktadır. Umarız ki birinci cephenin mücadelesi biz okuyucular için kısa zamanda ikinci bir roman olsun...

Dinya Weşanan

Max Şaraf-Xanum Kurdistanî

Xronika Doma Ardalan

(Dîroka Ardalanê)

Weşanxana Nauka, 238 rûpel, Moskova, 1990

Ev berhema dîrokî ji aliyê Max Şaraf-xanuma Kurdistanî di sedsalîya 19'an de bi zimanê Farisî hatîye nivîsîn. Nivîskara wê pirûkê wek helbestvan û nivîskareke Kurd carina jî, ni navê Masture tê nasîn. Ev efrandîna dîrokî bi taybetî li ser eşîrên Kurd li Kurdistanê rohilatê yê ku li dorberê navçaya Ardalanê di-jîn, hatîye nivîsîn. Ev çavkanîya dîrokî kurdnasa Sovyet E.Ş. Vasilevya ji zimanê Farisî wergerandîye zimanê Rusî. Vasilevya wusan jî despêkeke ji 40 rûpelî pêk hatî ji bo pirtûkê û nivîskara wê amade kirîye.

Robert Dankoff

Evliya Çelebi in Bitlis

(Evliya Çelebî li Bîtîlisê)

Weşanxana E.J.Brill, 435 rûpel, Leiden, 1990

Di wê lêkolînê de Robert Dankoff dîtinên gerokê Tirk-Evliya Çelebî derheqa bajarê Bîtîlisê bi du zimanan-Tirkî û Îngilîzî weşandîye. Ji der dîtinên Evliya Çelebî lêkolînan, di despêka pirtûkê de bîr û baweriyên xwe jî şîro vedîke.

Doç.Dr. Kemal Öke

İngiliz Ajansı Binbaşı E.W.C.Noel'in "Kurdistan Misyonu"

("Misyona Kurdistanê" Ya Ajanê İngilîz E.W.C. Noel)

Weşanxana Boğaziçi Yayınları, 122 rûpel, 1989, İstanbul

Ev lêkolînanê Tirkî di wê xebata xwe de, li ser pêwendî û xebatên Noel di nav Kurdanî de, di despêka sedsalîya me de wî çawa piştgirtîya Kurdanî kirîye wê yekê dixwaze nîşan bide. Di pirtûkê de derheqa Kurdanî de her çiqas tiştine şaş û xelet hebin jî, wek çavkanîkê pirtûkeke balkêş e.

Yalçın Küçük

Kürtler Üzerine Tezler

(Têzên li ser Kurdanî)

Weşanxana Dönem, 344, Ankara, 1990

Ronakbîrê Tirkî Yalçın Küçük di wê lêkolîna xwe de tekoşîna gelê Kurd û pêşketina civata Kurdî bi çavkêfî dîrokî analîz dîke, baweriyên wî wek têzên di pirtûkê de çî girîne.

Xorto

O Bir Dağ Çiceği

(Ew kulîlkeke Çîyan Bû)

Weşanxana Apec-Tryck, 123 rûpel, Stockholm, 1990

Nivîskar di pirtûkê de li ser welatparêzê Kurd Necmettin Büyükkaya, tekoşîna wî biranînê xwe pêşkêş dike. Necmettin Büyükkaya çawa tê zanîn di sala 1984'an de bi destê leşkerên Tirk, di girtîgehê de bi ezîyet hat kuştin.

Bahar:Berevok 8

Amadekar: Karlanê Çaçanî, Eskerê Boyîk, Çerkezê Reş

Weşanxana Xorhrdanî Grog, 279 rûpel, Erîvan, 1989

Vê berevokê de efrandinên nivîskarên Kurdên Sovyetê hatine weşandin. Ev berevoka salê carê tê derxistin. Di vê berhema îsalîn de nimuneyên efrandinên 29 nivîskarên Kurd çîh girtine.

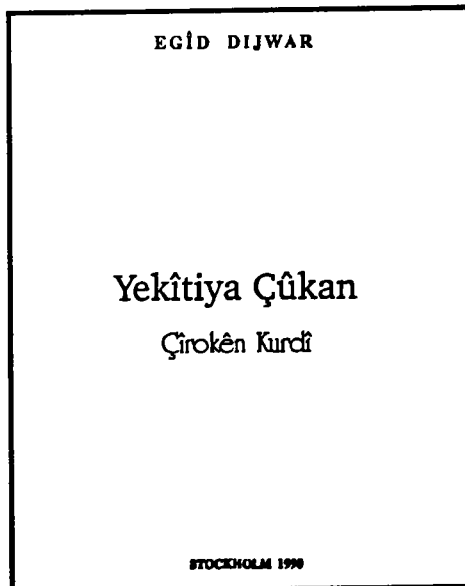
Mele Zahidê Diyarbekrî

Herdûbat

Weşanxana Apec-Tryck & Förlag, 74 rûpel, Stockholm, 1990

Ev efrandina ji 24 beşan pêk hatîye, di her beşekî vê mevludê de helbestekî nivîskar çîh girtîye. Ev pirtûka, Zeynelabidîn ji tîpên erebî veguhastiye tîpên latîfî.

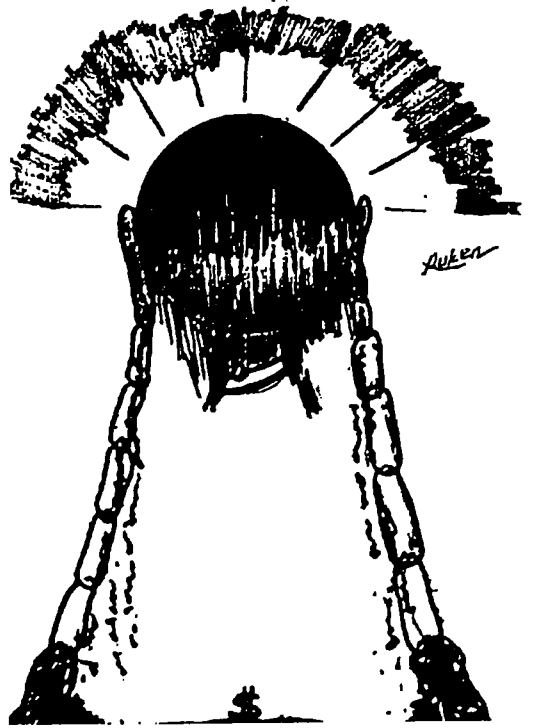
Weşaneke Vejîn:

Helbestên Evîni û Fablên Kurdî

Merhaba kurtuluşumuzun geceleri: KADINLAR

Vaadedilmiş, bahsedilmiş ve verilmiş
Hiçbirsey sizin değildir, bizim değildir
Dört kitap dört bin peygamber
Kanlarımızla alınlarınıza ayetler
Övgü ve sövgü vecizeleri yazdılar
Sizi, sizden başka herkes
Meşrebince, çıkar ve isteğine
Anlattı durdular çağlar üzre
Seni bende vurdular
Beni sende boğdular
Bizdeyse seni tümünden sildiler
Senki kadın, güneşle söylenirdi adın
Yaşam madalyonumuzun günyüzü
Aklımızın ve atılımımızın diğer ucu
Kavgamızın "olmasa olmaz" kuralı
Sen anlat kendini bize ve cihana
Bir hawar çek! bir gezegen boyu
Örfi idare ilan edilsin, dünyamızı
Yeni bir iklim kuşağı kaplasın
Ellerini uzat karanlığımıza
Bize güleç yüzünü göster
Ense köküne yapış özgürlüğün bir kez
Yoksa asla güneş gülmeyecek
O utkun gelecek hiç gelmeyecek.

Ruken
Ceyhan Tutsakevi C-4
6-Mart-1990

**Körfez Krizinin
Gölgesinde Unutulanlar...**